

**THE BOOK WAS
DRENCHED**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204373

UNIVERSAL
LIBRARY

TT72F0
VAGA

వెంకటకవి, జనగణిత
అంధ్ర కామరకమ.
1950.

OUP—391—29-4-72—10,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. 772 Accession No. 10759

Author V46A

Title వెంకటకవి, జగదీశ్వరు.
ఆంధ్ర కామం చక్రము 1950

This book should be returned on or before the date last marked below

--	--	--	--

MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL SERIES

Published under the Authority of

The Government of Madras.

*Post Graduate Library
College of Arts & Commerce, O. U.*

General Editor :

T. CHANDRASEKHARAN, M.A., L.T.,

Curator,

Government Oriental Manuscripts Library, Madras

No. XLVII :—

ఆంధ్ర కామంపకము

ఇక్కరాజు వెంకటకవి విరచితము.

ANDHRA KAMANDAKAMU

BY

JAKKARAJU VENKATAKAVI

Post Graduate Library
College of Arts & Commerce, O. U

Critically edited with Introduction and notes

BY

Sri VETURI PRABHAKARA SASTRI,

Reader in Telugu,

S. V. D. Institute, Tirupati.

 PUBLISHED BY

S. GOPALAN, B.A., B.L.,

Hon : Secretary,

for the Administrative Committee,

T. M. S. S. M. Library, Tanjore.

1950.

Price Rs. 2-8-0.

**PRINTED AT
THE "RATHNA PRESS,"
TIRUPATI.**

PREFACE.

We are publishing in the following pages a rare Telugu work on the Science of Government or Politics available in the Saraswathi Mahal Library. It is entitled KAMANDAKA NEETI SASTRAM, and its author is one ZAKKARAJU VENKATA KAVI who lived about 1584 A. D. KAMANDAKA wrote on the subject of statecraft after KAUTILYA, and his work contains tributes to the famous CHANAKYA, who is described as having "churned the nectar of the science of Polity from the Ocean of Political Sciences". KAMANDAKA himself is an authority on the subject acknowledged by Sanskrit, Telugu and Tamil writers from ancient times. The author of this Telugu work closely interprets his thoughts and says in his concluding verses that his work is a translation of KAMANDAKAM.

The theme of this book is bound to appear quaint to us in these days of democracy. Many of the chapters like those on army, war and the machinery of Government are necessarily far too out of date for the present times. But the book contains utterances of value for all times on questions like the qualification of rulers, ministers and ambassadors, friendship, and on how to influence others. A book of this kind can not avoid being sophisticated by focussing attention on the ruler's duties rather

than his rights ; and by insisting on high moral standards for the leader of men, its author escapes from the doubtful distinction earned by Machiavelli.

There is a melancholy interest attaching to this publication. Its distinguished Editor, Sri V. Prabhakara Sastri, Reader in Telugu, S. V. O. Institute, Tirupathi, breathed his last just after finishing this edition. He has placed us under a deep debt of gratitude by taking up this work. His massive scholarship in Sanskrit and Telugu is well-known and his contributions to Telugu literature are varied and rich. He took very keen interest in the Saraswathi Mahal Library and knew its Telugu section inside out. His death is a great loss to us just at a time when we have commenced to publish our Telugu works.

We have no doubt that his able edition of this work will rouse keen interest among Telugu scholars.

We are grateful to the Government of Madras for the timely help given to us to publish this and other works in our Library.

Tanjore, }
1950. }

S. GOPALAN,
Hon : Secretary,
T.M.S.S.M. Library Committee.

General Editor's Introduction to the Madras Government Oriental Series.

The Government of Madras took up for consideration the question of publication of the various manuscripts in different languages on subjects like philosophy, Medicine, Science, etc., early in May 1948. Important manuscript Libraries in the Madras presidency were requested to send a list of unpublished manuscripts with them for favour of being considered by the Government for publication. The Honorary Secretary of the Tanjore Maharaja Serfoji's Saraswathi Mahal Library, Tanjore, alone complied with this request. This list as well as a similar list of unpublished manuscripts in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras were carefully examined and a tentative selection of manuscripts suitable for publication was made. The Government in their Memorandum No. 34913/48-10, Education dated 4-4-1949 constituted an expert committee with the Curator of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the Secretary for the final selection of manuscripts suitable for printing and for estimating the cost of publications. The following are the members of the Committee :—

**The Name of Personnel of the Committee
Constituted for Selecting Manuscripts for Publication.**

-
- 1 Sri T. M. Narayanaswami Pillai, M.A., B.L.
 - 2 „ R. P. Sethu Pillai, B.A., B.L.
 - 3 „ C. M. Ramachandra Chettiar, B.A., B.L.
 - 4 „ R. Krishnamoorthy, (Kalki).
 - 5 „ Dr. N. Venkataramanayya, M.A., PH.D.
 - 6 „ M. Ramanuja Rao Naidu, M.A.
 - 7 „ V. Prabhakara Sastri.
 - 8 „ N. Venkata Rao.
 - 9 „ H. Sesha Ayyangar.
 - 10 „ Masti Venkatesa Ayyangar.
 - 11 „ M. Mariappa Bhat, M.A., L.T.
 - 12 „ Dr. C. Achyuta Menon, M.A., PH.D.
 - 13 „ C. Kunhan Raja, M.A., D. PHIL.
 - 14 „ A. Sankaran, M.A., PH.D., L.T.
 - 15 „ P. Rama Sastri.
 - 16 „ S. K. Ramanatha Sastri.
 - 17 „ Dr. Abdul Haq, M.A., D. PHIL, (Oxen).
 - 18 „ P. D. Joshi.
 - 19 „ S. Gopalan, B.A., B.L.
 - 20 „ Afzul-u-Ulma Hakim Khader Ahamed.
 - 21 „ T. Chandrasekharan, M.A., L.T.

The members of the Committee formed into Sub-committees for the various languages, Sanskrit, Tamil, Telugu, Kannda, Malayalam, Marathi and Islamic languages. They met during the month of May 1949

at Madras and at Tanjore to examine the manuscripts and make a selection. The recommendations of the Committee were accepted by the Government in G. O. No. Mis. 2745 Education dated 31-8-1949 and they decided to call these publications as the "MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL SERIES", and appointed the Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras-5, as the General Editor of the publications. The following manuscripts have been taken up for publication during the current year.

**'A' From the Government Oriental
Manuscripts Library, Madras.**

TAMIL

1. Kappal Sastram.
2. Anubhava Vaidya Murai.
3. Atthana Kolahalam.
4. Upadesa Kandam.
5. Colan Purva Pattayam.
6. Konga Desa Rajakkal.
7. Sivajnana Dipam.
8. Sadasiva Rupan, with commentary.

TELUGU

1. Sangita Rathnakaramu.
2. Aushadha Yogamulu.
3. Vaidya Nighantu.
4. Dhanurvedya Vilasamu.
5. Yoga Darsana Vishayamu.
6. Khadga Lakshna Siromani.

SANSKRIT

1. Vishnarayaniyam.
2. Bhargava Nadika.
3. Hariharacaturangam.
4. Brahma Sutra Vritti, Mitakshara.
5. Nyayasiddhanta Tatvamrutam.

MALAYALAM

1. Garbha Chikitsa.
2. (a) Vasthulakshanam.
(b) Silpasastram.
(c) Silpavishayam.
3. Mahasaram.
4. Kanakkusaram.
5. Kriyakramam.

KANNADA

1. Lokopakara.
2. Rattamata.
3. Dikshabodhe.
4. Asvasastram.
5. (a) Aushadhgalu.
(b) Vaidya Vishaya.
6. Sangita Ratnakara.
7. Supasastra.

ISLAMIC Languages.

1. Jamil-Al-Ashya.
2. Tibe-E-Faridi.
3. Tahqiq-Al-Buhran.
4. Safinat-Al-Najat.

**'B' From the Tanjore Maharaja Serfoji's
Saraswathi Mahal Library, Tanjore.**

TAMIL

1. Sarabendra Vaidya Muraigal (Diabetes.)
2. Do. (Ear Nose, Throt, Head.)
3. Konganar Sarakkuvaippu.
4. Tiruchitrambalakovaaiyar with padavurai.
5. Sarabendrarr Vaidya Mura1 (Anaemia).
6. Talasamudram.
7. Bharatanatyam.
8. (a) Pandikeli Vilasam Natakam.
(b) Pururava Chkravarthi Natakam.
(c) Madana Sundara vilasa Natakam.
(d) Percy Macqueen's Collection in the
Madras University Library of Folklore.
9. Ramayyan Ammnai.
10. Sarabendra Vaidya Mura1 (Asthma,
Cough and other lung diseases).

TELUGU

1. Kamandaka Nitisaramu.
2. Taladasapranadipika.
3. (a) Raghunatha Nayaka Abhyudayamu.
(b) Rajagopala Vilasamu.
4. Ramayanamu by Katta Varadaraju.

MARATHI

1. Natyasastra Sangraha.
2. (a) Book of Knowledge. Vahī
(b) Folk songs.
(c) Doradharun Veni Padhati.
(d) Aswasa Chatula Dumnī.
3. (a) Pratapasimhendra Vijaya Prabandha.
(b) Sarabendra Theerthavali.
(c) Lavani.
4. Devndra Koravanjī.
5. Bhakta Vilas.
6. Sloka Badha Ramayana.

SANSKRIT

1. Aswasastra with Tricolour illustrations.
2. Rajamriganka.
3. Chikitsamrītasagara.
4. Geetagoṃda Abhinayam.
5. (a) Chola Champu.
(b) Sahendra Vilasa.
6. Dharmakutām - Sundara Kanda.
7. Jataka Sara.
8. Viṣṇutatva Nirṇaya Vyākhyā.
9. Sangita Darpana.
10. Beeja Pallava.

It is hoped that the publication of most of the important manuscripts will be completed within the next four years.

Some of the manuscripts taken up for publication are represented by single copies in the library and consequently the mistakes that are found in them could not be corrected by comparing them with other copies. The Editors have, however, tried their best to suggest correct readings. The wrong readings are given in round brackets and correct readings have been suggested in square brackets. When different readings are found, they have been given in the foot-note or incorporated in the text itself.

The Government of Madras have to be thanked for financing the entire scheme of Publication although there is a drive for economy in all the departments. My thanks are due to the members of the Expert Committee who spared no pains in selecting the manuscripts for publication. I have also to thank the various editors, who are experts in their own field, for readily consenting to edit the manuscripts and see them through the press. The various Presses that have co-operated in printing the manuscripts in the best manner possible also deserve my thanks for the patience exhibited by them in carrying out the corrections made in the proofs.

MADRAS, }
1950. }

T. CHANDRASEKHARAN,
General Editor.

ఉ ప్పొ ధ్దా త ము.

అర్చసారస్వతమున సుపవేదములతో రెండవది యర్థవేదము అర్చసంపాదనరక్షణక్రమముల సుపదేశించునది గాన నిది యర్థవేద మను బరలు. ఇందు రాజధర్మములును అర్ధార్థన రక్షణక్రమములును గలవి బ్రహ్మ లక్షయధ్యాయములుగాను, చంద్రుడు 50000, స్కంధుడు 25000, ఇంద్రుడు 12000, వాల్మీకి 8000, బృహస్పతి 3000, శుక్రుడు 1000 అధ్యాయములుగాను గ్రంథములు రచించిరట. భయంకరములగు నీ పెద్ద గ్రంథములు తిన్నగా భుజింప నవకాశము చాలని మనరాలమువలన దాన నశించిపోయినవి. వీనిని సంగ్రహించి వారధ్వాజుడు 700 అధ్యాయములుగాను, గౌరశిరుడనుముని 500 అధ్యాయములుగాను, వ్యాసుడు 900 అధ్యాయములుగాను సర్వశాస్త్రములు రచించిరట. అవియుఁ బైవాని గతియే చెందినవి. అర్థవేదము సంగ్రహరూపముగాఁ బదునాలుగువేల ధ్యాయములతో రచింపఁబడినదట. అంతి విషయములు నిరూపింపఁబడినవి.

“ చతుర్దశ సహస్రాణి హ్యర్థవేదః ప్రమాణతః
 యతై ౧ వాష్టాదశాధ్యాయః సంతి ప్రత్యక్షసిద్ధిదాః
 కల్పాధ్యాయో రసాధ్యాయః ప్రయోగాధ్యాయ ఏవ చ
 దాతుధ్మానక్రియాధ్యాయో రత్నాధ్యాయ స్తద్దైవ చ
 త్రపునీసజయాధ్యాయో లోహాధ్యాయ స్తతఃపరమ్
 మూషామృల్లోతగరాధ్యాయో వాదజయ స్తతః
 హేమసంపాదనాధ్యాయః సిద్ధాధ్యాయోఽఖిలార్థదః
 మూలికాశోధనాధ్యాయః పుటాధ్యాయో మహత్తరః

నాగ్రచంద్రికాధ్యాయో యోగాధ్యాయోఽర్థదాయకః

కాలపాకక్రియాధ్యాయః సింధిన్నాధ్యాయ ఏవచ

విక్రియాకరణాధ్యాయ ఏతే సర్వార్థదాయకాః "

అని యామశాస్త్రకతంత్రమున నున్నది.

అర్థశాస్త్ర మనునామముతోనే వీనిలో రాజనీతి ప్రధానముగాఁ దెప్పఁబడియె. శుక్ర బృహస్పతి విశాలాక్ష బాహుదంతి భీష్మోద్భవ చాణక్య ప్రభృతులు విస్తరముగా రచించిన రాజనీతిశాస్త్రములలోఁ జాణక్యునికొటిలీయముమాత్రమే మన కిప్పుడు లభించుచున్నది. బార్హస్పత్యసూత్రము అని యిటీవల ముద్రిత మైనదియు లఘుచాణక్య సూత్రము లనుగ్రంథమును సారరహితములు నాధునికములు నని మా యభిప్రాయము. శుక్ర బృహస్పతుల గ్రంథములకు శుక్రనీతి సారమనియు, బార్హస్పత్యనీతిసార మనియుఁ జాణక్యుని కొటిలీయ మునకుఁ గామందక నీతిసార మనియు గ్రంథములు గలవు.

కొటిలీయము¹ కేవలము రాజనీతిని దెలుపును. ఇది పదునై దశికరణములుగా 180 అధ్యాయములలో రాజవిద్యావినయగృహాత్మరక్షణ ములును, అధ్యక్షలవిధానమును (దుర్గము, పట్టణములు, కప్పము, సుంకము, కోశము, శాసనము, గోవులు, గజాశ్వములు, భోజనశాల, ముద్ర మొదలగువిషయములపై నధికారు లధ్యక్షులు), వ్యవహార స్వరూపమును చత్పరిష్కారమును, రాజ్యములో నుండునంతశ్శత్రుశోధనము, సేవకాది పరిపాలనవిధి, ప్రజాసంపత్తును, దేహసంపత్తును, యానాసన సంశ్రయణదైర్వధీభావసంధివిగ్రహ స్వరూపములును, ప్రజాపురుష సేనా మిత్రరక్షణవ్యసనము, దండయాత్రాక్రమము, యుద్ధప్రకారము, సంఘ విధియు, బలవజ్జయోపాయక్రమము, దుర్గలాభోపాయము, ఇంద్రజాల మాయాక్రమములును వరుసగా వివరింపఁబడినవి.

1. ఇది "కొటియ" పుని వ్రాతప్రతులలో గండు.

దీనిపై బౌద్ధభిక్షువు ప్రభామతి యను టీకను, శంకరాచార్యుల జయమంగళను, మాధవమిశ్రయజ్ఞ నయచంద్రికను, భట్టిస్వామి ప్రతిపద పంచికను వ్యాఖ్యానములుగా రచించిరి. వానిలోఁ గొంత కొంత భాగములు లభించుచున్నవి. భిక్షమాధవులవ్యాఖ్యానములు మంచివి. భట్టిస్వామిది హీనరచనము. అయినను ద్రవిడులును గేరకులును దమ తమ భాషలలోనికి దీని ననువదించికొనిరి.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రముకన్నను చాక్షిపీయ మను నర్థశాస్త్రము ప్రాచీనగ్రంథము. అర్థశాస్త్ర గ్రంథములలో నెల్ల మిక్కిలి చిన్న గ్రంథ మిచాక్షిపీయమే. ఇందు విషయము సూత్రరూపమునను, వాక్యరూపమునను సంగ్రహశ్లోకరూపమునను రచింపఁబడియున్నది. కొన్ని క్లిష్టస్థలములందుఁ బ్రాచీనసంప్రదాయార్థములకుఁ బూర్వపక్షను వాదదూషణరూప విమర్శనలతోఁ గూడినసమీక్ష యను నాల్గవరూపము గూడ నున్నట్లు తెలియ నగుచున్నది. కౌటిలీయమున నీ సమీక్షరూప విమర్శన ముండుటచే సుబోధమై చాక్షిపీయగ్రంథము నణగఁ ద్రొక్కి ప్రజాదరణమునకుఁ బాత్రమైనది. ఇట్టి సూత్రరూపరచనలు మనప్రాచీనుల ప్రతిభావిశేషములఁ జూపుచున్నవి. ఈ చాక్షిపీయము రాజ్యాంగములకు సంబంధించిన విషయముల నఱువదియేడింటిని గుఱించి తెలుపుచున్నది. ఇందు ప్రథమపటలము ఉద్దేశరూపమున నీ యఱువదియేడువిషయములఁ బేర్కొనుచున్నది. ద్వితీయపటలమున నఱువదివిషయములు మాత్రము లభ్యము లగుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. మిగిలినది బుద్ధ మైనది. అందు ప్రథమపటల మిట్లున్నది.

శక్యమేకశరీరేణ నీతిమార్గానుసారిణా ।

వ్యవసాయద్వితీయేన సర్వాం జేతుం వసుంధరామ్ ॥

అథాతః పురుషార్థసాధన మర్థశాస్త్రం ప్రవక్ష్యమః -

తద్యథా — 1. సప్తప్రకృతయః 2. సప్తవిధా ప్రవృత్తిః 3. సప్తవ్యసనాని 4. సప్తక్షమాకాలాః 5. తిస్రో విద్యాః 6. చత్వారో భోగ

సంగ్రహః 7. త్రయో విజిగీషవః 8. చతుర్విధా రాజప్రకృతిః
 9. షట్త్రింశద్గుణో రాజా 10. పంచవింశతిగుణోఽమాత్యః
 11. షడ్వింశతిగుణః సేనాపతిః 12. ద్వావింశతిగుణో రాజాధ్యక్షః
 13. షోడశగుణో దూతః 14. ద్వాదశగుణో సాంవత్సరికః
 15. ఏకాదశగుణః పురోహితః 16. పంచాదశగుణో వైదియః
 17. నవగుణో నాగరికః 18. దశగుణోఽంతఃపురపాలకః
 19. ద్వాదశగుణం మిత్రం 20. షడ్గుణా యాత్రా 21. వింశతివిధం
 చుష్టలింగజ్ఞానం 22. అష్టాంగ బుద్ధిః 23. అష్టాంగ సేనా
 24. అష్టై కోశవిధానాని 25. ఏకాదశేంద్రియాః 26. త్రివిధో
 మంత్రః 27. చత్వారో మంత్రగుణాః 28. త్రివిధం మంత్రఫలం
 29. పంచాంగ మంత్రః 30. సప్తవిధో మంత్రధేయః 31. చతుర్దశ
 విధ ఉపజాపః 32. పంచవిధః శత్రుమహాంతవ్యః 33. చత్వారో
 నిర్యాణకాలాః 34. ద్వా విగ్రహకాలౌ 35. చత్వారః సందాకాలాః
 36. ద్వా పంచపర్గా 37. పంచత్రివర్గాః 38. ఏకఏకవర్గః 39. చత్వారో
 అర్ధసాధనోపాయాః 40. చతుర్విధారంభవృత్తిః 41. చతుర్వి
 ధోఽర్థానుబంధః 42. చతుర్విధో నిచయః 43. పంచ దుర్గాః
 44. దశవిధా దుర్గసంపత్ 45. వింశతివిధం దుర్గవ్యసనం 46. పంచ
 చత్వారింశద్గుణా జనపదభూమిః 47. చతుర్విధం త్యాగస్థానం
 48. చతుర్విధా భృత్యసంపత్ 49. చతుర్విధా పురుషపరీక్ష 50. సప్త
 విధా కార్యవిప్రతిపత్తిః 51. ద్వివిధ ఉపసర్గః 52. ద్వివిధమనుష్ఠానం
 53. అష్టవిధః శత్రుః 54. ద్వాత్రింశద్గుణః షాడ్గుణ్యాసముద్దేశః
 55. వింశతివిధం దుష్టప్రళమనం 56. షడ్విధం బలం 57. అష్టై
 యుద్ధాని 58. అష్టై సంగ్రామభూమయః 59. చతస్రో వ్యూహా
 ప్రకృతయః 60. పంచ వ్యూహాః 61. సప్తదశ వ్యూహభేదాః
 62. ఏకాదశానీకస్థానాని 63. ఏకాదశసు స్థానేషు సేనా రక్షితవ్యాః.
 ఏతేష్యేవ స్థానేషు పరబల మభిహంతవ్యం 64. షడ్విధం విషం

66. ఏకాదశవిధః స్కంధావారనివేశః 33. చతుర్విధా బుద్ధిః
67. ద్వివిధ ఆచారః

ఇతివాఙ్మయేర్థశాస్త్రే ప్రథమః పటం.

ఓః చాక్షపీయమందలి విషయసంగ్రహమును బట్టి కౌటిలీయాని గ్రంథముల కిది మూల మని తెలియుచున్నది. చాక్షపీయ విషయమే కౌటిలీయమున విపులముగ వివృతమై యున్నదని కెంటిని బరిశీలించిన వారికిఁ దప్పక గోచరింపఁ గలదు.

సంస్కృత వాఙ్మయమున నర్థశాస్త్రగ్రంథములు పెక్కు బుండ్ల దీవి. కాని దురదృష్టవశమున నవి యన్నియు నశించినవి. బ్రహ్మ, బృహస్పతి, భుక్రుడు, విశాలాక్షుడు, ఇంద్రుడు, మొదలగువారు రచించిన గ్రంథరాజములు కానవచ్చుటలేదు. లబ్ధములగు గ్రంథములలోఁ జాక్షపీయ కౌటిలీయములే ప్రశస్తములు.

కౌటిలీయకర్త కౌటిల్యుడను నామాంతరముగల చాచక్యుడని పలువు రందురు. ఆ చాచక్యుడు మౌర్య సామ్రాజ్య చక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుని మంత్రియై యుండుటచేతను, చంద్రగుప్త చక్రవర్తి క్రీ. పూ. 325 నుండి 298 వఱకు రాజ్యమేలె నని యుండుటచేతను నీ కౌటిలీయము క్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దపుగ్రంథ మని నుడువవచ్చును.

పదవశతాబ్దమువఱకు భోజుడును అర్థశాస్త్రమునఁ గృషిసల్పినట్లతని నీతిభూషణ మనుగ్రంథము తెల్పుచున్నది. అందర్థశాస్త్రవిషయము నంతను 1. వినయ 2. వార్తా 3. వ్యవహార 4. రక్ష 5. మంత్ర 6. ఉపాయ 7. విక్రమ 8. యుద్ధ 9. ఉపనిషత్ 10. ప్రశమస్కంధము లని పది విభాగములుగా రచించె నని తెలియుచున్నది. కాని యీ గ్రంథము లభ్య మగుటలేదు.*

* ఇంద్రుక శ్రీరామకృష్ణకవిగారు ఉపవేదములు అనువేర రుధిర్దాది సం॥ ఆంధ్రపత్రికలో ప్రకటించిన వ్యాసమునుండి విషయము గ్రహింపబడెను.

కామందక నీతిసారము

పైవిభముగఁ బరిశీలితములైన ప్రాచీన రాజనీతిమూలగ్రంథములకుఁ దరువాతఁ గౌటిలీయార్థశాస్త్రమునకు సంగ్రహకారికా రూపమైన కామందకనీతిసారము సంస్కృతమున వెలసినది. ఇది శ్రీ. శ. 4-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వముదియు 1-వ శతాబ్దమునకుఁ దర్వాదియు నని చరిత్రకారులు గుర్తించిరి. ఏతత్కర్త కామందకుఁడు. అతని చరిత్ర మేమియుఁ దెలియరాదు. ఈ కామందకము 31 ప్రకరణములు గలది. కౌటిలీయార్థశాస్త్రము ననుసరించియే యిది రచితమైనను నిందుఁ గౌటిలీయమున గలవిషయములు గొన్ని కానరావు. కౌటిలీయమున లేని విషయములు నిందుఁ గొన్నిగలవు. ఈ విషయమున "రాజపుత్రుని విద్యాభ్యాసపద్ధతిని నిర్ణయించు సందర్భములో నతఁడు (కౌటిల్యుఁడు) 'అధ్యక్షులనుండి వార్తను, వక్తృప్రయోక్తలనుండి దండనీతిని నేర్చుకొనవలె' నని చెప్పియున్నాఁడు. ఇతనికి నితర గ్రంథకర్తలకుఁ గల భేదమిదియే. కామందకాదు రిద్ది వ్యవహారానుభవము గలిగినవారు కారు ఇతరులు వ్రాసిన గ్రంథముల వివేకదృష్టితో విమర్శించి స్వాభిప్రాయములఁ గొన్నిటిని జేర్చి కామందకుఁడు లోనగువారు నీతిశాస్త్రముల రచించిరి. కనుకనే వారిపుస్తకములందు సందర్భానుచితములగు ప్రశంసలుకూడ నక్కడక్కడఁ గన్పడుచుండును. కౌటిల్యుఁ డట్లుగాక సందర్భోచితముగను వ్యవహారానుకూలముగను వ్రాసియున్నాఁడు."*

ఈ గ్రంథ మనుష్టువోశోకాత్మకమైనదై నను వ్యాఖ్యానిరపేక్షముగా నర్థముకానిది. దీనికి జయమంగళ యనియు, మతౌకటియు వ్యాఖ్యలు గలవు. తిరువాన్కూరు ముద్రణాలయమువారు ప్రకటించిన జయమంగళావ్యాఖ్యానముతోడిముద్రణమే యున్నవానిలోఁ బ్రశస్తమైనది. ఇప్పటికి 100 ఏండ్లకుముందు తదకమళ్ళ వేంకటకృష్ణారాయలను గొప్ప

* కౌటిలీయార్థశాస్త్రము - ఉపోద్ఘాతము — శ్రీ మామిడిపూడి వెంకటరంగయ్య ఎం. ఏ. గారు.

విద్వాంసులు ఈ కామందకమునుఁ దెనుఁగు లీకతోఁ దెనుఁగు లిపిలో ముద్రించిరి. తిరువాన్కూరు ముద్రణమనకును దీనికిని గొన్ని భేదము లున్నవి. కృష్ణారావుగారి తెలుఁగులీక ప్రశస్తమైనది. వాచీపద్య కామందకము నెఱుఁగదు.

ఆంధ్రకామందకము — రాజనీతిగ్రంథములు

ఈ కామందకమును క్రీ. శ. 1400 పూర్వకాలముననే యెవ్వరో పద్యకావ్యముగాఁ దెనిఁగించిరి. అందలి పద్యములు పెక్కులు మడికి సింగన సకలనీతి సమ్మతమున నుదాహృతము లై యున్నవి. సకలనీతి సమ్మతమున మడికిసింగన యీ క్రిందివాని నాంధ్రరాజనీతిగ్రంథములను బేర్కొనినాడు. అవి ముద్రామాత్య పంచతంత్రీ బద్దెభూపాల చాణక్య ఛామ్యవిమర ధృతరాష్ట్రబలభద్ర కామందక గజాంకుశ నీతిసార నీతి ఘాషణ క్షేమేంద్ర భోజరాజవిభూషణ పురుషార్థసార భారత రామాయణాది మహాకావ్యములు పురాణేతిహాసములు కందనామాత్య నీతిశారావళి లోకోక్తి చాటుప్రబంధములును. వీనిలోఁ బెక్కుగ్రంథములు నష్టము లైనవి. సింగన ఆయాగ్రంథములలోని పద్యములను బెక్కింటిని తన గ్రంథమున నుదాహరించికొనినాడు. అందు బద్దెననీతి యొకటి మాత్రమే యిప్పుడు లభించుచున్నది. సకలనీతిసమ్మతమును బోలె శ్రీరామకృష్ణకవిగారే తొలుత నీబద్దెననీతిం బ్రకటించిరి. సకలనీతి సమ్మతమున నుదాహరింపఁబడిన ప్రాచీన కామందక పద్యములు కొన్ని యిచటఁ జూపుచున్నాఁడను.

ఉ॥ స్నానవిలేపనాభరణచారుసముజ్జ్వలగాత్రుడై కుభ
స్నానము నాత్మదత్తవసనస్ఫుటమూర్తియు నైనదేవులగా
స్థానము నేర్చి వారి సదనముల కేగక చేయుచు నిజా
దీనమనస్కుడై సతులబీపులు నమ్మకయున్ని యొప్పుగా ॥

(సకలనీతిసమ్మతము. పద్యము 211 : ఆంధ్రకామందకము: అ. 3. ప. 136.)

సీ॥ గురువులఁ బ్రణమితవరభక్తియుక్తుల
 సద్భావచేష్టల సజ్జనులను
 సుకృతకర్మంబుల సురల భూసురులను
 మృదులమనోవృత్తి మిత్రజనుల
 బాంధవజనుల సంభ్రమచేష్టితంబులఁ
 గామినీజనములఁ బ్రేమములను
 దాసజనంబులఁ దగుప్రసాదంబుల
 నితరుల దాక్షిణ్యచతురవృత్తి

గీ॥ నాత్మవశ్యులఁ గావించి యన్యకర్మ
 నింద నేయక సత్కర్మనిష్ఠుఁ డగుచుఁ
 జారుకారుణికత్వము సర్వలోక
 మధురవాక్యము గలవాఁడు మనుజవిభుఁడు ॥
 (స. స. పద్యము 158, ఆం. కా. ఆ. 2. ప 57, 58)

సీ॥ భుజగము విషమును బొడఁగాంచి కూయును
 శుకభృంగరాజశారికలు వెఱచి
 లలిఁ జకోరములకన్నులు విరాగము లగుఁ
 గ్రౌంచంబు చాల మదించి తిరుగు
 విషదర్శనంబు గా వెసఁ జచ్చుఁ గోకిల
 గ్లాని జీవంజీవకమున కొదవు
 వీనిముఖంబున వెసఁ బరీక్షితములై
 తనరిన యన్నము ల్గొనఁగవలయు

ఆ॥వె॥ జనవిభుండు గడుఁ బృషన్మయారావ?
 తర్దృహంబునం దుదారలీల
 విదువవలయుఁ బెంచి వెస దానిఁ బొడఁగన్న
 పాము దనకుఁ దాన పఱచుఁగాన ॥
 (స. స. ప. 257.; ఆం. కా. ఆ. 3. ప. 99.)

సీ॥ భద్రనేనుఁడు నిజపత్నియింటికిఁ జన
 నతనితోఁబుట్టువ యతనిఁ దునిమెఁ
 దల్లిమంచముఁద్రొంద నల్లన యడఁగి తాఁ
 బుత్రుండ చాదూషుఁ బొడవదంచె
 లాడలు విషమున నోజించి తేనియ
 యని కాశరాజుఁ దిద్వనిత యడఁచె
 గరళాక్తమేఖలాఘనమణి సౌవీర
 ధూపు వై రంత్వ నూపురముచేత

గీ॥ జాతుషంబగు శత్రుంబు జడ నిడికొని
 రమణి తా నొక్కరితి విదూరధుని జంపు
 తెఱిఁగి నమ్మక సతియింటి కేఁగఁ జనదు
 కెరలి శత్రులవయఁ బ్రయోగింపవలయు.
 (స. స. ప. 287, ఆం. కా ఆ. 3. ప 140)

చం॥ అరివసు శత్రుమర్గమును నాతనిబండునుహృద్విభేదముఁ
 బురధననై న్యసంపదలపోడి మెఱుంగుట కృత్యవత్ వి
 స్తరపరిసంగ్రహం బరనిజానపదాటవికంబు సాధ్యముల్
 దిరమిడి యుద్ధసారము విధిజ్ఞత యన్నివి దూతకర్మముల్ ॥
 (స. స. ప. 382 ఆం. కా ఆ. 5. ప 77)

సీ॥ బాలుండు వృద్ధుండు పటుదీర్ఘరోగియు
 నిల నిజజ్ఞాతిబహిష్కృతుండు
 భీరుకుండును గడు భీరుజనుండును
 బుట్టుండు మఱియును బుద్ధిజనుఁడు
 సతతవిరక్తప్రకృతియైన సృపతియు
 విషయరసాసక్తవిరళమతియు
 మఱియును బహుచిత్తమంత్రుండు దేవతా
 బ్రాహ్మణనిందాపరాయణుండు

గీ॥ దైవహతకుండు దైవచింతనపరుండు
 వ్యసనదుర్భిక్షకుఁడు బలవ్యసనపరుఁడు
 లలి నదేశస్థబహుశాత్రవుఁడును గాల
 యుక్తుఁడును సత్యధర్మవియుక్తమతియు.
 (న. స. ప. 526.)

కం॥ ఈ యిరువదువురతోడఁ
 బాయక విగ్రహమునేసి పైకొనుటయు వా
 రేయెడ మాహ్మనక బల
 శ్రీ యతి వశవర్తు లగుచు సిరి యిత్తు రిలన్.
 (న. స. ప. 527; ఆం. కా. అ. 4. ప. 71)

సీ॥ దక్షిణానిలముఁ బ్రదక్షిణాగ్నియు సధ్య
 సంతతోత్సాహంబు సాధువాద
 చారుమంగళపారవారవంబు సుహృష్ట
 పుష్టజనంబును బొలుపుమిగుల
 నతిమనోహరముగా నరసి చెప్పినశుభ
 కలితలక్షణములు గలిగియున్న
 యట్టివేలంబు ప్రఖ్యాతమై పొలుపొందు
 నతిశుభమై యుండు నధికశత్రు

అ॥వె॥ జయము గలుగునట్టి చందంబు... .
 నందగ విపరీత మయ్యెనేని
 యపజయంబు నొందునట్టి చందము లెల్ల
 వెఱిగి నృపతి నిశ్చయింపవలయు ॥
 (న. స. ప. 818, ఆం. కా. అ. 7. ప 99.)

ఉ॥ ఒక్కటఁ గూటయుద్ధమున నుక్కట శత్రు వధించినఁ జయం
బెక్కుడు గల్గి పాప మొకయించుక పొందను నిశ్చయంబు పే
రుక్కున ద్రోణసూనుఁ డుట కొక్కయెడ న్నడురేయి నిద్రమైఁ
బొక్కిన పాండునందనులఁ జూచి వధింపదె సౌప్తికక్రియఁ ॥
(న. స. ప. ౪54; ఆం. కా. ఆ. ౪. ప. 51.)

ఆంధ్రకామంధక నీతిసారము — గ్రంథరచనము.

ఇది ప్రాచీనకామంధకమంత రసవంతము కాదేమో కాని
శబ్దశుద్ధియు విషయ వైశద్యమును, ఉత్తమరచనము మున్నగు
సుగుణములతో నొప్పుచున్నది. ఇం దాంధ్రదేశపు రాజనీతి సంప్ర
దాయములు కొన్నిగలవు. ఆంధ్రదేశపు రాజనీతిపరిభాషాపద
ములు కొన్ని యచ్చటచ్చటఁ గలవు. రాజనీతిశాస్త్ర పరిశోధకులు
వానినెల్ల నుద్దరింపవచ్చును. రాజ్యముచే పోవుచున్న యీ చాల
ములో నీ రాజనీతిగ్రంథములు చరిత్రకారుల శాస్త్ర నిర్మాణ
క్రమాది చరిత్ర పరిశీలనమున కేగాని రాజ్యాంగ ప్రయోజనమున
కుపకరింపవు. కాని లోకవ్యవహారజ్ఞానము వీనివలన విశేషముగా
లభింపఁగలదు.

కృత్తికర్త — గ్రంథరచనాకాలము.

మ॥ రమణీయంబుగ శాలివాహనశకవర్షంబుల్ గతంబై సహ
స్రము నేనూఱును నాఱునై వెలయఁగాఁ బ్రాధిం దెనింగించి కా
ర మహిం దిమ్మయవేంకటాద్రివిభుపేరఁ వేడ్కఁ గామండకీ
యము శ్రీ వేంకటరామకృష్ణులు స్వభాన్వబ్ధింబునన్ రూఢిఁగా ॥

అను నాశ్వాసాంత పద్యమునుబట్టి యిది రామకృష్ణ కవులచే
రచితమని తెలియుచున్నది. కొండఱీ గ్రంథము రామకృష్ణ
కవులను జంటకవులచే రచితమని యందురు గాని యందు

కాదారము కానరాదు. ఆశ్వాసాంతగద్యముఁ బట్టి యది యొక్కని పేరే యని తెలియనగును. పై సద్యమున బహువచన ముండుట పూజార్థము కావచ్చును.

కృతిపతి.

ఈ కామందకకృతి నందికొనినది కొండ్రాజువెంకటాద్రిరాజు. ఈతఁడారబీటి వంశస్థుఁడగు కొండ్రాజుతిమ్మరాజుకుమారుడు. తెనాలిరామకృష్ణనిపాండురంగమాహాత్మ్యమునకుఁ గృతిపతియగు విదూరి వేదాద్రి మంత్రికి యజమానియగు పెద సంగభూపాలు నకుఁ జెల్లెలికుమారుడు.

ఈ వెంకటాద్రి రెట్టమత మనెడిజ్యోతిషగ్రంథమునుగూడ నొకత మందినాఁడు.

మ॥ కపటారాతి విభంజనోద్ధతమతీ ! కర్ణాట సింహాసనా
ధిపతి ప్రాప్తరమాధురీణ ! కరుణా భీ ! కంతుసౌందర్య ! కా
శ్యవ సర్గోత్ర పవిత్ర ! సమ్రతరవాచానైపుణీ నిర్జితా
హిప ! కామందకకావ్యనాయక ! కవీంద్రేష్టార్థ సందాయదా ! ॥
రెట్టమతము.

ఆంధ్రకామందకగ్రంథమునఁ బ్రథమాశ్వాసాంతమున

కం॥ శ్రీ చంచద్భట్టరు చి
క్కాచార్య వరార్య శిష్య యతులిత శౌర్య
ప్రాచుర్యధుర్య గుణర
త్పాదల జయలలిత ధైర్య నయవినయనిధి ॥

ఆం, కామందకము ఆ 1. ప. 55.

అని వెంకటాద్రి సంబోధింపఁబడియున్నాఁడు. ఈతఁడు భట్టరుచిక్కాచార్యులకు శిష్యుఁడు. ఈ భట్టరుచిక్కాచార్యులకుఁ బలువు రాండ్రకవులు శిష్యులుగా నుండిరి. చాతుర్వాటికా మాహాత్మ్యము, ఆనందకాననమాహాత్మ్యము మొదలగు ప్రబంధములను రచించిన లింగమకుంటితిమ్మకవియు, తెనాలి రామకృష్ణకవియు నీతని శిష్యులే. ఈ విషయమును వారికృతులందలి పద్యములు తెల్పుచున్నవి.

కం॥ గురురాయపట్టిభద్రుని

నరిహరు శ్రీరంగనాయకాంశభవుఁ థ

ట్టరు చిక్కాచార్యుల మ

ద్గురులఁ దలఁచి యడుగులకు నతుల్ గావించుఁ ॥

లింగమకుంట రామకవి.

సీ॥ శ్రీ వైష్ణవ హితుండఁ జిక్కయ భట్టరు శిష్యుఁడ.

లింగమకుంట తిమ్మకవి.

కం॥ వాక్కాంతాశ్రయభట్టరు

చిక్కాచార్యుల మహాత్ము శ్రీ గురుమూర్తిఁ

నిక్కపు భక్తి భజించెద

నిక్కావ్యకళాకలాప మీదేరుటకుఁ ॥

పాండురంగ మాహాశ్మ్యము.

ఈ వెంకటాద్రినరేంద్రుఁడు కామందక
సప్తమాశ్వాసారంభమున నిట్లు 'సంబోధితుఁడయ్యెను.

కం॥ శ్రీ మదహోబల నృహరి

స్వామి పునస్థాపన ప్రశస్త జయాంకా

రామపద భక్తివర వి

ద్యామహా కొండ్రాజు వెంకటాద్రి నరేంద్రా ॥

అం. కా. 7. ఆ. ప. 1.

అని యుండుటచే నీ వెంకట్రాజు అహోబలస్వామి భక్తుడై
యాన్యసింహదేవాలయము నుద్ధరింపఁ బ్రయత్నించి నట్లు తెలియ
వచ్చుచున్నది. ఈ విషయమే రెట్టమతగ్రంథమునందును

సీ॥ శ్రీమదహోబలస్వామిమహారాజ్య

రక్షకుం డగుచు నేరాజు వెలయు

నభిరామకామందకాఖ్య సత్కావ్యర

త్నమునకు నేరాజు నాధుఁ డయ్యె

నెరయూరి పురవరాధీశాది బహువిరు

దాంకుడై యేరాజు యశము గాంచె

జానకీనాయకచరణసంసేవన

ప్రౌఢిచే నేరాజు ప్రబలు నిరుల

గీ॥ నతఁడు కొండ్రాజుతిమ్మభూపతివరేణ్య

తనయపెదతిమ్మరాజవతంస గర్భ

వార్ధిచంద్రుండు సత్కులవర్ధనుండు

సతతవిభవుండు వెంకటజ్యోవిభుండు ॥

అని కలదు.

ఈ వెంకట్రాజు అహోబలము నుద్ధరించె ననుటకు అహోబల
మహాద్వారమున శాసనప్రమాణమున్నది. '

" శుభమస్తుశ్లో. దేవశ్రేణీశరోరత్నం దైత్యద్విపఘటాంకుశమ్.
జయతు శ్రీన్యసింహస్య దేవదేవస్య శాసనమ్ ॥

స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయశాలివాహనశకవర్షంబులు 1506
అగు నేటి తారణ సం॥ వైశాఖశుద్ధ ౧౪ శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజ
పరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీర శ్రీరంగరాయ దేవమహారాయలు
గారు పెనుగొండనగరమందు వజ్రసింహాసనారూఢులై పృథ్వీ
సాంమ్రాజ్యము చేయుచుండఁగాను శ్రీమద్వేదమార్గప్రతి

ష్టాపనాచార్య సర్వతంత్రోభయ వేదాంతాచార్యులయిన శ్రీ శర
 గోపజియ్యంగారి కార్యకర్తలయిన రాచప్పగారున్న శ్రీ అహో
 బలస్థానంవారున్న కాశ్యపగోత్ర ఆపస్తంబసూత్ర యజు
 శాఖాధ్యాయులయిన సూర్యవంశోద్భవులయిన మూరురాయర
 బసవశంకర గుత్తిహన్నిబ్బరగండ యె ర యూ రి పు ర
 వరాధీశ్వరులయిన శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర కొండ్రాజు
 తిమ్మరాజుగారి పౌత్రులయిన తిమ్మరాజుగారి పుత్రులయిన
 వేంకటరాజు దేవమహారాజులుంగారికి యిచ్చిన శిలాశాసన
 క్రమ మెట్లన్నను. ప్రాక్ బహుధాన్యనామ సంవత్సరాన నిభరామ
 వారు హండేవారిని కూడుకొని సీమ యంతా రాచూరా పట్టి
 అహోబలస్థలానకు వచ్చి అహోబలం అంతా పాడునేసి అహో
 బలస్థలం అయిదు ఆరుఏండ్లు తమ వశంచేసుక ఆక్రమించి
 నడస్తూవున్న నిమిత్త్యం శ్రీ అహోబలేశ్వరులు సన్యాసం
 ప్రసాదించిన ఆదిమమైన శరగోప జియ్యంగారికి ఏదోతరమై
 శ్రీ పురుషోత్తమ ఆళ్వారుల ప్రతిష్ఠనేసి ముకుందదేవునిచేత
 పూజగాని రామానుజదర్శనోద్ధారకులైన శ్రీ పరాంకుశమహాముని
 శిష్యులయినటువంటి శ్రీ మచ్చరకోపస్వామివారిస్థలం యీతీరున
 అయిననిమిత్తం శ్రీరంగరాయ దేవమహారాయుల సముఖానతాము
 మనవిచేసి మీరు యీతీరున రత్నసింహాసనాధులై వుండిన్ని
 మీకులస్వామియైన అహోబలేశ్వరునిస్థలం తురకలు.

ఈశాసనములోని వేంకటరాజుదేవమహారాజులుంగారు మన
 కామందక కృతిపతియగు వేంకటరాజే !

ముద్రణము.

తంజావూరు సరస్వతీ మహల్లో, దప్పలమయముగాఁ దాటాకు ప్రతి యొకటియే కలదు. దానికి ప్రతి వ్రాయించి తత్పుస్తక శాలాధికారులు మాకుఁ బంపిరి. మక్కికి మక్కిగా వ్రాసిన వ్రాత యగుటచే దానిని దిద్ది ముద్రణమున కిచ్చుటకు సాధ్యము కాదయ్యెను. అందుకై ముద్రణార్హముగా అధికపరిశ్రమమున నవీన ముద్రణపు లిపిరీతిచొప్పున చందోగణయతిభ్రంశరహితముగా పేటొక ప్రతి వ్రాయింపవలసె. ఎట్లో ప్రతి వ్రాయించి సందిగ్ధస్థలములను తంజావూరికిఁబోయి మాతృకతో సరిచూచి దిద్ది యింకను దిద్దఁగుదురని స్థలములను సంస్కృతమూలమును జూచి పూరించియును, అందును గురురనిదాని సుచితరీతిని గ్రొత్తగా రచనముచేసియును గ్రంథమును బూరించితిని. తంజావూరినుండి పుస్తకము నాకు వచ్చినదాదిగా నిట్లు ముద్రిత మగునంతదాక జరిగిన నిర్వాహములో నాకుఁ గుడిభుజమై నాసహోద్యోగి విద్వాన్, సాహిత్యశిరోమణి, చిరంజీవి పంగనాథుల బాలకృష్ణమూర్తి M. A. B. O. L. కడచిన వేసంగినెలవులలో నాకెంతేని తోడ్పడెను. తంజావూరి సరస్వతీమహల్ పుస్తకాలయ కార్యదర్శి శ్రీ యస్. గోపాలన్ B. A. B. L. గారు, నీ ముద్రణమును తిరుపతి రత్నా ప్రెస్ లోనే సాగించుటచే నాప్రెస్ వారును మాకుఁజాలఁగా ననుకూలించి యెంతేని తోడ్పడిరి. పైవారికి నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఈ కామందకకృతి యాంధ్రులయాదరము పడయఁ గలదని, తంజావూరి సరస్వతీమహల్ లైబ్రరీలోని యముద్రితాంధ్ర గ్రంథము లెల్ల సుముద్రితములై వెలయఁగల వని యాశించుచున్నాను.

తిరుపతి.
1—8—50. }

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.

విషయ సూచిక

	పుట
ప్రథమాశ్వాసము	
కృత్యారంభము	1
షష్ఠ్యంతములు	1
రాజప్రభావము	3
రాజ్య స్వరూపము	5
నయప్రకారము	5
వినయప్రకారము	8
ఇంద్రియ జయప్రకారము	7
ఇంద్రియేంద్రియాశ్మ స్వరూపము	8
ఇంద్రియ నిగ్రహములేవిచానికి ఫలము	
శ్రీవిషయ కామమునందలి దోషము	10
విద్యావృద్ధసంయోగము	12
ద్వితీయాశ్వాసము	
విద్యావిభాగము	15
వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థ	18
దండమాహాత్మ్యము	21
దీనజన రక్షణము-శబ్దసంక్షణము	22
దుర్జనసంగతి	25
మధురవచో విచక్షణత్వము	28
మహాత్ములవర్తనము	28
సప్తాంగ పరిరక్షణము	29
పురోహితగుణవిభిన్నము	35
మంత్రపురోహితుల కార్య	
ప్రయోజనము	38
రాష్ట్ర సంవత్సరరూపము	37
గ్రామలక్షణము	38

	పుట
కోటిలక్షణము	38
భందారము	40
బలము	40
మిత్రలక్షణము	41
మిత్రులభేదములు	41
తృతీయాశ్వాసము	
స్వామ్యను డీవివృత్తప్రకరణము	45
అనుబీచవర్తనము	47
విరక్తరాజులక్షణము	51
కంటకశిక్షణ ప్రసరణము	80
రాజపుత్రరక్షణము	82
ఆత్మరక్షితక ప్రకరణము	84
విషపరీక్ష విధానము	84
చతుర్థాశ్వాసము	
మందలయోని ప్రకరణము	75
కౌటిన్యాది విశిగీష గుణములు	78
మందలస్వరూపము-తద్యేదములు	77
ద్వాదశ రాజమందలము	78
మందలచరిత ప్రకరణము	81
సంఘరక్మ స్వరూపము	84
మిత్రమందల వర్తనప్రకారము	87
సంధివికల్ప ప్రకరణము	88
సంధికర్షులగువాడు	88
విగ్రహ వికల్ప ప్రకరణము	103
యోనప్రకరణము	110
ఆనన ప్రకరణము	112

ద్వైతీభావ ప్రకరణము	115
సమాశ్రయ ప్రకరణము	116

పంచమాశ్వాసము

మంత్రవికల్ప ప్రకరణము	120
మంత్రాంగములు	128
కార్యనిధిసూచకములు	128
మంత్రమండల వృత్తము	129
దూతభేదములు	131
చారలక్షణము	135
సంస్కరూపచారలక్షణము	136
సంచారగూఢచారలక్షణము	137

షష్ఠాశ్వాసము

ఉత్పాదా ప్రశంసాప్రకరణము	142
ప్రకృతికర్మ-రాజదర్శ	145
మంత్రచర్య	149
రాష్ట్రచర్య	149
దుర్గచర్య	149
బలదర్శ	150
సుహృద్దర్శ	151
ప్రకృతివ్యసనములు	151
రాజవ్యసనము	152
మంత్రవ్యసనము	152
తండారవ్యసనము	153
రాష్ట్రవ్యసనము	153
దుర్గవ్యసనము	154
బలవ్యసనములు	154
పరిశీప్తాదిబలలక్షణము ..	155
బలవ్యసన పరిహారవిధానము	157
మిత్రవ్యసనము	158
సప్తవ్యసనవర్గ ప్రకరణము	159
సప్తవ్యసనములు	160

౧౧

౧౧

వాక్పాదవ్యము	160
అర్థదూషణము	161
మృగయావ్యసనము	162
వేదియందు వ్యర్థములు	163
జాడము	166
ప్రీత్యసనము	168
సానము	169

ప్రమాశ్వాసము

యాత్రావియోక్తప్రదర్శనప్రకరణము	172
దండయాత్రావిధానము	174
కోవద్యైవిద్యము	178
కార్యవ్యసనములు	178
సప్తవిద పక్షలక్షణము	179
అనురాగి సహాయలక్షణము	179
సద్యస్తసహాయలక్షణము	180
అత్యగ్రుహముల సుద్యోగాదులశ్రేష్ఠత	180
శక్తిక్రయ స్వరూపము	180
దండయాత్రాకాలదేశాదులు	182
దండయాత్రా సమయములరాజవైఖరి	184
సర్వావర్తనోపాయము	185
స్కంధావారినివేశనప్రకరణము	188
రాజాభిరక్షణతై నైన్యావస్థానము	190
జాగ్రదవ స్థిర్యావశ్యకత	191
కంటికాదిభూదూషణము	191
ఉత్తమాదిభూభేదములు	192
నిమిత్త జ్ఞానప్రకరణము - అనణయ	
సూచక నిమిత్తములు ...	192
విణయసూచక నిమిత్తములు ..	193
ఉపాయవికల్ప ప్రకరణము	195
సప్తవిధోపాయములు	196
సామన్యరూపము	198

	పుట		పుట
పంచవిధ సామప్రకారములు	197	నేనాపతి ప్రధానము	219
సామప్రయోగ విధానము	197	ప్రయాణవ్యసన రక్షణ ప్రకరణము	222
దాన ప్రకరణము	198	కూలయ్యుద్ధ ప్రకారము	224
అభిమాని ప్రకారము	202	క్షయస్థానవృద్ధులు	228
భీతవర్గ ప్రకారము	203	చతురంగబల ప్రయోజనప్రకారము	
క్రుద్ధవర్గ ప్రకారము	203	గజరత్న	229
భేదోపాయములు	205	రథరత్న	229
ఆచ్యగుణములు	207	అశ్వకరత్న	229
మాయా ప్రకారములు	208	పదాధికరత్న	230
ఇంద్రజాల ప్రకారము	209	చతురంగబలములనేలలు	231
అష్టమా శ్వాసము.		వాణిభూమి	231
నేనావివరము	212	రఘుభూమి	231
షడ్వివరప్రకారము	212	నాగభూమి	232

ఆంధ్ర కామందకము

ప్రథమాశ్వాసము

కం॥ *అరున హర శరదభ్రం య
శోరునమతి లంక మల్లికార్జునవరజ
న్మోర్జితు నుతియింపం దగు
నరుననిభు లంకమల్లికార్జున విభుని॥ 1
* * *

కం॥ ఈ రీతిఁ బుత్రమివ్ర
శ్రీరాజితుఁ డగుచు రాజనేవితచరణాం
భోరుసూదై వేంకటధర
జీరమణుఁడు వెలయు విజయనిత్యోర్జితుఁడై ॥ 2

షష్ఠాంతములు

కం॥ ఏవం విధగుణిలక్షన
కావార్ధి వసుంధరాతలాధ్యక్షనకు॥
శ్రీవినుతకటాక్షనకు మ
హావైభవభోగజిత సహస్రాక్షనకు॥ 3

సం॥ ధాటిఘనఘోటిఘర
పాటితనమదారికోటిపక్షితికి॥
లాటివరభోటి క
ర్నాటి సంగీతిక్తి నామోన్నతికి॥ 4

* వ్రాతప్రతితోనున్న యీ పద్యము గ్రంథస్థమగునో కాదో తెలియదు
లిపిరాదుని పద్యమేమో.

కం॥ కంఠరగురుసింధురవర
 బంధురతరవానసలిలపటునిర్దురసౌ
 గంధ శ్రీసంవాసిత
 సింహుతరంగునకు నయవిశిష్టాంగునకు॥ 5

కం॥ పురహర గిరిధర శరహరి
 సురకరి గురుతరలనద్యశోహారునకు॥
 వరనీరాకరధారా
 ధర * (వాహస్థైర్యదైర్య) తితసారునకు॥ 6

కం॥ తెంకణచోళద్రావిడ
 కొంకణ భూపాలడత్తమోటిపేటి
 సాంకవతతికిం దిమ్మయ
 వెంకటజనపతికి నీతివిలసితమతికి॥ 7

వ॥ ఆభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పం బూనిన కామందక
 నీతిశాస్త్రంబను మహాప్రబంధంబునకుం గ్రమం బెట్టిదనిన. 8

కా॥ శ్రీమంత్రాధ్యుడు విష్ణుగుప్తుడు వచస్పీయుల్లసిల్లె ఘనం
 బై మించంగ నొనర్చినట్టినయశాస్త్రార్థంబు కామందకుం
 దామోదంబున సంగ్రహించి నయకావ్యంబై తిగ జేసె నీ
 భూమి సర్వహితంబుగా ఋజువుగా భూపాలయోగ్యంబుగా॥

వ॥ అవ్వధం బెట్టి దనిన. 10

కం॥ శ్రీమంతుడు గుణవంతుడు
 ధీమంతుడు నైన రాజదేవుడు చెలయ
 దా మంతుకెక్కి యాజ్ఞ
 భూమిస్థరి నిత్యమార్గమున నిల్పె దయ॥ 11

రాజప్రభావము

సీ॥ ఆఖిలదిక్పాలురయంశముల్ దీనయందె
మిళితమై దీపించ మించురాజు
సకలవర్ణంబు లాశ్రమములు మర్యాద
విడువకుండ నొనర్చి నడపురాజు
బలవంతు లెందు దుర్బల నొంచకయుండఁ
జేసి నిచ్చులును బోషించురాజు
భువనశత్రువులను బొలియించి ప్రజలకుఁ
జాలఁ గోరిక లీయఁ జాలు రాజు

గీ॥ పాపములు పుణ్యములు నేయు ప్రకృతు లెఱిగి
నిగ్రహానుగ్రహంబులు నెఱపురాజు
తాన ధూళిమంతయుఁ దాల్చురాజు
ధరను బ్రత్యక్షదైవతం బరయ రాజు॥

12

ఉ॥ శ్రీలు చెలంగు వైభవము నెందు జయం బొనఁగూడుఁగీర్తియుం
జాలగఁ గల్గుఁ దేజము పొసంగు జగంబులు మెచ్చు నెందు భూ
పాలుఁడు సద్గుణోన్నతుల వాసిలినఁ గుణ మెచ్చుకుందులఁ
లీల వహించి కాదె ధరణీవిభుఁ దొటయు బంటు లొటయు॥

కం॥ అనిశము బుధసమ్మతుఁడగు
జనపతి దా హేతువగును జగ మలరించఁ
గనుఁగవ కింపెనఁగెడు శశి
వననిధి నలరించి మించువైఖరి నెంచఁ॥

14

కం॥ లాలించి ధర్మగతిఁ బ్రజఁ
దాలించి మదారివీరపట్టణము లిలం
గూలించి మించురాజును
మేలించి విధాత యంచు మెచ్చుజగంబుల్॥

15

కం॥ ప్రోడ యుని ప్రోచురాజును
 గూడనినాఁ దెల్లజగము గొడవ వహించు॥
 ప్రోడయగు పీలికానిం
 గూడని యల యోధజాడఁ గూడఁ జూడఁ॥ 16

గీ॥ రాజునందు మించు రక్షణంబందును
 బేరములును గృషియుఁ బెంపు మీటు
 వానిఁ జెఱచు నపుడె మానవలోకంబు
 బ్రతికి బ్రతుకకుండుపగిది నుండు॥ 17

కం॥ మానవపతి లోకమునకు
 వానవలెం బ్రాపు దాపు వాన యుడిగినఁ
 దా నొకగతి మను లోకము
 మానవపతిఁ గూడదేని మల్లట గుడుచు॥ 18

కం॥ రాజు ప్రజను రక్షించును
 రాజును బ్రజ ప్రబలఁజేయు రాజు ప్రబలినఁ
 రాజిల్లు సిరులు గావున
 భూజను లెవ్వేళ రాజుఁ బూజింపఁ దగు॥ 19

కం॥ నీతిగతిఁ వర్తించిన
 భూతలపతి ధర్మకామములు నర్థము దా
 నేరటిఁ జెందుం బ్రజతో
 నాలెఱు గెడలినను బ్రజయు నతఁడు నొగులరే॥ 20

కం॥ నహుషుఁ దధోగతిఁ బడియె
 మహిలంబగు భర్మ మెడలి మహి జనకుఁడు దా
 బహుతరసంపదిఁ జెందఁదె
 బహుకాలము మున్ను ధర్మపథనిశ్చలుఁడై ॥ 21

౭॥ అట్లు గావున.

22

కం॥ ధర్మము ముందర నిడికొని

ధార్మికుడగు నృపతి యర్హతతిఁ జెందిఁ దగు

ధర్మమున వెలయు రాజ్యము

ధర్మమునకు నెందు సంపదయు ఫలము గదా॥

23

రాజ్య స్వరూపము

గీ॥ రాజు మంత్రయు రాష్ట్రదుర్గములు కోశ

మును బలంబును జుట్టంబు ననఁగ నలరు

నంగములు గల్గు నదియె రాజ్యం బటండ్లు

దలఁప నది సత్త్వబుద్ధిచేఁ దనరుచుండు॥

24

కం॥ అనిశము నుత్సాహంబునఁ

దనరుచు సత్త్వంబు చెంది తనబుద్ధిబలం

బున నీతి యెఱిఁగి రాజ్యం

బున కై యత్నంబు నేయఁబోలును బతికికా॥

25

కం॥ న్యాయమున ధనము గూడం

జేయుట యది రక్షణంబు నేయుట ప్రబలం

జేయుట సుపాత్రదానము

నేయుట యన నాల్గు గతుల షితిపఠినదకల్॥

26

నయ ప్రకారము

సీ॥ నయము విక్రమము నున్నతిఁ జెంది యుత్సాహ

యై సిరిఁ జెందుట కడరవలయు

నా నయమును వినయమే మూలముగ నుండు

నా వినయమే యింద్రియములవిజయ

మది శాస్త్రనిశ్చయం బందినఁ జేకూస
నా శాస్త్రనిశ్చయం బందెనేని
శాస్త్రార్థసిద్ధులు సంభవింపగఁ జేయు
నందుచే సంపదఁ జెందు నెందు

గీ॥ వినయ మందినఁ బ్రజలచే వినుతిఁ గాంచు
వినయమే సుగుణంబుల వెలయుఁ జేయుఁ
గావున వినయ మెప్పుడు గలుగ వలయు
నీతిమార్గం బెఱింగిన నృపవరునకు॥

27

సీ॥ శాస్త్రంబు ధృతియుఁ బ్రజ్ఞయును సామర్థ్యంబుఁ
బ్రతిభ మాటలనేర్పుఁ బ్రౌఢిమంబు
ధారణాశక్తి యుత్సాహంబుఁ గడు గట్టి
తనము నాపదలకుఁ దాళింపనుట
పావనర్థంబుఁ బ్రభావంబు మైత్రియు
నీగి సత్యంబు మే రెఱుఁగుటయును
శమము సత్కులమును దమము శీలంబును
వినయంబు నయమును విక్రమంబు

గీ॥ నాదిగాఁ గల సుగుణంబు లధికసంప
దలకుఁ గారణములు గాన ధరణీనాథఁ
డిట్టి సద్గుణగణముల నెనయ వలయు
దనమనంబున సిరిఁ జెందఁ దలఁచెనేని॥

28

వినయ ప్రకారము

గీ॥ మునుపుఁ దా వినయముఁ జెంది వెనుక వినయ
పడులఁగాఁ జేయవలయును నరవరుండు
దనప్రధానులఁ దనబంట్లఁ దినదుసుతులఁ
దనప్రజల నెందుఁ గ్రమముతో జనులు పొగడ॥

29

కం॥ అనురక్తులై న మంత్రులఁ

దసరి ప్రజ న్మనుషఁజాలి తనమది శిక్షిం

చినయట్టి రాజవర్యుఁడు

ఘనమగు సిరి ననుభవింపఁగా నేర్పు నిలఁ॥

30

ఇంగ్రియ జయప్రకారము

గీ॥ అరుల నొంపుచు విషయంపుటదవిలోన

బడువులెత్తెడి నింద్రియభద్రదంతి

జ్ఞాన మనుషేరఁ దగు సంకుశంబుచేత

దసకుఁ గై వసముగఁ జేసికొనఁగవలయు॥

31

వ॥ అది యెట్లన్నను జీవాత్మప్రయత్నంబువలన స్రక్కుందన వనితా విషయంబులనుం జెందెడికొఱకు మనంబుతోఁ గూడఁ గూడుచు నుంచు, దన్మనంబును భోగ్యవస్తువుల మీఁది రోధంబునఁ జక్షుర్ధాడిండ్రియంబులను జెంది వానిం బ్రేరింపుచు నుండు, నయ్యింద్రియంబులు నయ్యగ్ధంబులం గ్రహించుచు నుండు, నా జీవాత్మతోడం గూడినప్పుడు మనంబువలననే యిట్టి ప్రవర్తన సంభవింపుచు నుండు, విజ్ఞానంబును హృదియంబును జిత్తంబును బుద్ధియును మనఃపర్యాయంబు లనంబరగుచుండు, నిట్టి జీవాత్మ గలుగుటకు ధర్మాధర్మంబులు నిచ్చాద్వేషంబులు సుఖఃఖంబులుం బ్రయత్నజ్ఞాన సంస్కారంబు లనునట్టి తొమ్మిది గుణంబులు గుఱుతు లగుచు నుండు, నయ్యింద్రియంబులకు నర్థంబులతోడి సంబంధంబు గలిగియు నొక్కమాటున సజ్ఞానంబులు సంభవించునందుట యెద్ది యదియ యణుమాత్రం బగు మనంబు గలదన తెలుపుటకు గుఱు తగుచుండు వెండియు.

32

కం॥ ఎఱుఁగఁబడు నర్థములపై

గుఱియై తగఁ బొడమునట్టి కోరిక లెల్లఁ

మెఱసిన మనంబుక్రియలని

నెఱవుగఁ జెలియంగి చలయు నేర్పరు లెంచు॥

33

ఇంద్రియేంద్రియార్థ స్వరూపము

సీ॥ చెవి చర్మ మక్షులు జిహ్వయు ముక్కును
 నను నివి బుద్ధింద్రియంబు లైదు
 శబ్దంబు మతీయు స్పర్శంబు రూపంబు ర
 సము గంధ మనెడి విషయము లైదు
 పాణి పాయువు గుహ్యపాదంబులును వాక్కు
 నివి యైదు దలఁపఁ గర్మేంద్రియంబు
 లాదాన ముత్సర్గ మానందమును గతి
 యాలాపమును వీని కైదు క్రియలు

గీ॥ దగు మనసు నాత్మ రెండు సంతాకరణము
 లగుచు నివి యప్రయత్నంబు నంది కూడ
 గలుగు నీ రెంటివలన సంకల్ప మెప్పు
 డిట్టి మార్గంబు నరవరుం దెఱుగ వలయు॥

34

గీ॥ తనువు బుద్ధింద్రియంబు లగ్ధంబు రెండు
 బాహ్యకరణంబు లనఁగ నేర్పడి తనర్పు
 నవియు గలుగుట దెలియంగ నగును గోర్కి
 సరణిచే నిశ్చయజ్ఞానసరణిచేత॥

35

కం॥ ఇల బాహ్యసంతాకరణం
 బులు మెలఁగుచు నుండు యత్నములు ముందరగాఁ
 గల యత్నము బుడుగుటచే
 గలుగుఁ గద మనోజయమ్ము గలవారిలకు॥

36

గీ॥ ఇట్లు లింద్రియజయముచే నెప్పుడు మనసు
 నాత్మయం దొనఁగూర్చుచు నాత్మహితము
 నేర్చుతోఁ జేసికొనఁదగు నీతి, దుష్ట
 నీతి నెఱుఁగుచు ధరణిలో నృపవరుండు॥

37

ఇంద్రియ నిగ్రహము లేనివానికి ఫలము

కం॥ రీలఁ దనమనసుఁ గెలువం

గా లేని మహావిభుండు గడు శౌర్యముచే

వేలావలయితధరణీ

పాలుర నేరీతి గెలుచుఁ బ్రాభవ మెసగఁ॥

38

కం॥ హరియింపుచుఁ జేతలతుద

విరసములై యుండునట్టి విషయంబులచే

నరపతి బోధితుఁడై తాఁ

గరికరణిం గట్టపడుచు గాసిం బడదే॥

39

కం॥ వినుటయుఁ గనుటయు వాసనఁ

గొనుటయుఁ జవిఁగొనుట యంటికొనుటయు నీ మై

దును రా మొకబాకటియ ప్రా

ణిని జెలుపఁగఁ జాలు రాదుజీస్థరియందుఁ॥

40

వ॥ అది యెట్లన్నను.

41

సీ॥ కనవులు దిని నుద్ధి గని దవ్వగా రాఁట

లేళ్ళు మంటలమ్రోతవల్లఁ జెరుట

తరువులఁ బెకలించు గిరివంటి కరి పెంటి

ముట్టుచే మ్రాఁతునఁ గట్టపడుట

దీప్తమై కనుపట్టు దీపంబుఁ గనువేడ్క

మిడుతలు రానిపైఁ బది మదియుట

కనరాకఁ గడు రోఁతుఁగల నీట నుండు మ

త్వంబు గలవుపెరచనిఁ బొలియుట

గీ॥ మదముఁ గ్రోలంగఁబోయి బెట్టిదము లగుచు

నదరు గజముల చెవులతాఁకుదులచేతఁ

దేటిదాటలు నొగులుటర్ దెలిసి నరుడు
విషయములమీద నాసక్తి విడువ వలయు॥ 42

గీ॥ విషసమములై న విషయముల్ వేటువేటు
నొనరిచి యొకటి చెటుపఁగా నోపు మనుజుఁ
దైదు విషయంబులను జెందునట్టి మనుజుఁ
దెంచి చూడంగ నెటలు జయించి యుండు॥ 43

ప॥ ఇ ట్లయియుండియును వెండియు. 44

చ॥ చాలం గాంక్షలు మాని భూవిభుఁడు నిచ్చల్ సౌఖ్య మందం దగు
లీలఁ వేళనె భోగ్యవస్తువులచే లేకుండినం గామిని
జాలంబుఁ సరసత్వముఁ విభవముఁ సౌందర్యముఁ శత్రుభూ
పారోత్తంసులఁ ద్రుంచుటల్ సీరులు సంపాదించుటల్ వ్యర్థముల్॥

గీ॥ ధర్మమున నర్థ మొనరు నర్థమునఁ గామ
మలరుఁ గామంబుచేత సౌఖ్యంబు గలుగు
నట్టి ధర్మంబు నర్థంబు నడచి విభుఁడు
కామ మొందుట మృతినొందఁ గడఁగి కొనుట॥ 45

శ్రీ విషయ కామమునందలి దోషము

ఉ॥ సంతస మావహింపఁగల చంద్రనిభాస్య యటన్నపేరు వి
న్నంతనె యెంతవానిహృదయంబు తిశంగితమై కరంగఁగా
వంతవిలాసముం బొరయ వ్రేకపు గుబ్బులు మేలిచూపులుం
గుంతలముల్ జెలంగు నల కొమ్మలఁ జూచిన నేమి చెప్పఁగల॥

చం॥ వలపుల సొంపు కెంపు జిగివన్నియ వాల్గడకన్నులం గనం
గలకల మంచు మించు మృదుగద్గదభాషలు, నేకతంపు చ
ర్యలు వెలలేని మెచ్చుల యొయారి తుటారి మిటారి యొప్పులుం
గల కలవాణి యేనరునిఁ గాకలఁ తెట్టదు గుట్టు ముట్టఁగల॥ 46

౪౦॥ జడదారిమనసునై నా

గదు రాగముఁ జెందఁ జేయుఁ గాంతామణి యే

యెడ సంజప్రొద్దు చందురుఁ

గదు రాగముఁ జెందఁ జేయుకరణే ధరణే॥

40

౪౧॥ ఎంతయు మందయానముల నెవగ మించి ప్రసన్నలీలల

సంతస మందఁ జేయఁగల చంద్రనిభాస్య లరెట్టివేళ భే

దింతురు నేర్పుతోడ నతిధీరుల నై నఁ గ్రమంబుచేత నీ

రెంతయుఁ గొండలం బలె మహీస్థలియందుఁ దలంచి చూడఁగల॥

౪౨॥ మానమును గ్రోధరోభముల్ మదగుణంబు

కామమును హర్ష మనుచుండఁ గలిగినట్టి

వైరిషడ్వర్గ మడఁపగా వలయు రాజు

వీని విడిచిన సౌఖ్యంబు వెలయుఁ గాన॥

51

౪౩॥ ధరఁ గోరికలవల్ల దండాఖ్యుఁ డనురాజు

మెఱయఁ గిన్నను జనమేజయుండు

నధికరోభంబున నల పురూరపుఁడును

వాతాపి హర్షంబు వదలకుండి

మానంబువలన దళాననరై త్యుండు

దంభోద్భవుండు మదంబువలనఁ

జెడుటయు మఱి వీని విడుచుటవలన, నా

భాగమహీపతి పరశురాముఁ

౪౪॥ దంబరీషాదు లిల నేలినట్టిక్రమము

లెఱిఁగి నేర్పరియగు భావణీశ్వరుండు

శత్రుషడ్వర్గ మడఁచిన సంతతంబు

జనులు వినుతింప నేలు నీ జగతి వెల్ల॥

52

విద్యావృద్ధ సంయోగము

కం॥ ధర సుజనసమ్మతంబగు
చరితంబున ధర్మ మర్థసంగతిని॥ స
ద్గునాశ్రయించి విద్యల
నిరవుగఁ బతి చదువఁ దగు జితేంద్రియుఁ దగుచు॥ 53

ఉ॥ విద్యలు చెందగా వలసి వేడుకతో గురునాశ్రయించుట॥
విద్యలు చెందు తెల్ల సరవి॥ వినయంబును బెంచుఁ బూన్కిమై
విద్యలఁ జెంది సద్విసయవృత్తిఁ జరించుట యల్ల పూబా
వోద్యతలీల నాపదల నొందక వర్థిలు నందుకై ధర॥ 54

కం॥ జనపతి యీగతిఁ బెద్దలఁ
గని మని నేవింప సుజనగణసమ్మతుఁడై
దనదుం గుజనులు ప్రేరే
చినయెడ నేకార్యములను జెందక యుండు॥ 55

కం॥ సతతంబుఁ గళలఁ జెందిన
క్షితిపతి యభివృద్ధిఁ జెంది చెలఁగుచు నుండు॥
నతతంబుఁ గళలఁ జెందుచు
సితపక్షమునందుఁ జెలఁగు సితకరుమార్కి॥ 56

వ॥ అట్లు గావున. 57

కం॥ గురుఁ గొలువ వలయు విద్యా
గరిమను గులగురువువల్లఁ గలిగినవిద్యతో
ధర ధనము నయము రానని
బరమతములు దెలియు నందు ఫలిసిద్ధి యగు॥ 58

రం॥ జగమునకంటె నేతె యయి చాల స్వభావముచేత నుద్ధతి॥
దగు ధరజీవతిత్వము నదా వినయంబునఁ గూడఁ జేయఁగా

నగుఁ గడు బద్ధి నైన వినయంబునుమీ నయసిద్ధి యందుఁ దా
మిగులఁ బ్రదానమై వెలసి మించు వహించు నుదంచితస్థితిఁ॥

ఉ॥ ఈగతి నీతిరీతిఁ దగి యెల్లపుడుఁ వినయంబుతోఁ గడుఁ
ధీగరిమం జెలంగు జగతీపతి దా నరదేవనేవితం
బై గణనీయ మున్నతమునై తగు శ్రీయుతమా పదంబు ను
ద్యోగము మించఁ గాంచును మహాన్నతమేరుశిఖాగ్రముంబుతో॥

గీ॥ అతికుఁడైన వినయ మందకుండినఁ దన
పగఱచేతఁ జిక్కువడుచు నుండు
నల్పుఁడైన వినయ మందియుండినఁ దన
పగఱఁ గదిమి చిక్కుపటిచి గెలుచు॥

81

చం॥ జనులకుఁ గొల్వఁగాఁ దగును జాలఁగ రాజు విసేతుఁడైనచో
వినయమే భూషణంబు వృద్ధివీపతికిఁ వినయంబుఁ జెంది మె
ల్లని కరచర్య దానము విలాసము గల్గిన భద్రమూర్తియై
తనరు గజేంద్రచందమునఁ దాఁజెలువొందు నరేంద్రుఁడున్నతిఁ॥

ఉ॥ నీతియు విద్య గల్గు ధరణీపతికిఁ వినయంబు భూషణం
బై తగు నందువల్లఁ బ్రజ లందరు చేరుదు రందుచే రిపుల్
భీతిలి కొల్వఁజొత్తు రరిభీకరుఁడై తగనేని సర్వదా
శ్రీతల మేలు నేలుటలఁ దేజము సంపద కీర్తి చెల్వగు॥ 82

శా॥ శ్రీమద్రామకృపాకటాక్షకలితశ్రీయుక్త యుక్తక్రియో
ద్దామాచారవిశేష శేషవిలసద్భాసురాచార దా
రామంజాత్రమ మోటికా ఊరపుట ప్రఖణ్ణ విద్యేష స
ద్భూమినాయకలోక లోకవినురాంభోజాస్త వంశాగ్రణీ॥

84

కం॥ శ్రీ చంచదృష్టరు చి
 క్కాచార్య వరార్య శిష్య యతులిత శౌర్య
 ప్రాచుత్యదుర్య గుణర
 త్నాచల జయలిలిత ధైర్య నయవినయ నిధీ॥

85

పంచచామరము

ధరా ధరాధిరాజ రమ్యధైర్య వీర్య శౌర్య భా
 సురాసురాగ నాగ పూర్ణ సోమ రామ కీర్తిమే
 దురాదురాసదోగ్రజన్య దూతభీతశత్రుభూ
 వరావరాంగ మంజువాక్య వైఖరీ ధురంధరా॥

86

గద్యము :— ఇది శ్రీమన్నదనగోపాల వరప్రసాదలబ్ధ సారసారస్వత
 భారద్వాజన గోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్య పుత్ర సుకవిజన
 విరేయ శ్రీరామకృష్ణ భక్తివైభవ భాగధేయ వేంకట నామధేయ
 ప్రణీతంబైన కామందక నీతి శాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు
 రాజప్రభావంబును, నయవినయ మనోజయ ప్రకారంబును విద్యా
 వృద్ధసంయోగ ప్రచారంబును నన్నది ప్రథమాశ్వాసము.

ఆంధ్రకామందకము

ద్వితీయాశ్వాసము

- కం॥ శ్రీరామచంద్రచరణాం
భోరుహనేవాధురీణ బుధవినుతసుధా
ధారామరాళకీర్తివి
హారా కాండ్రాజువేంకటాద్రినరేంద్రా ॥ 1
- చ॥ అవధరింపుము. 2

విద్యావిభాగము.

- గీ॥ నృపతి దెలియంగవలయు నాస్వీక్షకియును
ద్రయయు వార్తయు మఱియును దండనీతి
వీని ఆదివినవారిచే వీనిక్రియల
నలరువారలచే వినయంబుఁ జెంది ॥ 3
- చ॥ అది యెట్లన్నను నీనాల్గవిద్యలే సకలమగు జగంబు నిలుపు
టకుం గారణం బగుచు నుండు వెండియు నాస్వీక్షకి శ్రయ్యావిద్య
యందలిభేదం బగుటచేసి శ్రయ్యావార్తాదండనీతు లివి మూఁడు
విద్యలే యని మనుమతంబువారు పల్కుచుండుదురు. లోకం
బర్థప్రథానంబు గావున వార్తయు దండనీతి యను నివి రెండు
విద్యలే యని గురుమతంబువారు పల్కుచుండుదురు. సర్వ
విద్యారంభంబులు దండనీతియందు నుండుం గనుక దండనీతి
యొకటియ యని శుక్రమతంబువారు పల్కుదురు. వేఱువేఱు

వీనికిఁ బ్రయోజనంబులు గలుగుటఁజేసి యాస్వీక్షకీత్రయావార్త
దండనీకు లనం గలుగు నాలుగువిద్యలు ననునది యీ కామందుక
మతింబునకు సమ్మతంబు.

4

సీ॥ ఆస్వీక్షకీవిద్యయం దెఱుంగగఁ దగు
నాత్మస్వరూప మాద్యంతముగను
ధర్మస్వరూపం బధర్మస్వరూపంబు
నల త్రయావిద్యయం దమరుచుండు
నర్థంబుతెఱుగు దురర్థంబుతెఱుగును
వార్తచేఁ దెలియంగవలయు నెపుడు
మఱి దండనీతియం దెఱుంగంగవలయును
నీతివిద్యలును దుర్నీతివిధము

గీ॥ దండనీతిని బాయుచోఁ దక్కినట్టి
విద్య లవి మూఁడు మంచివై వెలసియుండి
యైన విఫలంబులగు లేనియటుల దండ
నీతి నొందిన విభున కిన్నియు ఫలించు॥

5

కం॥ జనవిభుఁడు దండనీతిఁ
దనఁతినఁ బద నెఱుఁగువారు దక్కినవా రె
ల్లను జదువుచుండ్రు విద్యల
ననిశం బాసక్తి మించ నందితమతులై ॥

6

వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థ

గీ॥ ధరణి వర్ణాశ్రమముల కాధారమైన
యట్టివిద్యల రక్షించునట్టి యధిపుఁ
దఖిలవర్ణాశ్రమములవా రాచరించు
పుణ్య మాఱవపాలు దాఁ బొరయు నండ్రు ॥

7

సీ॥ ఇల సుఖదుఃఖంబు లెఱిగించుకతమున
 నాస్వీక్షకీవిద్య యాత్మవిద్య
 యగు దానిచేఁ దత్త్వ మరసినవాఁ డెందు
 దుఃఖంబు సుఖమును దొలఁగఁ ద్రోయు
 నల ఋగ్యజుస్సామములు త్రయ్యవిద్యయో
 ననువుగా నెఱుకతో నందు మెలఁగు
 నతిఁ దిహపరములనందును మఱియును
 న్యాయమీమాంసలు నంగములును

గీ॥ ధర్మశాస్త్రపురాణవేదములు నెపుడు
 ధరణిలోపలఁ ద్రయి యనఁ బరగు వాత్త
 (*నాఁ దనరుచుండుఁ బశుపాలనంబు గృషియుఁ
 బిణ్ణమును వీనిచే లోకపాలనమగు॥)

8

సీ॥ (ఈవృత్తులను లోక మెల్ల వర్తించుట
 వాత్త జీవన మన వరలుచుండు)
 ఆశీక్షణముఁ జేయ నధిపతి దండనా
 మము నొందు నతనిసన్మార్గమునను
 బోధించునది నీతి పొందుగా నిందుచే
 నీతిశాస్త్రము దండనీతి యయ్యె
 నాదండనీతిచే నఖిలలోకోపకా
 రములైన విద్యలరక్షణంబు

గీ॥ నాత్మరక్షణమును జేయనగును విభున
 కటులఁ బరిపాలనము నేయునట్టిరాజు
 రా జనఁగ మించి సకలధరాతలంబు
 నేలుఁ బ్రజ మెచ్చ విఖ్యాతలీలతోడ ॥

9

గీ॥ ఎందుచేతను బురుషార్థ మెఱుగఁబడు వి
 వేకులకు నందు కలరును విద్యపేరు
 విద్య యను శబ్దమును బ్రథవింపఁజేసి
 యమరు విద ధాతు వదియు జ్ఞానార్థకంబు ॥

10

సీ॥ యజనంబు దాన మధ్యయనంబు నివి విప్రు
 లకు రాజులకు వైశ్యులకు సమములు
 సత్సృతిగ్రహము యాజనము నధ్యాపనం
 బును విప్రులకె ధర్మములు దలంప
 శత్రుజీవనముఁ బ్రకారక్షణంబును
 త్తత్రియధర్మముల్ ధాత్రిలోనఁ
 బణ్యాంబుఁ గృషియును బశుపాలనంబు ని
 మ్మహిని వైశ్యులకు ధర్మం బటండ్రు

గీ॥ క్రమముతోడుత నిట్టి వర్ణముల నేవ
 నేయుటయు కూడ్రధర్మ మీ నేవ కారు
 చారణుల్ నేయు పనులును జగతిలోన
 ననిశముఁ వీరి కెల్ల జీవనము లండ్రు ॥

11

సీ॥ గురునింట నుండుట గురుఁ గొల్చుటయు హోమ
 ములు నేయుటయు వ్రతములు సలుపుట
 చదువుట ముప్పొద్దుఁ జిన్నీళ్ళ మునుఁగుట
 లిక్ష యెత్తుట ప్రాణభీతియందు
 గురుఁ బాయకుండుట గురువు లేకుండిన
 గురుమతుం దనతోడఁ గూడిచదువు
 వాని నల్లనఁ గూడి వర్తించుటయు బ్రహ్మ
 చారిధర్మంబులు చదువవచ్చు

గీ॥ దినుక దండంబు ముంజియుఁ దార్చి జడల
నంటి యైనను మఱి ముందుఁ దగుచు నుండి
యైనఁ దగి బ్రహ్మచారి కా నాశ్రమాంత
రంబు దనయిచ్చఁ జెందు టర్హం బటంద్రు ॥

12

సీ॥ అగ్నులఁ బూజించి యతిథుల నర్పించి
దేవతలకుఁ విత్పదేవతలకుఁ
గ్రమమున నారాధనములఁ జాల నొనర్చి
యిరుప్రార్థు దానమ్మ రెవుడు చేసి
ధర్మశాస్త్రముల వేదముల యర్థంబుల
సంతతంబును వేడ్కఁ జదివి తెలిసి
తమతమయర్థముల్ తప్పక జీవనం
బులు చేసికొనుచు దీనులను త్రోచి

గీ॥ సత్యమున మించి నిజకులసతులఁ బర్య
వర్జమైయుండఁ గూడి సద్వర్తనమున
మెలఁగనేర్చుట యాదిగాఁ గలుగునిదియ
మహి గృహస్థుల కెల్ల ధర్మం బటంద్రు ॥

13

సీ॥ జడలు దాల్చుటయును బుడమిఁ బరుండుట
మూఁడువేళల నీళ్ళ మునుఁగు రెప్పు
డతినముల్ గట్టుట యగ్నులఁ గొల్చుట
యతిథిజనంబుల నరయు రెందు
సడవుల నుండుట యలకందమూలముల్
నివ్వరికూళ్ళును నీళ్ళు బండ్లు
జీవనంబులు గాఁగఁ జేసి వర్తించుట
జేజేలపూజలు నేయుటయును

గీ॥ బ్రహ్మచర్యంబు విరువక పరగు తెంచి
యొరులు దానంబు లిచ్చిర నొల్లకుంట
మదిని బ్రహ్మనుసంధాన మహిమఁ గనుట
ధరణి వనవాసులకు నెల్ల ధర్మ మండ్రు ॥

14

సీ॥ అనిశంబు సకలమైనట్టి యుద్యోగముల్
విరుచుట భీషంబుఁ గుడుచుటయును
చెల్లకొందట నున్నిచేయుట ద్రోహంబుఁ
దొడరక సకలజంతువుల సమత
గనుట యెద్దియుఁ బుచ్చుకొనకయుండుట ప్రియం
బును నప్రియంబుఁ గైకొనకుడుగుట
పలుకుల నియమంబుఁ గలుగుట సుఖముఁ
ముల విచారములేక మెలఁగుటయును

గీ॥ ధారణాధ్యానములు బ్రహ్మచారి యగుట
యెందు బాహ్యంతరశుచిత్వ మందుటయును
భావశుద్ధియు నింద్రియప్రకరణయుము
నాది యైనవి ధర్మముల్ యతుల కెందు ॥

15

గీ॥ హింస మానుటయును నిగ్గితేంద్రియత్వ
మోర్పుఁ గరుణయు నిజమారునేర్పు శుచిత
సకలవర్ణశ్రమములవారికిని గల్గి
యుండఁగాఁదగు ధారుణీమండలమున ॥

16

సీ॥ వర్ణాశ్రమంబులవారికి ధర్మముల్
స్వర్గంబు మోక్షంబు సమకొనంగఁ
జేయు నీధర్మంబు లేయెడ లేకున్న
సంకరంబందు నీజగతియందు

ధారుణీవిభుఁ డిట్టిధర్మంబు లెల్లను
 నడపింపగాఁ గర్త న్నాయలీల
 నతఁడు లేకుండిన నడఁగును ధర్మంబు,
 ధర్మంబు లేకున్న ధరణి చెడును

గీ॥ సకలవర్ణాశ్రమంబులజాడ లెఱిగి
 వానిధర్మంబు లెల్లను వరుస నాచ
 రించఁగాఁజేసి వాని రక్షించునట్టి
 ఘనున కిహమును బరమును గలుగు నెందు॥

17

కం॥ ఈలీలను ధర్మంబులు
 పాలించినయట్టిరాజు ప్రబలుచు నుండుఁ
 మేలుగ నటుగావున భూ
 పాలుఁడు దగునాజ్ఞచేతఁ బ్రజ నేలఁదగు॥

18

దండమాహాత్మ్యము

ఆ॥ అధికదండనమున నశికిపోదురు ప్రజ
 లల్పదండనమున నశుక రెండు
 నిటులుగాకయుండ నిలనేలుపతి యుక్త
 దండనంబై కలిగియుండవలయు ॥

19

కం॥ జనపతి తగుదండనమున
 ననిశము ధర్మంబు కామ మర్థము చెందుఁ
 మనమైన దండనముచే
 మునుగోపము రాదె యడవిమునులకునైన॥

20

చం॥ కడు భయ మందఁజేయక జగంబును శాస్త్రము మెచ్చ నాజ్ఞయె
 క్కుడు సిరిఁగోరి నేయఁదగు క్రూరతమై భయ మిచ్చు నాజ్ఞచేఁ
 దొడరుచునుండు దోషములు దోషమె కల్గినయేని యెయ్యెడఁ
 బొడమును హాని యట్లగుట త్రోవఁదగుం దగునాజ్ఞచేఁ బ్రజ॥

ఉ॥ ఒక్కధనమ్ముకై దొడరి యొక్కరుఁ దొక్కరి నాక్రమించుటఁ
మిక్కిలి భిన్నమార్గమున మించిన యీ జగమందు నాజ్ఞయే
చక్కిని లేక యుండునెడఁ జాలగ హింసలు పుట్టి పెద్దమీ
లొక్కటఁ జిన్నమీలఁ దినునోజలు రాజిలుచుండు మెండుగఁ॥

గీ॥ కామలోభాదికంబుచేఁ గైకొనంగఁ
బడుచు నరకంబులోపలఁ బడి ముణుఁగుచు
నుండు లోకంబులను నీతియుక్తివిభుఁడు
నిలుపు దండంబుచేతనే నేర్పు మెఱుస ॥ 23

చం॥ ఆరయ స్వభావలీల విషయంబుల తెందు నదీనమై పర
స్పరవనితాధనంబులకు బారలు సాఁపుచు నుండునట్టి యీ
ధరణి జనంబు మట్టుపడి దండభయంబున మంచివారిచే
నిరతము సన్నుతిం గనుచు నిర్మలమార్గముఁ తెందుఁ బొందుగఁ

ఉ॥ జంబర యాసలం బరవళంబగు లోకమునందు మంచివాఁ
డుంట విచిత్ర మాజ్ఞఁ దగియుండు కతంబున యుక్తవర్తనఁ
గెంటరు లోకమాజ్ఞలనె నిక్కమెకాఁ గులకాంతయుం బతిం
గుంటిని గొంటునుం దెవులుకొంటును బేదను బాయకుండుటల్॥

కా॥ ఈచందంబు లెతంగి శాస్త్రగతి మున్నెంతే విచారింపుచుఁ
నీచత్వంబులు మానుచుఁ నియతుడై నిల్పొంది దండంబుచే
నేచక్రేకుఁడు భూప్రజన్మెలఁపుఁ దానెవ్వేళ నాభూపతిఁ
వే చెందుఁ సిరులబ్ధిలోమగుడ కందేనిల్పు నేర్లుంబలెఁ॥ 28

దీనజన రక్షణము — సజ్జన లక్షణము

టిం॥ అల సమవర్తియనగ నా
జ్ఞలు సేయుచు ధర్మమార్గచతురుం డగుచుఁ
నలువవిధంబున భూజన
ముల రక్షింపంగవలయు భూపతి యెందుఁ ॥

కం॥ దీనజన రక్షణంబును

దానగుణంబును శమంబు దయయును సత్వం

లూనిన ప్రియవాక్యంబుల్

మానితమైనట్టి సజ్జన వ్రతమెందు॥

28

కం॥ ఘనమగు దయతోదుత నా

తని యలమటఁ దనదిగాఁగఁ దలఁపుచుఁ గడుదీ

నుని రక్షింపఁగవలయు॥

జనపతి దనుమెచ్చి యఖిలజనము నుతింప॥

29

కం॥ అనిశము దుఃఖసముద్రం

బున మునిఁగెడు దీనజనుని త్రోతురు దయ నే

జనములు వారలకంటెను

ఘనులగు సజ్జనులు లేరుగా భువనమున॥

30

కం॥ మిగుల ననాథులు నార్తులు

నగుపేదల నూతిరించి యాదుకొనంగాఁ

దగు వారిమీఁద దయనిడి

జగతిపతి ధర్మమార్గ సంస్థాపకుడై ॥

31

గీ॥ సకల జంతువులను జంపకుండుట యెద్ది

యదియ పరమధర్మమంద్రు ప్రాజ్ఞ

లిటులగానఁ బతి యహింసకుడై దీన

జనులఁత్రోవవలయు ననుదినంబు ॥

32

కం॥ తనసుఖమునకై యెవ్వం

దనదలఁబడించు నాతఁడాతని కోపం

బనుపేరిటి యనలముచేఁ

గనుగొనఁగాఁ గమలకున్నె కట్టియ పోలే॥

33

కం॥ కించిత్సుఖమునకై లో
 భించి దయంగుంచి మించి పెద్దలగడు మె
 ప్పించునె మంచికులస్తుం
 దెంచక యిది పాపమనక యిమ్మహిలోన॥ 34

కం॥ పూనినయట్టి మనోవ్యధ
 చే నలగుచుగడు దెవుళ్ళచేదలకుచు రే
 పో నేదోచెదు మెయికిం
 గానెవ్వఁడు దీనుఁజెఱుపఁ గడఁగును ఛాత్రి॥ 35

కం॥ ఆయాసార్జితధనముల
 నాయెడ నొకక్షణము రమ్మమై యెవ్వేశఁ
 ఛాయామాత్రంబై తగు
 కాయంబుల నీరుబుగ్గతిఁ జూడఁదగు॥ 36

కం॥ బయిగాచి దూచి వీలెదు
 నలమేఘసమూహమట్టు లలరెదు విషయా
 రులచేతఁ జిక్కుపడుదురె
 పలనెఱుఁగు చుహాత్ములైన వారలుధరలో॥ 37

కం॥ తొలఁకెడి జలములలోపలి
 కలువలచెలికాని నీడగతి సకలప్రా
 ణులబ్రతుకు చంచలం బని
 తలచి విభుఁడు మంచిపనులె తాఁ జేయఁదగు॥ 38

కం॥ జగ మెండమావులకు సమ
 మగు క్షణికంబగు నపారమగు నంచును రా
 జగువాఁడు ధర్మసుఖములఁ
 దిగులుటకై సుజనుపొందె తాఁ జేయఁదగు॥ 39

కం॥ ఎన్నఁగ నుజనులు గొల్వఁగ
 నున్నమహీపతులు మిగుల నొప్పుదు రెలలో
 నున్నము చేసినమేడఁ
 నున్నమ వెన్నెలలచేతఁ బొలుపగు మాడ్కిఁ ॥ 41

గీ॥ నుజనజనులచేష్టితము భూప్రజకు మోచి
 మొనవు లీను గలువల పొనగఁ బొడచు
 సరసులును జలద్రవకలు పసంతవనము
 సంతస మొనర్పలేవుగా సంతతంబు ॥ 42

దుర్జన సంగతి

కం॥ దోసంబనకి రవింపం
 గా నుజనులఁ జేయునట్టి ఖలసంగతి రా
 జేసరణి నై నఁగానీ
 వేసవి మరుభూమివోరె విదిపక వలయు ॥ 43

కం॥ కులమును శీలము చదువును
 గల నుజనులలోనఁ జొచ్చి ఖలుదేచును
 చ్చలు హేతువు గలుగకె యిం
 గల మెండినచెట్ల నేర్చుగతి నెచ్చోట ॥ 44

క॥ సారెకు వాగ్విషంబు వెదిఁజల్లుచు వద్రంగెక మెలంగుచు
 గ్రూరత సాధుమంత్రములకుఁ బయ ముండు యెట్టివేయల
 దూరక చిట్టుబుస్సుమను చుండెడి దుర్జనవిన్నగంబు న
 ద్దరుణి రెండునాలుకలు చార్కొని నెమ్మొగముల వలెపుచ్చు

కం॥ బుసకొట్టులచే నెగసిన
 వినవుపొగ న్నల్లనైన వెడిమోములచే
 గనరెడి పాముల పొందులె
 పొనఁగుక దుర్జనులతోడి పొందులెంతె ॥ 45

౨౦॥ పిల్లికిఁగూడందిచ్చిన

గోళ్ళు జేఁజిప్పుకొనుచుఁ గూడుం దిను దు

పైల్లవిధంబుల నుజనుని

వల్లనె పోషణము గాంచి వానినె చెఱుచు॥

46

౩౦॥ ఇలలో ధూర్తజనంబుల

పలుకులు ములుకులటు నొంచుఁ బరజనమర్మ

స్థలములఁ గడుఁ దీవ్రములై

పలువగలం జూపఁ జాలి భయదము లగుచు॥

47

౪౦॥ మనమున నెంతయుంగినుక మందటిలఁ సిరిఁగోరిరేసి తా

రనిశము సజ్జనావళుల కంజలి పూనుదు రట్టు లంతకం

తెను గనుపట్ట నంజలి పుటింపఁ దగుఁ ధర మర్జనాశికఁ

వినయగుణంబు మించగ వివేకులు లోకమునందుఁ బొండుగఁ॥

మధురవచో విచక్షణత్వము

౫౦॥ లోకమున కెల్ల మోదము

జోక యొనర్పంగ నోపు చుట్టితీకంబులఁ

లోకికపై తగు మాటయుఁ

గైకొనఁగా వలయు జగముఁ గడు గెల్పుటలై ॥

49

౬౦॥ తేనెలు చిలికెడి పలుకులు

మానవపతి పలుకవలయు మహిజనమునెడఁ

దానెంత యీవిగలదొర

యైనఁ నిష్ఠురముఁ బల్క నది భయమందు॥

50

గీ॥ రామ్ము మొత్తినవగిది జనమ్ము మిగుల

నెట్టిపలుకుల వెతపడు నట్టి పలుకు

పలుకఁగా రాదు కడుబుద్ధిఁగలుగు నృపతి

యధికమగు వెతచెందినయప్పుడై న ॥

51

కం॥ చుట్టలయెడఁ బగతులయెడ
గట్టిగఁ బ్రియ మాదవలయుఁ గడుఁ బ్రియములఁ గ
స్పట్టినదొర తేకలఁ దగి
నట్టి నెమలిలీల నేకి కాపుడు గాఁదే ॥ 52

౨౦॥ తేకుల తేకలు కోకిల
కాకలి రాచిలుక కులుకు కలికి పలుకులుక
జేకులు జేయపు ముద మీ
లోకమునకు సుజనుపల్కులుం బలె నెపుడుక ॥ 53

౩౦॥ వయ విశ్వాసము మర్యా
వయు సుగుణాసక్తిఁ గలిగి ధన మీయఁదిగుక
నయగతి ధర్మముకొఱకై
ప్రియభాషల నమ్మతరసము పెరుగుచు నుండుక ॥ 54

గీ॥ ప్రజఁ దను నుతింప నరికసంపదల మించి
పలుకుఁ దేనియ వెల్వారఁ జిలుకుచుండ్రు
చెలఁగి సత్కార మెవ్వరు చేయుచుండ్రు
వారె నరులై చరించు దేవతలు భువిని ॥ 55

౪౦॥ పావనుఁడై యాస్తికుఁడై
దేవతలం గొలువవలయ దేవతలబలెక
భూవిభుఁడు గురులఁ గొలుప
గావలెఁ దనవలెనె మిత్రుఁ గనుగొనవలయున్ ॥ 56

౫౦॥ సురలను సత్కర్మముచే
గురులను మ్రొక్కుటలచేతఁ గువలయపతి స
త్పురుషుల సుచరిత్రముచేఁ
బరితుష్టులఁ జేయఁదగు శుభం బొదిపుటకై ॥ 57

30|| మానినుల భటులఁ బ్రేమను
దానముచే బంధుమిత్రతతి బహుమానం
బూనుటచే దాక్షిణ్యము
చే నితరులఁ గై వనంబు నేయఁగ వలయున్ ||

58

మహాత్ముల పర్తనము

సీ|| ఒకరికాంతల నింద నొనరింపకుండుట
పెద్దలయెడ దయఁ బెట్టుటయును
నిజధర్మముల నెల్ల నిచ్చఁ బాలించుట
యందఱియెడఁ బ్రియ మాడుటయును
కలిమి యెంతగఁగల్గి గర్వించకుండుట
యొరుల సంపదలకు సుడుకమియును
బంధుజనంబులఁ బాయక యుండుట
తనవారితోడుత నెనసియుండు

గీ|| తెనసి వారల మనసురా మనుచుటయును
బరులఁ బరితాపములు బుట్టిఁ బలుకకుండు
టభిలషనములు వినుతింప నలరుటయును
ఎసుధ నివియె మహాత్ముల పర్తనములు ||

59

చం|| తెలిమి దలిర్ప నింటి కెడనేయని చుట్టిమ్మ వచ్చెనన్న యె
వ్వల కెదురేఁగి వేడుకఁ గవుంగిటఁ జేరిచి యాదరించి తా
గలిగినకొద్ది నిచ్చి యధికంబగు ప్రాణమునంచు పంచనన్
గలుగక యోర్పు గల్గి యుపకారమె చూపుట సాధుకృత్యమౌ ||

ఉ|| ఎల్లెడ ధర్మయుక్తులయి హెచ్చరికం దగ ఎంచరించు నా
తొల్లిటివారిమార్గములు ద్రోయని మించిగృహస్థులెల్ల
ర్తిలైదు నట్టి మార్గమిది దీన మెలంగెడు నట్టివారికి
మొల్లముగాఁగఁగలు నిహముం బరముం బరిహర్యకీర్తులు || 61 ||

ఉ॥ నిచ్చలు నిట్టిమార్గమున నిర్పినబుద్ధి దలిర్పు వానికిఁ
నిచ్చలమైన శత్రువును నెయ్యవుఁ జుట్టముగాఁగఁ బొందుఁదా
నెచ్చట నిట్లుగావున మహిపతి మచ్చర మూర్తి యీజగం
బిచ్చ వశీకరింపఁదగు నింపగు సద్వినయంబు పెంపునఁ ॥ 62

ఉ॥ ఎక్కుడు గర్వమొందుపతి యెక్కడ భూప్రజ నెల్లఁగూర్చుట
గెక్కడ యైన నింపు తెనయించెడి పల్కులఁ బల్కి త్రాళ్ళు
మిక్కిలి చుట్టిపట్టినను మీరక నిల్కడఁజెంది వారుఁ దా
నొక్కడనై ననుం గడవకుందుచుఁ గైవసమౌదు రెంతయుఁ ॥

స॥ ఇది మధురవచనప్రకారం బింక సప్తాంగంబు లెఱింగించెద. 64

సప్తాంగ పరిరక్షణము

సీ॥ రాజు మంత్రియు రాష్ట్రదుర్గములు కోశ
మును బలంబును జుట్టము లనఁగఁ దనరి
యొకటి కొక్కటి కుపకార మొనరఁ జేయు
నట్టి సప్తాంగమును రాజ్య మనఁగఁ దగును ॥ 65

పం॥ ఒక యంగము లేకుండిన
వికలంబై రాజ్యమెంధు వెలియదు గానఁ
సకలాంగంబులు గలుగఁ
బ్రకటింపుచుఁ బతి పరీక్షఁ బరికింపఁ దగుఁ ॥ 66

పం॥ మును దా గుణసంగతుఁడై
జనపతి దరువాతఁ బూని సకలాంగములుఁ
ఘనముగఁ బరీక్ష నేయఁ
జను ఘనమనుజేతులెల్ల సన్నుతి నేయఁ ॥ 67

౨౦॥ ఓజః జెలంగని వానికి

రాజత్వము బూని నిలుపరా దట్లగుటఁ

రాజిత గుణగణములచే

రాజిలు నరవరుఁడు నొందు రాజత్వంబుఁ ॥

68

౨౧॥ చెందక చెంది నిల్కడలఁ జెందక యుండెడు రాజసింహుడై

సెందును సద్గుణావళులఁ జెందిన యట్టి మహీతరేపంఁ

సిందిసుమంతరేక తగి నన్నపు సున్నపు గారకట్టుచే

నందములౌ తటాకములయందు జలంబులు విల్చుచై పడిఁ ॥ 69

౨౨॥ ఆందు రాజ గుణలక్షణము.

70

౨౩॥ మేలెఱుంగుట గులశీలముల్ సత్వంబు

సత్త్వంబు ప్రాయ ముత్సాహగుణము

మొగమోటమును వేగమునఁ బనుల్ నేయుట

బుద్ధియుఁ దృఢతక్తి వృద్ధనేవ

మఱి లోకువైన సామంతులు గల్గుట

ఘనులైన భటులచేఁ దనరుటయును

ధర్మంబు దానంబు ధర్మసహాయంబు

గలిగి మందరి కార్యములు నెఱుఁగుట

౨౪॥ దనకుఁ దగిన కార్యమునఁ బ్రవర్తించుట

మోసపోవురీతి మొనయ కుండు

టాదియైన సద్గుణావళి గలరాజు

మిగులఁ బ్రజకుఁ జేరఁ దగినవాఁడు ॥

71

౨౫॥ బలిమి ప్రౌఢిమయును దలపును వాక్పాత

రియు నాయకత్వ మింద్రియజయంబు

నాజ్ఞాధరుండయ్య నలరుటయును వైరి

దగిలివచ్చిన నిల్వఁగలుగు తెందు

సలశ్చమార్గముల్ తెలియుట దుష్టశ్చ
క్షణము శత్రునివేశఁ గనెడి శక్తి
సందివిగ్రహముల చందంబు తెఱుగుట
దేశకాలంబుల తెఱుగు గనుట

గీ॥ గుప్తమంత్రుడగుట గూడఁబెట్టెడి నేర్పు
గలిగి వెచ్చపెట్టిఁ గలుగుటయును
మఱియుఁ గ్రోధరోధమదములు చపలత
విడుచుట ధర భూమివిభుగుణములు ॥

72

సీ॥ విన నిచ్చగించుట వినుట యర్థమును గ్ర
హించుటయు మఱి ధరించుటయును
సూహలచేత నపోహంబుచే నిశ్చ
యించుటయును దత్త మెఱుగుటయును
బుద్ధిగుణంబులే పొలుపొందు మఱియును
దక్షతయును శీఘ్రతయును గినుక
శౌర్యము ననఁగ నుత్సాహలక్షణములే
నివి గల్గువాఁడె మహావిభుండు

గీ॥ త్యాగమును సత్యమును శుచిత్వంబుననఁగ
నమరుచుండును మూఁడు మహాగుణంబు
లిట్టి మూఁడు గుణంబుల నెసఁగు నట్టి
జనపతిని దానె చెందును షడ్గుణములు ॥

73

సీ॥ మఱియును ప్రాన్పాటు మచ్చరంబును దుర్బి
నత్వంబుఁ బరపిదనంబు నీర్వ్య
కల్లలాడుటయును గరువంబు మానుట
బ్రియదర్శనంబు శక్తియుఁ గలుగుట

వినుతగాంధీర్యుడై వృద్ధోపనేవియై

యలరుట మంచిమాటలఁ బలుకుట

సరసత సద్గుణజాలంబుపై నను

రాగంబు గలుగుట రాజగుణము

గీ॥ లిట్లు తగు నాత్మసంపద నెసఁగి నీతి
సరణి నినుమంతయును మీటి చనక లోక
చర్య తెల్లను గనుఁగొంచు జనులఁ దంద్రీ
చాచ్చునను త్రోచువాఁడెపో జనవిభుండు ॥

14

అ॥ ఎట్టి గుణము లంది యేనీతి నడచినఁ
బ్రజలు దన్ను జేరి భక్తిఁగొల్పు
రట్టి గుణము లంది యారీతి నడుపఁగా
వలయు రాజు భూమిపలయమందు ॥

15

ఉ॥ ఎందును దుర్గుణుండగు మహిపతియైనను మంచిబంట్లఁదా
జెందిన సద్గుణుండగుచు శ్రీల వహించును గాక దుష్టులం
జెందిన రాజు పాములను జెందిన గందపు మ్రాసువోలెదా
నిందితుడై జనంబులకు నిచ్చులుఁచేరగరాక యుండఁడే ॥

16

కం॥ పరమపవిత్రులఁ గులజుల
సరసులఁ బ్రజ నెల్లఁగై వసముగా నిచ్చల్
ధర మెలఁగు క్రోధరహితులఁ
బరిజనములఁ జేయవలయుఁ బార్థివుఁడెందు ॥

17

వ॥ అందు

కం॥ దెడుగులగు గదుసుమంత్రులు
కడు సన్మార్గంబు బుడుగఁగాఁ జేసి పతిం
దొడిఁబడఁ జెలుతురు గనుకె
య్యోడ మంచిప్రధానుతోడ నెనయఁగ వలయు ॥

18

కం॥ నిజముగ సిరిఁ జెందినచో
సుజనుల భుజియింపఁజేయఁ జొప్పుదు పతికి
నిజముగ నటువలె సుజనులు
భుజియింపని సిరులు వ్యర్థములు ధరలోన॥

79

కం॥ కలమును బావనతయు వది
గలతనమును దండనీతి గడుఁ బనిఁగొను నె
ప్పులు ననురాగముఁ జదువును
గలవార లమాత్యజనులు గావలెఁ బరికి॥

80

కం॥ తరుణులయెడ ధర్మమునెడ
నిరవగు నర్థమ్మునెడఁ బరీక్షితుఁడు సదా
పతిశుద్ధుఁ డనగఁ బరగు॥
ధరణీపతి యిట్టి మంత్రిఁ దానేలఁ దగు॥

81

సీ॥ కడు మహోత్సవవేళఁ బొడగను వేళలఁ
గనుపట్ట నిచ్చిన కాన్కాయండ్రు
భూజనంబులచెంతఁ బొరసిన యదియెల్ల
పొరబడి యనుపేరఁ బరగుచుండు
వగిది రాక్కములోనఁ బట్టి భక్షించిన
*యది పట్టుబడియనఁ బరగుచుండు
నితరుల కార్యంబు లీదేర్పుటకు లోన
లాఁతుగాఁ బట్టిన లంచ మండ్రు

గీ॥ వీనిఁ బొరయని మంత్రిగా విభుఁడు లెస్స
యెఱిఁగి యుపధా విశాడదు నరయవలయు
నట్టి మంత్రియుఁ బ్రజలకుఁ గొట్టుగాక
పతిహిత మొనర్చి యతనిచే బ్రతుకవలయు ॥

82

సీ॥ మతీయుఁ జెప్పినవెల్ల మఱవక చతురుడై
 పనులయం దాసక్తిఁ బరగు, తెందు
 నొగము లెల్ల నూహపోహ తొనరించి
 యిది తప్పదని నిశ్చయించి కొనుట,
 నిశ్చయించినవెల్ల నెమ్మది మఱవక
 చెంగి మంత్రంబు రక్షించి కొనుట,
 దేశకాలజ్ఞుడై తెలివితోడుతఁ గార్య
 సిద్ధులఁ గ్రమ మొప్పు జెందుటయును

గీ॥ నృపతి మఱచినపని దానె మెచ్చరించి
 మంచి మార్గంబుచేతఁ గావించనేర్పు
 టాదిగాఁగర్చి యుండెడు నట్టి వెల్ల
 ప్రాజ్ఞులగువాధు మంత్రి సలపద యటండ్రు ॥

89

సీ॥ కులశీలబలములు గలిగి స్వదేశస్థుఁ
 దై నృపతికి వకుడైన వాడు
 కనుగర్చి కరుమాటకారీయై ప్రోదయై
 యుత్సాహియై యుక్తి నొనరువాడు
 చపలత మ్రాన్పాటు జాతిఁజేసినవాడు
 బడలికలకు నోర్చి పరగువాడు
 పావనత్వంబుఁ బ్రభావంబు శౌచంబు
 నిలుకడ సత్యంబు గలుగువాడు

గీ॥ సత్త్వమును మైత్రి ధారణాశక్తిఁ గలిగి
 ప్రజ్ఞ యారోగ్యమును దృఢతక్తిఁగలిగి
 శిల్పము లెఱింగి వైరమున్ నేసికొనని
 వాఁ డమాత్యవరుండు గావలయుఁ బతికి ॥

84

వ॥ మతీయును.

85

పురోహిత గుణకథనము

అ॥ దండనీతియందుఁ ద్రయియందు మిగులంగ
నూహ గలుగ వలెఁ బురోహితునకు
నతఁ దధర్వవేదగతిచేత నెప్పుడు
శాంతి పౌష్టికములు నలుపవలయు ॥

86

గీ॥ మఱి పురోహితులందును మంత్రులందు
శాస్త్రదృష్టియుఁ బనుల యెచ్చరికె లనఁగ
గలుగు నీరెందు గుణములు దెలియవలయు
నది యెఱుఁగువారితోఁగూడి యధిపవరుఁడు ॥

87

సీ॥ స్వజనంబుచేఁ గులస్థానముల్ పనులందు
దృఢచిత్తుఁ డౌటయుఁ దెలియవలయు
జ్ఞానసంపదయు దక్షతయును బ్రతిభయు
నల యలంకృతులందుఁ దెలియవలయు
ధారణాశక్తి సత్యముఁ బ్రగల్భత కథా
యోగంబులను గనుఁగోగవలయు
మైత్రి శౌచముభక్తి యాత్రితయము వ్యవ
హారంబులంబట్టి యరయవలయు

గీ॥ దైర్య మనురాగయుక్తి కృత్యములయందు
నిలుకదయుఁ గ్లేశముల కోర్వఁ గలుగుటయును
గదు ప్రభావంబు నుత్సాహ గౌరవంబు
నాపదలవేళ మంత్రియం దరయవలయు ॥

88

సీ॥ సత్యంబు బలమును సద్వర్తనంబును
దెవులు లేకుండుట దెలియవలయు
సహవాసులై నట్టి జనులచే మఱియును
శుభదూషుఁడగుటయు ఖిద్రుఁడగుట

వైశంబు లేకుండ వర్తింప నేడ్చుట
 వెఱపును జపలత విడుచుటయును
 బ్రత్యక్షగతిచేత భావించవలయును
 గానుపించని గుణగణము లెల్ల

గీ॥ కార్యములచేత నెప్పుడుఁ గనఁగవలయు
 నట్టి క్రయలకు ఫలముచే నరయవలయు
 నిన్నిరీతుల లెస్స పరీక్ష చేసి
 మనుషవలయును మంత్రుల మనుజవిభుఁడు ॥

89

మంత్ర పురోహితుల కార్య ప్రయోజనము

కం॥ నరపతి దుర్వర్తనమునఁ
 జరియించిన మాన్యవలయు సచివజనంబుల్
 నరపతియు సచివవాక్యము
 గురువాక్యముపోలె నెన్నికొని నడవఁదగుట ॥

90

కం॥ జనపతి యెచ్చరి కెడలిన
 మనుజులు గడుఁ జెడుదు రితఁడు మది నెచ్చరికఁ
 దనరిన మనుజులు బ్రతుకుదు
 రినుచేఁ దామరలగుంపు లింపొందుగతిఁ ॥

91

కం॥ అలరెడుమతి సుద్యోగము
 గలిగిన యాయా కార్యకర్తలచే ని
 చ్చలు రాజు రెలియునట్లుగఁ
 రెలిపించుచు మంత్రి దాను రెలియఁగవలయుట ॥

92

కం॥ జనపతి యనీతి నడచిన
 ననిశము వారింతువారె యతనికి హితులౌ
 జనులును గూరిమి బంధువు
 లనుంగుఁజెలికొండ్రు గురువులై తగువారు ॥

93

50॥ రా మటి చదివిన రాజును

గామాంధుండగుచు నుండుఁ గడు నృపమహిమఁ

గామాంధుడైన జనపతి

యేమిటఁ జెడుపనులు బానఁ దీమహిలోనఁ? ॥

94

గీ॥ కామమున మదంబున నహంకారమహిమ

నంధుడై తాటి పడఁబోవునట్టి పతికి

చుట్టములు మంత్రులును జెప్పినట్టి నీతి

దండయై యుండు నెపుడుఁ గైచంద యగుచు ॥

95

50॥ జనపతి కామాతురుడై

గనుచుండియుఁ గానలేడు గావున నతనిఁ

నెనరగు చుట్టపు వెజ్జలు

వినయాంజన మిడుచు మాన్చి వెలయింపఁ దగుఁ? ॥

96

50॥ మదయుతుడు దుర్బయుండై

పొదరెడు నృపుఁగొలుచు మంత్రి పొందపక్షిర్తుల్

చెరకని మదమునఁ బొదరెడి

మదమేనుఁగు దిద్దలేని మావంతుగతిఁ? ॥

97

రాష్ట్ర సంపత్స్వరూపము

50॥ భూమిగుణంబున రాష్ట్రము

దా మించును రాష్ట్ర మెంత దనరినయేనిఁ

భూమిపతికి మంచిది యె

తే మహి యటగాన మంచిదియె కావలయుఁ? ॥

98

సీ॥ కరపట్టణములపై గనులు ద్రవ్యంబులు

జలములు తాన్యముల్ తాలఁ గలిగి

యావులకును మంచివై మనోహరములై

మేలైన యూళ్ళచే మించఁ గలిగి

వారణంబులఁ బొల్పు వనదేశములు గల్గి
 నీశ్వ్ర త్రోవలచేత నేల త్రోవ
 చే, నేటికాల్యలచే నొప్పు భూములు
 నరసాయకులకును సిరు లొసంగు

గీ॥ మొరములును జొడు *కొడపలు ముచ్చటంట్లు
 చెట్లు మిట్టలుఁ బుట్టిలు నెట్టిఁదనము
 గుండ్లు ముండ్లును బాముల దండ్లు గల్గు
 వసుధ యెవ్వేశ సంపద లొసఁగ లేదు ॥

99

గ్రామ లక్షణము

సీ॥ తనకును జీవనం బొసఁగూర్చి శత్రు బా
 ధల కోర్చి భూగుణంబులఁ దనర్చి
 జలము లూరెడిచోట్లు గలిగి గట్లకు నున్ని
 పట్టులై కోమట్లు లనులవారు
 గాఁపు లుద్యోగముల్ గాంచి దున్నెడువారు
 గడుఁ గల్గి యనురాగ గరిమఁ జెలఁగి
 పకు సంతతులుగల్గి బహుదేశ జనులచే
 నాకీర్ణమగుచు ధనాధ్యమగుచు

గీ॥ అరయ చార్మికోపేతమై వ్యసని మూర్ఖు
 నాయకుఁడు గల్గు దేశంబు నరవరుండు
 బహుళయత్నంబునను వృద్ధిపఱచి ప్రోవ
 వలయుఁ బరియందు సంపదల్ వెలయుఁగాన ॥

100

కోట లక్షణము

సీ॥ చెలువమై విరివియొ సీమ చాలఁగఁ గల్గి
 చెఱకు రాజనములచేలు గల్గి
 కలువలు దామరల్ గల యగడ్డలు గల్గి
 వనములు గొండలు గనులు గల్గి

కోటలు సున్నతగోపురంబులు గల్గి
 మేడల వాడల మించుగల్గి
 కపురంబు గస్తూరి గల్లు పేటలు గల్గి
 కఠితురగాదు లగ్గలము గల్గి

గీ॥ యేర్ల మిట్టల గట్టల నెన్నగల్గి
 ధీరులును కూరులును గలవారు గల్గి
 కవులు జాణలు గాంతలు ఘనులు గల్గి
 సిరులు గల రాజధాని వసించవలయు ॥

101

కం॥ జలమును ధనమును ధాన్యము
 గలుగును మందడుల కోర్వగల దుర్గము గా
 వలయుఁ బతికి లేకుండిన
 నల గాలిం దూలు మేఘ మనఁగాఁ దూలు ॥

102

కం॥ జలదుర్గము గిరిదుర్గము
 స్థలదుర్గము పనముచేతఁ దగు దుర్గము ను
 మ్మలి గల దుర్గము దుర్గం
 బులుగాఁ బాటించవలయు భూపతి యెందుకా ॥

103

కం॥ జలములు ధాన్యము లాయుధ
 ములు రసవర్గములు యోధముఖ్యులు యంత్రం
 బులు గల్గి రక్షణముచే
 నలరెడు దుర్గంబు దుర్గమనఁ జెయివాందుకా ॥

104

గీ॥ తొలఁగిపోఁ జోట్లు గల్గిన దుర్గములును
 మడుగులును గల్గి తుప్పరేగడలు గల్గి
 యలరు భూములు సిరులు గావలసినట్టి
 నృపతి కురుదుటఁ దగునంద్రు నీతివిదులు ॥

105

భందారము

సీ॥ ఆదాయ మధికమై యల్పవ్యయముఁ గల్గి
 సారె వెచ్చించినఁ దీటిపోక
 ముత్తైముల్ రత్నముల్ మొదలుగాఁ గల్గిన
 సకలవస్తువుల కాశ్రయము నగుచు
 నాపుల్లై యుండెడి నధికారులును గల్గి
 ధర్మంబుచే నూర్జితంబు నగుచు
 తరతరంబులనుండి తగ నూర్జితంబునై
 పొగదొంది దేవతాపూజఁ జెంది

గీ॥ పరగు భందార మెందును బలముఁ బ్రోచు
 కొఱకు ధర్మార్థములను జేకూర్చుకొఱకుఁ
 గడవగరాని యాపదల్ గడచుకొఱకు
 రక్షణము నేయవలయును రాజవరుడు ॥

106

బలము

సీ॥ మేటిమై పెద్దలనాటి మూఁకలు గల్గి
 బహువిధ యోధులఁ బలసి వివిధ
 యుద్ధంబులకు నోర్చి యొనఁగూడి వశ్యమై
 తనచేత నెపుడు జీతములు గాంచి
 వడిగల తనమునఁ గడుఁ బ్రసిద్ధి వహించి
 యన్ని కైదువుల నేర్పగల్గించి
 పూజగాంచిన గుఱ్ఱములు నేనుఁగులు గల్గి
 బలమైన రాచవారలఁ జెరింగి

గీ॥ నేర్పరులు గల్గిపోఁబజ్జ నేర్చి యెట్టి
 పనులయందును మొనలందు బడలికలను
 జెంద తెయ్యెడ భేదంబుఁ జెందకుండు
 బలము గలుగంగ వలయు భూపతికి నెందు ॥

107

మిత్ర లక్షణము

సీ॥ కులవంతుడై సత్త్వగుణము గల్గినవాని
 బహుసహాయజ్ఞుడై పరగువాని
 శూరుడై ఘనదానశూరుడై తగువాని
 మంచిమాటలచేత మించువాని
 సిరిగల్గి భేదంబుఁ జెందకుండెడివాని
 ననురక్తుడై దక్షుడై నవాని
 సౌమ్యుడై శుచియునై జ్ఞానియైతగువానిఁ
 దరదరంబునఁ జెల్మిఁ దగిన వాని

గీ॥ నిచ్చమైఁ గూడి వేగంతె వచ్చువాని
 నెందు సమసుఖదుఃఖుడై యెనయువాని
 నాపదలయందు పదలని యట్టివానిఁ
 దనకు మిత్రునిగాఁ జేయఁ దగును బతికి ॥

108

పల్ల॥ తనయందు నెట్టివేళల
 సనురాగము గల్గియుండు టదె సంక్షేపం
 బున మిత్రలక్షణంబగు
 మనుజేంద్రుం డిట్టివిధము మదిఁ దెలియఁ దగున్ ॥

109

మిత్రుల భేదములు

గా॥ ఔరసులు నందు సంబంధులై నవారు
 కడఁగి దేశక్రమాగతుల్ క్రమముతోడ
 లక్షణముఁ జెందువారును రాజునకును
 బలుదెలింగుల మిత్రులు తెలియవలయు ॥

110

గా॥ అది యెట్లన్నను.

111

౧౧॥ మేనమామలనుతుర్ మేనత్తనుతులును
 మేనయల్లుండును మేనమామ
 లునుః దల్లిచెల్లెలి తనయులు నాదిగా
 నొరసమిత్రులై యలరి మింత
 రల్లుండు దావలు నాలిలోఁబుట్టువుల్
 సంబంధమిత్రులు జగతి నెన్న
 గడిరాజు నవ్వలికడనుండఁ దగువారు
 దేశక్రమాగతుర్ దెలిసి చూడ

౧౨॥ నాపదలయందుఁ దనచేతఁ బ్రోవుఁ గనుచు
 మెలఁగువారలు రక్షితమిత్రులగుదు
 రిట్టి నలువురు మిత్రుల నెఱిఁగి చాల
 మైత్రి గావింపఁ గాఁదగు మనుజువిభుఁడు ॥ 112

౧౩॥ దూరమున నెదురుకొనుటయు
 సారెకు సమయమున నీయఁజాలట మనసుర్
 చేరికగా చూటాడుట
 హరిమితో మిత్రుఁ గూర్చికొను చందంబుల్ ॥ 113

౧౪॥ ఇలఁ దినకు మంచిమిత్రుఁడు
 గలుగుటకుఁ ఫలము ధర్మకామార్థంబుల్
 గలుగఁదగు నీతివర్గము
 గలిగించని మిత్రు విడువఁగాఁ దగుఁ బలికిఁ ॥ 114

౧౫॥ మునుమునుపు గొంచెమై నడు
 మను బ్రలలుచుఁ తోవఁతోవ మఱిమఱి ఘనమై
 యొనరుచు నెడనెడఁ గూడక
 మొనసి లసన్మైత్రి వెలయు నేఱుంబోలెఁ ॥ 115

౬౦॥ దొర యాప్రకృతిగుణంబుల
 ఎరగిన నుతికెక్కి నిక్కి బవరమ్ములలో
 నలిపయలఁ గూల్చి పోల్చుం
 గరువల మేఘములఁ గూల్చు కరణ్ణ ధరణ్ణ ॥ 116

౬౧॥ జనపతి యారాజ్యాంగము
 లసువాండఁగఁ గూడి నిచ్చ లాదర మెచ్చణ
 జనపదము లేలఁగాఁ దగు
 ఘనమగు తల్పాలనమునఁ గడుసిరిఁ జెందు ॥ 117

౬౨॥ అమరెడు లీల నీప్రకృతులందు వసింపుచు సంతరాత్మ ని
 క్కము సచరాచరంబగు జగంబున నిండినరీతి ఘావిభుం
 దమరుచు నున్న యాప్రకృతులందు వసింపుచు నేర్పుమీఱు
 క్కము సచరాచరంబగు జగంబును నేలు మహాప్రభావుడై ॥

౬౩॥ క్రమమున నిట్టిరీతిఁ బలుకం దగి యొప్పెడు రాజ్యమెంచఁగా
 నమరును నిల్కడై ధనమునై ధరణీపతి కట్టి రాజ్యము
 త్రముఁదగు మంత్రి గల్గినను ధర్మముఁ గామము సర్థసంపదఁ
 సమధికలీలచే నొసఁగి సంతతకీర్తులు నిల్పుఁ చొల్పుగ ॥

౬౪॥ శ్రీనాటియసారదీరసుకవిశ్రేణీనురాచార వి
 న్యాసర్ణాక్రమపాలనోర్జితనయవ్యాపార దీనావన
 ప్రావీణ్యాంచితసద్విచార వినయప్రారంభజాఘర ఏ
 జెవిభ్రాజిదయాప్రసార విలసత్సప్తాంగరాజ్యస్థిరా ॥ 120

౬౫॥ శంకరసుత రఘువరపద
 పంకజ భృంగాయమాణ పావనహృదయా
 కొంకణ కొలాహల భిరు
 దాంక మహాసమరవిలస దయనిశ్చంకా ॥ 121

మాలిని॥ చతురగుణవిశేషా సత్యభాషావిభూషా
 యతులితగుణదానా యాశ్రితాంచన్నిదానా
 శ్రుతిపథయుతచర్యా శూరసంస్తుత్యశౌర్యా
 సతతజయవిహారా సంగమాందాకుమారా ॥

122

గద్యము :— ఇది శ్రీమన్మదనగోపాల వరప్రసాద లబ్ధ సారసారస్వత
 భారద్వాజనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
 విధేయ శ్రీరామకృష్ణ భక్తివైభవ భాగరేయ వేంకటనామధేయ
 ప్రణీతంబైన * కామందుక నీతిశాస్త్రంబున విద్యావర్ణాశ్రమ
 పాలన ప్రధానంబును దీనజనరక్షణంబును సజ్జనలక్షణంబును
 మధురవరో విచక్షణత్వంబును సప్రాంగపరీక్షణంబును నన్నది
 ద్వితీయాశ్వాసము.

ఆంధ్ర కామందకము

తృతీయాశ్వాసము

కం॥ శ్రీదేవచోళవంశమ
హోదధిపరిపూర్ణచంద్ర యురువిక్రమ సీ
తాదయితచరణసేవా
త్యాదర కొండ్రాజు వెంకటాద్రి నరేంద్రా ॥

స॥ అకర్ణింపుము.

స్వామ్యసుతీవివృత్తప్రకరణము

కం॥ చినయంబు మంచినడవడి
యును సిరులును జేరఁ దగిన యుత్తమగుణముల్
దనరంగఁ గల్పవృక్షం
బనఁదగు పతిఁ గొలువవలయు ననిశము భృచ్చుల్ ॥

మ॥ వానియాడం దగునట్టి సంపదలు గైకొవచ్చుఁ గాలాంతరం
బుననైనఁ ధర నెట్టివానివలనఁ మోదంబులొ నట్టివా
నిని జాలంగ ధనంబు లేవియపుడు న్మేలెంచి కొల్వందగు
ఘనేతఁ సజ్జనసేవ్యుడై చతురుడై కన్సట్టినఁ బండ్లరు ॥

కం॥ కుటిలాత్ముఁ గొల్చి సిరిఁ గాం
చుటకంటెను నూరకుంట సుగుడివనం బా
కటఁ జిక్కి స్రుక్కి తగ నె
చ్చటనై నను నిల్చి మొద్దుదందం బొందఁ ॥

౩౦॥ అనిశము నీతివిరోధము

నన మెలఁగుచు బుద్ధిలేని నరుఁ డరిసిరులఁ
ఘనముగఁ బ్రబలఁగఁ జేయుచుఁ
దనకుంగల సిరులతోడఁ దాఁ గడు నొగులున్ ॥

6

౩౧॥ చతురుఁడు నవికారుఁడు ని

శ్చితమతికార్యుండు యత్నశీలుఁడు నగు భూ
పతి వేళ యెఱుఁగ నేర్పిన
సతతము దమ నెలపునం బొసంగఁగ నిల్పున్ ॥

7

౩౨॥ అప్పుడు మీఁదట శుభమై

చొప్పుడు పని బడలియైనఁ జొప్పుడు సేయన్
దప్పక రోకవిరుద్ధము
లెప్పుడు సేయంగవలవ దెచ్చటఁ బతికిన్ ॥

8

౩౩॥ అడుసునఁ గలిసిన నువ్వుల

వడిసిన నూనియయు వడుసు వాసనచేరన్
తెడునటుల సకలగుణములఁ
బుడమిం గూటువగుణంబె పొదువుచు నుండున్ ॥

9

౩౪॥ చదలేటి జలములై నను

నుదరిం దగఁ గలనెనేని యుప్పనివఁ జ్ఛా
నది యెఱిఁగి కుపతిఁ గొలుచుట
విదితముగా విడువవలె వివేకుల కెల్లన్ ॥

10

౩౫॥ మలియుతుఁడు బడలియైనను

క్షితి దైన్యములేని బ్రతుకుఁ జెందఁగవలయున్
ధృతిమీఱ సట్లు నడచిన
యతని మహివిభుఁడు మెచ్చు నందఱికింబైన్ ॥

11

౩౦॥ కనుఁగొనఁ బొల్చి నిల్కదలఁ గైకొని సజ్జనసేవ్యుఁడై తడుగా
ఘనత వహించి పుణ్యములు గాంచి నుతించగ మించునేరికఁ
వినయము సీరమార్గము వివేకము కల్మిని గల్గఁగోడుచుఁ
జనములుగొల్వఁగాఁజనుఁద్రీసంధ్యమవంధ్యమువింధ్యములెఁ

కం॥ చెందంగదాని పస్తువు
లందును యత్నము సేయ నవి సిద్ధముగాఁ
జెందుం గావునఁ దాఁ జే
యందగు యత్నము వివేకి యగువాఁడెందుఁ ॥

19

౪౦॥ అనిశము విషయము విద్యయు
ఘనమగు శీలాదికంబుఁ గైకొనవలయుఁ
దనమతి జనపతి యనుగతి
దనరఁగ నేమిచువాఁ రుదారప్రాధిక ॥

14

అనుజీవి పర్తనము

౫॥ కులము విద్యలు శిల్పములు నుదారత్వంబు
నలరు సత్త్వము నిల్క దంది తగుట
యందమా దేహంబు నారోగ్యమును బుద్ధి
వడిగలతనముఁ దావనత గలిగి
చుర్జనత్వంబును ద్రోహంబు భేదంబు
నత్యాశయును గల్గలాడుటయును
జపలత మ్రాన్పాటు శరతయుఁ బోఁ ద్రోచు
నతఁడు నేప యొనర్చ నర్హుఁ డెందు

౬॥ నోపిక దిటంబు గిట్టుట యొప్పిదంబు
సంతసంబును శీల ముత్సాహ మాప
దలకుఁ గ్లేశములకు నోర్వఁగలుగుటయును
వన్నెఁ దెచ్చును నీచసేవకుల కెల్ల ॥

15

సీ॥ ఒకచోటఁ గూర్చుండి యుండుట పదరుట
 మాయలు గ్రోర్యంబు మచ్చరంబుఁ
 బెద్దల నదలించి ప్రేలుటయును దంబు
 జడత వంచనయును విడువవలయు
 ఆనపతి పీఠంబె కనుఁగొనవలయు ది
 క్కులు సారెకును జూడవలదు మఱియు
 నన్యోన్యమును మాటలాడక యతనిము
 థావలోకనము నేయంగవలయు

గీ॥ నచట నెవ్వార లున్నవా రనిన నేన
 టంచుఁ జని పని యానతిమ్మంచుఁ బలికి
 యతఁడు చెప్పిన పని యోపినటుల వేగఁ
 జేయవలె వేడ్కతో ననుజీవిజనము ॥

16

సీ॥ ఎనయందుఁ బ్రేమ యెంతయుఁ గల్గి యుండెడు
 నధిపతిచిత్తంబునందుఁ దగిలి
 యతఁడాడినట్టి వాక్యము నిర్వహింపుచుఁ
 బలుకగావలె మంచిపలుకు లెపుడు
 బతి నియోగించినపట్టుల నొరులలోఁ
 గలది గల్గినయట్లు పలుకవలయు
 సుఖగోష్ఠివాదముల్ చూపుచో రాజులో
 నది యెఱింగియు నడ్డమాడ వలవ

సీ॥ దెంత నేరుపు గలిగిన యేనిఁదా వి
 వేకి యగువాఁ డహంకృతి విడువవలయు
 వెల్లవిరియైన మాటయు విభునితోడ
 వలయు మెల్లన తెలుప నేవకుల తెల్ల ॥

17

సి॥ వినయంబుఁ జేకొని వినుతింపఁ దగుప్రయో

జనము నందలి పతిచతురిమంబు

నాపదల్ చెందినయప్పుడు నేరని

సదకలు విడువక నడచునపుడు

కార్యభారంబులు గడపునప్పుడు తన్ను

నడిగిన శుభవాక్య మాడవలయు

నెప్పుడు పథ్యంబును హితవుగా నిజమాడ

యుక్తంబు ధర్మోపయుక్తరీతి

తే॥గీ॥ నెట్టివేళల నమ్మనియట్టిమాట,

మఱియు సభ మెచ్చనటువంటి మాట, కర్ణి

కటువగుచునుండు మాట, యే కడలనైన

నాడఁగా రాదు సేవకుండైన యతఁడు ॥

18

సి॥ అరిపతి యేకాంశ మతని రహస్యంపుఁ

జనుల నెవ్వరితోను బలుకరాదు

ర్యేషంబు నాశంబు తెగులు నెవ్వేళలఁ

దనమది నైనను దలఁపరాదు

సుదతులతో వారిఁ జూచువారలతోడఁ

దాపకర్ములతోడఁ బరులదూత

జనులతో రాజుచేతను నిరాకృతిఁ గన్న

వారితో సేకాంశపర్తనములు

౨॥వె॥ వారి తోడిపొందు వర్జింపఁగాఁ దగు

నదిపు వేషభాషలందు గలయుఁ

బాని మెలఁగరాదు బుద్ధిచేఁ దనరెడు

సేవకులకు నెల్ల ఊతిఁ దలంప ॥

19

100 తగునమయంబును దగినవేషంబును

దగుచోటు గైకొని ధరణిపతికి
దినదినమును బొడగనుచుండఁగాఁ దగు
నతని సోదరులకు నాత్మజులకు
జనవరులకు మ్రొక్కి పర్వసమ్మతుఁడునై
దేశకాలంబులు దెలిసి యొరుల
పనిని వహించి నేర్పరుల దక్షిణఁ గూడి
తనపనులను జేసికొనఁగ వలయు

101 నీలుటయు నాపులింతుట (నేర్పు పొగడు) *
కొనుట నిందించుటయుఁ దగ్గికొనుట యుమియు
టయును గడు బెట్టుగా నవ్వుటయును విడిచి
భూవిభుని గొల్వఁగాఁ దగు సేవకుండు ॥

20

102 ఘనమగు సంపదచేతఁ

గనుపట్టిన వారలైనఁ గడునేరుపు గ
ల్గిన బంటులు విరసంపం
జనదు ధరాధీశునుగుణసంఘముతోడఁ ॥

21

103 ఈరీతి సద్గుణంబుల

చే రంజిలి యర్థసిద్ధిచేఁ దగి మహిమో
రారుఁడగు విభుని సిరి చే
కూరుటకై విశ్వసింపఁ గొలువఁగవలయున్ ॥

22

104 పనులయెడ మిగుల నేర్పరు

అన వినుతికి నెక్కి నృపతి యనురాగమునఁ
దనరుట యటు గాకుండుట
ననువుగఁ గనవలయు నింగితాకారములన్ ॥

23

అనురక్త రాజలక్షణము

సీ॥ కనినఁ బ్రసన్నుడై కనుపట్టుటయును మా
టాదిన నాదరమంది వినుట
చగ్గఱఁ గూర్పుండుటకుఁ జోటు విడుచుట
కడువేడ్కఁ బరిణామ మడిగి వినుట
యేకాంతములయందు నేకాంత మగుకొల్ప
లందు సందేహంబుఁ జెందకుండు
టతఁడు చెప్పిన పట్క లతనికై చెప్పిన
పలుకు తెప్పుడు నింపు గలిగి వినుట

సీ॥ యెంచఁగలవారిలో నెల్ల నెంచుటయును
మించి వినుతించుతటి సంతసించుటయును
బదరి యహితంపుఁ బలుకులు వలికినప్పుడు
నలుగమియు గుఱుతులు రక్తి గలుగుటకును *

24

పం॥ తలఁచుట గుణములఁ బొగడుట
బలికినఁ బని నేయుటయును బడలుట వినినఁ
బలుమలు వగచుట ప్రబలిన
నలరుటయుం గరుణ గలుగునదిపుగుణంబులే ॥

25

విరక్త రాజలక్షణము

సీ॥ మిగులంగ నద్భుతం బగునుపకారంబు
తొనరించి నప్పుడు నూరకుండు
టతఁడు చేసినపను లన్యులు గావించి
రనుట వైరుల రేచు టతని చేటుఁ
గడు నుపేక్షించుట కార్యంబుపట్ల నా
సలఁ బెట్టి పరిము తొనంగకుంట
యించుక మంచి పల్కెనఁగింప నర్థంబు
చేత నిష్ఠురముగఁ జేయుటయును

ఆ॥ వె॥ కుపితు నట్టులుంట కోపహేతువు లేక,
 ఓటిఁ బ్రసన్నుఁడయ్య మెఱయు ఫలము
 విడక యున్కి, రక్తిహీనుఁ డౌవిభునకు
 గుఱుతు లంద్రు నీతి నెఱుఁగువారు ॥

26

సీ॥ చెరంగఁ జనుదెంచి తీతంబు లరిగినఁ
 జూచి వేగిరమున లేచి చనుట
 మిర్మముల్ నాటంగ మాటాడుటయు రహ
 స్యమునందు సందేహ మందుటయును
 లెసి నేరములు గల్పించి దూషించుట
 తీతంబు దిగద్రొబ్బి చేరుటెందు
 ననుకూలగతి నిజమైన మాటాడిన
 నాయెడ రల్పము వేయుటయును

సీ॥ గడఁగి మాటాడ నదుమనే కాదనుటయు
 శయనమందును యత్నంబు సమకౌసంగఁ
 బోయి సేవించినను నిద్రఁ బోవురీతి
 నుండుటయు గుర్తు రక్తి చేకుండుపతికి ॥

27

సీ॥ సంతతమును గలగుణములు
 వింతింపక దూషణంబె చేయుట కోపా
 క్రాంతుఁ డయి వేఁడియాపుల
 నెంతయుఁ జూచుటయు గుఱుతు లితవెడయుటకు ॥

28

సీ॥ ఇట్టి లక్షణములచేత నెప్పుడుఁ గరుణ
 గలుగుటయు లేకయుండుట రెలిసి బంట్లు
 కరుణ గల్గిన పతిఁ గొల్చుఁ గడఁగవలయుఁ
 గరుణ లేకున్నఁ గొలువఁగాఁ గాదు పతిని ॥

29

౭౦॥ ఆపదవేళలఁ జెడుగై
దీపించిన రాజునైన దిగవిడువఁగ రా
దాపదవేళనె యేలికఁ
గపాదినవాఁడు మిగుల ఘనుఁడు దలంపఁ ॥ ౩౦

౭౧॥ అలమటలు లేనివేళల
మెలఁకువ శౌర్యంబుఁ జూపి మించరు సుజనుల్
బలువగు నలమట వేళనె
మెలకువ శౌర్యంబుఁ జూపి మింతురు సుజనుల్ ॥ ౩౧

౭౨॥ వినుతింపఁ దగి ప్రమోదం
లనువుగ ఘటియింప నదికు లగువారికిఁ జే
సిన యుపకారము లల్పము
లన వెలసియు నధికశుభము లదరంజేయు ॥ ౩౨

౭౩॥ జనపతి యనుచితగతి నద
చిన మాన్పుట మంచిపనులఁ జేసినయెడఁ దా
రును గూడుట సద్వర్తన
మనఁ దగు మిత్రులకు బంటులగు వారలకు ॥ ౩౩

౭౪॥ మానినులఁ దగుల, మద్యం
దానుట విధకున్న, జూద మారెడు నెదలక,
మానుపవలె భూమిపతిక
మానితగతిఁ దగునుపాయమార్గంబులనే ॥ ౩౪

౭౫॥ చేయంగ రానికార్యము
జేయంగాఁ జూచు విధునిఁ జేయకయుండఁ
జేయందగుఁ దా రటువలెఁ
జేయని నరు లతఁడుఁ దారుఁ జెడకుంటుయిరే ॥ ౩౫

- ౨౦॥ నయమును వినయము భక్తియు
భయము వెలయ నయ్యు యనుచు భటులు “జయాజ్ఞా
పయ రేవ నాథ జీవే
తి” యథార్థోక్తులను జనపతినిఁ గొల్పఁ జనుట ॥ ౩6
- ౨౧॥ తన విభుని మనసు లాఁ గొ
చ్చిన యట్టిద మంచినదక నేవకులకుఁ జె
ప్పినయటులఁ జేయునాతఁడు
తన వశముగఁ జేసికొనఁదె చానవునైనఁ ॥ ౩7
- ౨౨॥ బల ముత్సాహము బుద్ధియుఁ
గలఘనుల కసాధ్య మెద్ది గల దీధరణి
తల పెఱిగి తిరిగి తీయని
పలుకులు గలవారి కెందుఁ బగఱయుఁ గలఁదే ॥ ౩8
- ౨౩॥ ఎరిమి గలతల్లి యైనను
నలుగదె లాఁ గూడువెట్టునవు, డటుమొగమై
యల బుద్ధి విద్య చెందని
యలసులపై నల్పతోషులగు వారలపై ॥ ౩9
- ౨౪॥ ఎవ్వరు శూరులు పండితు
లెవ్వరు సేవాప్రకార మెఱిగి కొలుచు వా
లెవ్వరు వారిదె సుమ్మి
యివ్వనుభావరుల కలిమి యెంతయుఁ దలఁపఁ ॥ 40
- ౨౫॥ అరయఁగ నప్రియుఁ దైనను
నిరతము బ్రియుఁడగుచుఁ దనకు నృపతుల కెందు
ధర బుధులు చెప్పినటువలెఁ
జరియింపఁగ నెంచివట్టి నజ్జనుఁ దెలిమి ॥ 41

౪౦॥ మించుగ తీవనం బొసంగి మేముని లీలంగ నెల్లవారిఁ బో
షించఁ దగుఁ మహాన్నతులఁ జేకొని మానవనాథుఁ డిట్లు పో
షించఁగ లేనిరాజులను జేరరు భూప్రజ రెండు లోకమం
దంచలు నీళ్ళులేక తగునట్టి కొలంకులఁ బాయుతైవడిక ॥ 42

౪౧॥ కులమును శౌర్యంబును వి
ద్యలు శీలము నిట్టివెల్లఁ దలఁపరె యియ్యం
గలవానినె గుణహీనునిఁ
గులహీనునినై నఁ జేరి కొలుతురు ధృత్యుల్ ॥ 43

౪౨॥ ఇయ్యనివారలఁ గొలువడు
నెయ్యముతో నిచ్చువారినే కొల్తురు పా
లియ్యని యాపులఁ జేరునె
సెయ్యలు దమ తల్లలై నఁ ప్రేమముతోడక ॥ 44

౪౩॥ వేళఁ దలంపక ధరణీ
పాలుఁడు దనుఁ జేరి కొలుచుబుట్లకు వారం
జాలిన పనికొలఁదిని దా
వాలాయము జీత మీయవలయుఁ వేడ్క ॥ 45

౪౪॥ కాలము రేళముఁ దాత్రముఁ
జాలంగా నెఱిఁగి యియ్యఁ జను జనపతి దా
నాలాగున నీ నేరని
పాలనుఁ దగురాజు నిందపాలై పోవు ॥ 46

౪౫॥ అనిశంబును సుజనులు కా
వనెడి యపాత్రవ్రయంబు లవి గానివి రా
జున కందు నేమి ఫలమగుఁ
వనబంధారంబె చెడుట ఏక్కఁగ నెందు ॥ 47

- ౪౦॥ కులమును బ్రాతఠికము వి
ద్యలును స్వభావంబు శూరతయును వయోవ
స్థలు దెలిసి యాదరింపఁ
వలయుఁ బతి మహాత్ములైన వారల నెల్లఁ ॥ 48
- ౪౧॥ మనసరులగు సత్కులజుల
జనపతులు దిరస్కరింపఁ జన దెవ్వేళఁ
ఘనముగఁ దిరస్కరించినఁ
దను నొవ్వఁగఁ జూతు రొందె తను విడుతు రిలఁ ॥ 49
- ౪౨॥ ఇలఁ జేదలైన వారిం
గొలఁదిగఁ గలవారి సాధుగుణయుతు లైనఁ
ఇలియింపవలయు వారల
బలిసినఁ బతి నీచుల మిగులఁ బ్రబలింతు రిలఁ ॥ 50
- ౪౩॥ కులము గుణంబును గలవా
రల నీచుల సమత నడపరా దరిపతి కి
య్యిలఁ దారతమ్య మెఱిగిన
సలరుచుఁ జేదైనఁ గొలుతు రతనిఁ భృత్యుల్ ॥ 51
- ౪౪॥ గాజును మణిసమముగఁ గను
రాజును బ్రజపట్టు లేనిరాజును గొలుపుం
దేజంబు లేనిరాజును
రాజునుచుం గొలువ రండ్రు రసికులు రాత్రిఁ ॥ 52
- ౪౫॥ అనుసమలీలఁ గల్పితదువందును బోలె మహాత్ము లెల్ల నీ
జనపతిఁ జేరి సౌఖ్యమునఁ జాలఁగ మింతు రతండు సంపదఁ
ఘనర వహించి సన్నుతులు గైకొనుచుఁ బ్రతుకొందు నెట్టిచో
నెనయుచు సజ్జనుండు భుజియించుటెకా నిరీకిం ఫలం బిలఁ ॥

కం॥ చెలులును బ్రాజ్ఞులుఁ జుట్టె
బులు నాప్తులు గలసి మెలసి భోగింపక ని
ష్ఠులమై దలమై చెలఁగెడు
కలిమియుఁ దానేల యల్లి పునతయు నేలా ॥ 54

కం॥ కలకాలఁదిఁ బంచిపెట్టుచుఁ
జెలికాఁడునుదోలె సంతసిలఁ బలుకుచు భృ
త్యులు గలుగ నడచు దొర కీ
యిల యెంత జగత్త్రయంబు నేలఁగ వచ్చుకా ॥ 55

చం॥ మునుపె పరీక్షనేసి నయముం బ్రియముం దగ నాప్తులైన స
జ్జనముల నాయపెట్టుచెద సంతతముం దగ నిల్చి వారిచే
ననువుగ రాజవద్యుఁడు ధనాదులఁ గూర్పుట యొప్పు నీరముకొ
దనకిరణాఁగి బీల్చుచు ముచుంబునఁ జెందెను భానుఁడుం బలెకా ॥

కం॥ తొలుత నధికారితనమున
నలవడి యావంక లెఱిగి యత్నము ధనముం
గలిగి శుచులైనవారల
నిలఠేఁ దాయాయి పనులయెడ నిల్పఁదగుకా ॥ 56

ఉ॥ మంచితనంబువారి జనమందలి మెచ్చినవారి లంచ మా
సింహనివారి యర్చములు నేయుచు నుండెడివారిఁ దాఁ బరీ
క్షించినవారి నేరువులఁ జెందినవారి నిజంబుచేఁ గడుకా
మించినవారి భూవిభుఁడు నిల్పఁదగుం బనులందుఁ బొందుగకా

కం॥ ఏపను లెఱిగినవారల
కాపనులనె చెప్పి నేయుమనఁ దగుఁ బతి లా
దూపాది విషయములకై
యేపట్టున నింద్రియముల నెసఁగించుగతికా ॥ 59

౪౦॥ కొలుచుకొటారులందు నృపకుంజరుఁ దెంతయు నాపు నిల్పి తాఁ
గలయఁ గనుంగొనఁవలయు గల్గినయాయము వొడ్డి వెచ్చముం
దెలిసి యొనర్చఁగాఁదగు మదింపక యెందును ధూమిధర్తకుం
గొలుచుకొటారులే కరయకుంతితజీవనహేతువుల్ మహి ॥

౪౧॥ చెఱువులు గట్టుటల్ గృమలు నేయుట వాడల రెక్కచేయుటల్
కరులను బట్టుటల్ గనులు గైకొనుటల్ వనరుర్గసేతువుల్
పొరయుట బేరమాచుటయు భూస్థలి నిట్టివి యష్టవర్గమౌ
సరపతి వీనిఁ గూర్చుటకు నమ్మినవారలఁ బంపగాఁ దిగు ॥ ౪౧ ॥

౪౨॥ ఇలతేఁ దీవ్యవహారము
వలసం గడుఁబేదలై నవారలు ప్రబలం
గల రా యా వ్యవహారం
బుల వారల కడ్డపాటు వోఁ జేయఁదగు ॥ ౪౨ ॥

౪౩॥ క్రంపగొట్టించి నేద్యముల్ గలుగఁజేసి
పైరు దలకొనఁ గాపాడఁ బంచి ఫలము
గలుగుచో దండయుక్తిని గాఁచియుండఁ
జేయఁగాఁదిగు నటులై న సిరులఁ జెందు ॥ ౪౩ ॥

౪౪॥ వైరులచేత దొంగలగువారలచే నధికార్లచేత భూ
మీరమణుండు లోభమున మించుటచేఁ జనవర్లచేత ని
ద్దరుణికిఁ భయంబులగు దా నిటులై దునిధంబు లోభయం
వారసి వేళయందె ఫలమందుట మేలు త్రిపర్గవృద్ధికై ॥ ౪౪ ॥

౪౫॥ బలసి యెదురొడ్డి గరువం
బులు గల యధికారిజనులఁ బుండ్లునుబరెఁ దా
నిలతేఁడు చీల్చివేయఁగ
వలయుం గడు ధూర్తులై నవారలు వెలవ ॥

కల॥ జనపతియం దిల్పంబై

రసరిన యపకారమైనఁ దాఁ జేయఁగదం

గిన జడుఁడుఁ డెడును జితిం

గనుఁగొని పడి మిడుత మడియుకరణిఁ ధరణిఁ ॥ 66

ఉ॥ భూవలయంబునఁ విభుఁడు పోషణ మెందు నొనర్ప లెస్సగా

నావులు పాలు పెండుగతి నన్నిటఁ బ్రోది చెలంగఁ జేసినఁ

దీపలు పూవు లిచ్చుగతి దీరతఁ జేకొని ప్రోచెనేని తాఁ

గాచరె నన్నయర్థములు గన్నడ నిత్తురు వేడ్కతోఁ బ్రజల్ ॥ 67

కా॥ భండారం బొనఁగూర్చుఁగా వలయు భూపాలుండు యచ్చుండుచే

నిందార న్మదియందు నాప్తుఁ జతురుఁ నిల్పందగుఁ గీర్తి బ్ర

హ్మాండంబంతయు మీఱినవరెఁ ద్రివర్గాపేక్షతో వేళలఁ

దండారం జితలోచుఁడై మిగుల నుద్ధండప్రతాపోన్నతిన్ ॥ 68

మ॥ తనకుం గల్గినకల్మియంతయును దా ధర్మార్థమై వెచ్చ పె

ట్టిన ఛాపాలునిచేమియుఁ మిగులఁగా తీవుర్ ఘటించుం ధరి

త్రిని చేజేలకునై కళల్వరునతో దీపించఁగా నిచ్చు చం

ద్రునినిర్పేదతనంబువోరె జగదాచార్యప్రభావోన్నతిన్ ॥ 69

రం॥ ఇతిరులఁ గడు నమ్మక యే

గతిఁ గార్యం బొనరు నటులఁగా నమ్మఁదిగుఁ

ఁజితిపతికిం దలఁప బృహ

స్పృలే రవిశ్వాస' యనెడి శాస్త్రముకల్పిన్ ॥ 70

ఉ॥ నమ్మఁగ రాచ యుండెడుజనమ్ముల నమ్మఁగఁ బోల చెట్టిచో

నమ్మఁగ నర్హులై తగుజనమ్ములనై నను దాను మిక్కిలిఁ

నమ్మఁగరాదు నమ్మిన ఘనమ్ముగు సంపద వారిసొమ్మె యా

నిమ్మహిఁ గాన రాజులకు నెవ్వరి నమ్మఁగరాదు నెమ్మదిన్ ॥ 71

ఉ॥ ఎట్టి యుపాయహర్గముల నిమ్మహిలోన జనంబు చిత్తముల్
గట్టిగఁ గానుపించు వెలిఁ గన్నదువస్తునమూహ మట్లు తా
నట్టి యుపాయహర్గముల నందఱిచిత్తము లెంచి చూచుచుఁ
నెట్టిన యోగిరీతి ధరణీధపుఁడుఁ జెబువాండఁగాఁ దగున్ ॥ 72

మ॥ తనచారిత్రముచేత నెట్టియెడ మోదం బందుచు స్మించుటూ
జనులుం బంట్లును గల్గి దుర్ణయగతిం జాలింపుచుం దేనియల్
సియికం బఱచునుండు భూమిపతి దా శీలంబు నేర్పొందు నా
ప్తునిపై నెంతయు రాజ్యభార మిడినఁ బొల్పొందుఁ దేజస్వయై॥

కంటకశిక్షణప్రకరణము

ఉ॥ సంతత మాదరంబునఁ బొసంగుచు లోకమునందు వేదమం
దెంతయు నేర్చుతో మెలఁగి యెయ్యెడ నేర్పరు లైనసజ్జనుల్
సంతనమంది కొల్వఁ దనసద్గుణముల్ గనుపట్టుచుండ బా
హ్యంతరరాజ్యచింత వసురాధిపవర్కుఁడు నేయఁగాఁ దగున్ ॥

గీ॥ దేహ మాంతరరాజ్యంబుఁ దెలిసి చూడ
బాహ్యరాజ్యంబు రాష్ట్రమై పరగు నొకటి
కొకటి కాధారమై రెండు నుండుఁ గాన
యిట్టి రెండును నయవిరు లేక మంద్రు ॥ 75

కం॥ బలు వగురాజ్యాంగంబులు
గలుగుట రాష్ట్రంబువలనఁ గనుక ధరిత్రీ
తలనాధుఁడు యత్నముతో
నలుపుగ రాష్ట్రంబుపాలనము నేయఁదగున్ ॥ 76

కం॥ జనముల రక్షించుటయే
జనపతికిఁ ధర్మ మట్టిసద్ధర్మము ని
ల్పును జనపతితను వటుగనఁ
దనతను వనిశంబు బ్రోవఁదగు నాయమునన్ ॥ 77

కం॥ ధర్మార్థం జగుహింసలు
దార్మికై మునులఁ బోలి తగురాజులు ము
న్నిర్మలై యొనరిచి రిది
ధర్మము గావున వధింపఁదగు పాపాత్మున్ ॥ 78

కం॥ జనపతి ధర్మముఁ దప్పక
ధన మార్జింపంగవలయు ధర్మముకొఱకై
జనులను బీడింపుదు రే
జను లనిశము వారిచేత శాసింపఁదగున్ ॥ 79

కం॥ ఎట్టిది మెత్తురు సజ్జను
లట్టిదెపో ధర్మ మనఁగ నలరుం ధరబో
నెట్టిది మెచ్చరు సజ్జను
లట్టిదియ యధర్మ మనఁగ నలరుచునుండున్ ॥ 80

కం॥ జనపతి సుజనుల మర్యా
దనె మెలఁగుచు వినయమునను ధర్మ మధర్మం
బును దెలియుచుఁ దా భూప్రజ
లను త్రోవఁగఁ దగును దూష్యులం దుసుమఁదగున్ ॥ 81

వ॥ అవిధం బెట్టిదంటేని. 82

గీ॥ అరిపు చనవదులగుచు రాజ్యంబుఁ జెఱుచు
పాపకర్ముల మూఁకలై పరగువారి
నొక్కఁదొక్కఁడుగా నేని నుండువారి
దూష్యులని పల్కుదురు నయమర్మ తెందు ॥ 83

వ॥ అట్టి దూష్యజనంబులం జనంబు లెవ్వరు నెఱుంగకుండ ధనంబు
చేతనై నను గైదువులచేతనైన నుపాంతుదండ ప్రకారంబున
దండింపవలయు నొందె, లోకశత్రువులని సకలజనంబులచేత
నిందనొందించి ప్రకాశదండంబుచేతనై నను జంపవలయు నందు
నుపాంతుదండప్రకారంబు. 84

సీ॥ దూష్యుని గుట్టన దోద్రేరగాఁ బంచి
 పొడగని పొమ్మని పొంకపఱచి
 రానరాకుండెడుకై దువుల్ గలవారి
 నతని పిఱుండ రా ననువుపఱచి
 తనకు నమ్మిక గలద్వారపాలకుంచే
 దూష్యునిబంటులఁ దొలఁగఁ దోలి
 దోపలిచాపిడితోనినీ రప్పించి
 యతనిఁ జంపగ నంపు నాయుధముల

గీ॥ వారిచే రెన్న నేరముల్ వాని తెఱుక
 పడఁగ నొనరించి లోకంబు బ్రతుకవలసి
 నిరుల మిక్కిలి నభిప్రదిఁ జెందవలసి
 వానిఁ జంపించవలయు ఘాతల్లభుండు ॥

85

ఆంధ్ర॥ అధికదండనమున నలికిపోదురు ప్రజ
 యల్పదండనమున నలురకుండు
 రిటులఁ గారయుండ నిల నేలుపతి యుక్తి
 దండనంబె చరిగి యుండవలయు ॥

86

చం॥ తలకొలిపి మొలకపైరుల
 బలియంగాఁ జేయ నవియు ఫలమిచ్చుగతిఁ
 చెలిమిఁ దగఁ బ్రోవ వేళన
 మలమొసఁగఁగి నేర్తు రెండు బ్రజలం బతికిన్ ॥

87

రాజపుత్రరక్షణము

చం॥ చడు నర్థలోభములచేఁ
 గొడుకు రెదిరి విఘనఁ జెఱుపఁగోరుదు రగుటఁ
 రాడుకుల మనుపఁగవలయుం
 బుడమి జనంబులును దాను బొదలుట కెందుఁ ॥

88

౨౦॥ పిడియుతులు నిరంకుశులై
రాద వెడలినరాజతనయకుంజరముల నెం
దయు లయి పరిభవించినఁ
ఆదుపరె తోఁబుట్టునైన ఆనకుని నైనన్ ॥ ౧౭

౨౧॥ ఏకదల మత్తులై ఏగు
రాకొమరులు నెలుపుచుండురాజ్యముఁ బ్రోపె
జేసులుట దుర్లభం బగుఁ
గైరాని పులివాతిఁ బడినకండ యనంగన్ ॥ ౧౮

౨౨॥ తిమ్మఁ బ్రోచువారిని నను
దిమకముతోఁ గొడువ గలుగుతఱిఁ తెలుపుచు రా
రామరులు భవిలోపల నిం
హముకొడమలరీలఁ జాల నాలట లగుచున్ ॥ ౧౯

౨౩॥ వినయము గలుగుచు మెలఁగఁగఁ
ఎనయుల శిక్షింపవలయు ధరణీపతికి
వినయులు గావండినతన
తనయులచేఁ గులము బలము ఎలముం తెడదే ॥ ౨౦

౨౪॥ వినయము గలుగుకులశ్రీ
తనయుని యుపరాజు నేయఁ దగు నెయ్యెకున్
వినయము చేనికుమారునిఁ
బసుపడ మదగజమురీల బంధింపఁచగున్ ॥ ౨౧

౨౫॥ ఓకగేదనైన రాజపుత్రుని వెళ్ళఁ
దోలఁ దగదు వెళ్ళఁ దొలనేని
యతఁడు గడుఁ బ్రయాస మంది శత్రువు చైన
ఆసులఁ గూడి యతనిఁ ఆదువుఁ గాన ॥ ౨౨

కం॥ ఘన మగు చాయలు గలుగుట
యును జాయలు లేకయునికి యూర్ధ్వముగాఁ బై
కొనురేకలు నురుగొందుట
లనిశము విషయుక్త మగుపదార్థముగుఱుతున్ ॥ 105

కం॥ జలములయెడ మధువునఁ గో
యిలచాయలఁ జెంది పాల నెఱుపై దధిలో
పల రసముల నలుపై విష
ములు గలసిన పైకి రేక మొనయుచు నుండున్ ॥ 106

కం॥ ఉడుకక యుండుట మారుట
గదుఁ జీముడుట నల్లచాయఁ గలుగుట మఱి య
ప్పుడ వాదొందుట విషముల
నిదునార్ద్రపదార్థములకు నివి చిహ్నంబున్ ॥ 107

మ॥ భువిలో నెండినయట్టివానికి విషంబుఁ జెందినకా యాత్మజం
తువు తెల్లం బడి చచ్చుఁ జేరువకు రాఁ దోడ్తోనగుం జాయ మా
ర్దవయుక్తంబులు గట్టివో మఱి మృదుత్వం బందుఁ దా గట్టి
స్తువు వేగంబ నలంగి తుందుమురులో దోషాశ్రయింబునన్ ॥

సీ॥ కప్పడంబుల రత్నకంబశంబులయందుఁ
బొగవన్నె మచ్చలు బొడమియున్న
చారంబు తెగుటయుఁ దగిన నూఁగునకును
రోమంబునకును జాఱుటలు గల్గు
మఱి లోహమునకును మణులకు నల్లని
యడుసుఁ బూసినయట్లు దొడరుటయును
కొంతినంతతియును గౌరవం బుడుగుట
సామర్థ్యమును సుఖస్పర్శ మదఁగు

గీ॥ చాదిగాఁ గల్గియుండెడునట్టివెల్ల
గుఱుతు లగుచుండు విషములఁ గూడెనేని
యిన్నివిధముల విషమిడు తెఱుగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

109

పం॥ పలుకులు కొంకి మ్రాన్పడుట, పల్కరు దొట్రిలి నాల్గుదిక్కులఁ
గలయగఁ జూచుట, జెమట గ్రమ్ముట కంపము బుట్టు టావులిం
తలు మొగమెండి నల్లఁబడి తారుటలుం గడుఁ జంచలించుట
పెలుచఁదనంబునఁ విషముఁ బెట్టిన వానికిఁ జిహ్నముల్ మహిఁ ॥

౧౦॥ నీరును మధు వౌషధములు
నారసి యొనరించువాని కవి మున్నిడి తా
నేకువుతోఁ గొనవలయును
భూరమణుఁడు ప్రతిదినంబు భోజ్యుడైతితోఁ ॥

111

౨౦॥ తొలుతఁ బరీక్షింపుచు ము
ద్రలు బెట్టినభూషణములు దావుల పూవుల్
గలపంబులు మొదలై నవి
యెలమిఁ గిలుగు బంట్లు బతికి నీయఁగ వలయుఁ ॥

112

కం॥ తనకుం బరరాజులు పని
చినవస్తువు లెల్ల వేగఁ జేకొన కెందుఁ
మునుపె పరీక్షింపుచుఁ గై
కొనఁగాఁ దగు నాత్మహితముఁ గోరెడిపతికిఁ ॥

113

౩౦॥ మిగులఁగ నితవదులగుచుఁ
దగునా ప్తులు ప్రోవవలయు ధరణీవిభునిఁ
బగవారివలన దన వా
రగువారలవలన హాని యడరకి యుండఁ ॥

114

గీ॥ పల్లకుల నందలంబుల భద్రకరుల
గుఱ్ఱముల వీని తెన్నఁగా గుఱుతు తెఱిఁగి
యెఱిఁగినటువంటివారు దే నెక్కవలయు
నాత్మరక్షణ మొందుట కవనివిభుఁడు ॥ 115

పం॥ దొర మిక్కిలి యిరుకట మగు
తెరువున నెవ రెఱుఁగకుండుతెరువున నెచ్చో
నరుగుట కొఱగా దందురు
ధరలోపల నీతిశాస్త్రతత్పరు తెల్ల ॥ 116

పం॥ కనుగొనినపనుల నితవరి
తనమున బ్రాతఃకమునను దిగువారిం నెం
దిను మంచివారిఁ దెలియుచు
జనపతి యేర్పఱచి యుసుపఁజనుఁ దినిచెంత ॥ 117

గీ॥ ధార్మికులు గానివారలఁ దా నెఱుంగు
దోసవారుల నవమానితులను బరుల
వలస పచ్చినవారిఁ గ్రూరుల నెఱింగి
దూరమునఁ బాయవలయును దొరల తెల్ల ॥ 118

గీ॥ అరులయోధలఁ జెదరఁగ నడ్డపెట్టఁ
బడెడునోడ బరీక్షింపఁబడనిపీలి
కాండ్రు గలయోధ పెనుగాలిఁ గదియనోడి
బ్రాతయోధయు నెక్కఁగాఁ బఠికఁ దగరు ॥ 119

పం॥ సరపతి పెట్టబెట్టిగు దినంబులఁ గ్రీడలు సల్పుఁ బొల్పును
సరసులఁ బెద్దమీలను మొసళ్ళను వీడఁగఁ జేసి యాస్తతం
బరగిన సైన్యముల్ దనుఁగనఁ దిగసుండ నొనర్చి కాచునా
చరములతో హితుల్ సతులు దాసు వినోదిము మోద మందిర ॥

ఉ॥ కానకుఁ బోక చేరువునఁ గన్పడి గంటకళుద్ది నొందును
ద్యానమునందు జవ్వనము నందుటకుం దగుటల భోగముల్
మానవనాథుఁ డొందఁదగు మారునిచేత మడించి యెంతయుఁ
దానటు మోసపోక లలనావలనాకలనాభిరాముడై ॥ 121

గీ॥ ఉచితమై పోవ రావచ్చియుండి యాప్త
రక్షితంబగు నడవికి రాజు లక్ష్మ
మెఱుఁగుటకు నల్పభోజనం బెసగువేట
కరుగఁదగు నుత్తమంబగు హయము నెక్కి ॥ 122

ఉ॥ దిద్దుట గల్గి శుద్ధిగని రే యనిసంచి సమీరు మీరుచుఁ
ముద్దులు గుల్కులేజి నృపముఱ్ఱుఁడు వేడుకతోడ నెక్కి ము
న్నొద్దిజనంబు గావలిగ నుండెడుకానకు వేట పోదగుఁ
వద్దియు నాప్తసీమకును దాఁ జలలక్ష్మినిరీక్షణార్థమై ॥ 123

చం॥ ఆరసి సమీపకాననము నైనను గంటకళుద్ది చేసి భూ
పరుఁడు నిజాప్తు లైనపరివారము లాయితపాటుతోడ రా
నరుగుట యొప్పు నందు బలువై తగుకానల నిక్కపైనచో
నిరతము నుండరాదు నృపనీతిరహస్యవిచారశాలికి ॥ 124

కిం॥ తనతల్లి యింటికైనఁ
జనపతి యెచ్చరికతోడఁ జనగాఁదగుఁ గా
పున నడవికి జనియెడిచోఁ
దనరఁగ నెచ్చరిక లేక తగునా యరుగఁ ॥ 125

గీ॥ ధూళిఁ జల్లుచు విసరెడి దొడ్డగాలి
కాలమందును జడివానకాలమందు
మందువేసవియందును మబ్బులోన
నరుగరా దెందు సుస్థిరుఁ డైనవతికి ॥ 126

౩౦॥ కలకల ముల్లసిల్ల నల కట్టికవా రిరువంకి సందడిఁ
 దలగ నొనర్చి దూరముగఁ దారు భజింప బలంబుపెంపుసొం
 పులు దగ రాజవీధులనె పోవుచు వచ్చుచు సుందఁగాఁ దగుఁ
 జెలఁగి నిజోన్నతుల్ జనులు చెంతలఁ జూడ సృపాలమోళికః॥

౩౧॥ ఇలతోఁ దుత్సవముల యా
 త్రల మూఁకలయందు నేఁగుతిఁ సిందడు ల
 గల మగుచోట్లకుఁ బోరా
 దలపున వేగిరము చను టయముగా చెందుఁ ॥ 128

౩౨॥ తలపాఁగలు నరచట్టలు
 గలిగిన మరుగుజ్జు లన్నగాండ్రును వేడిం
 గొలిచి తిరుగఁగా మెలఁగఁ
 వలయును జనపతియుఁ దనడు నగయలలోనఁ ॥ 129

౩౩॥ తల పెఱుఁగుచు శుచిభావము
 గలిగిన లోపలియమాత్యగిణముఁ శస్త్రా
 గ్నులు మఱి విసములు వెలిగాఁ
 గలక్రీడలఁ బ్రొద్దు గడవగాఁ దగుఁ దతికఁ ॥ 130

౩౪॥ తమసన్నాహముచేఁ దనర్చి పనులం దక్షత్వముం జేర్చి యు
 త్తము లొవారలు సమ్మతింప మెలఁగఁ దా నెంతయు న్నేర్చి ని
 త్యము సంతఃపురమందుఁ గాచజనముల్ ధాత్రీపతిం గాప యు
 క్తమగుఁ లోనినగళినుండుతఱి నిక్కం బై ననెయ్యంబునఁ ॥

౩౫॥ ఎనుబదియేండ్లనత్తురుషు లేఁబదియేడులు గిలునింతు లిం
 దును జతనందు మీఱు మదితోడుత సంతిపురంబులోని కా
 మినుల శుచిత్వముం గనుచు మెల్కువ వచ్చుచుఁబోవుచుండు నా
 జనముల దా కెఱుంగఁ దగు సంతతముఁ నరనాధుపంపునఁ ॥

మ॥ జలకంబాదీ మిటారి కుచ్చెలలు మించక వల్వముల్ గట్టి యిం
పులతోఁదగ్గుదగ్గుక్కనఁ మెఱయుసొమ్ముల్ బానితావుల్ గుబుల్
కొలుపఁగంధముఁబూసిక్రొవ్విరులుతెక్కుల్ నిక్కగాఁదాల్చిచెం
తలఁ గొల్వందగు వారకాంతలు మహీనాథుం బ్రమోదంబునఁ ॥

శ॥ రాణింపం జలకంబు దీరిచి యొయారంబై మిటారింను పై
తాణినేలలు గట్టి క్రొవ్విరుల దండల్ చుట్టి భూషా? వి
న్నాణం బొప్పుగఁ బెట్టి కప్పురపు గంధస్ఫుర్తి గన్నట్టి మేల్
జాణల్ గాణలు నై నవారవనితల్ రాజేంద్రుఁ గొల్వందగుఁ ॥

౨౦॥ వెలి దిరిగెడితొత్తుల ప
క్రుల జోగులఁ గపటజనులఁ గూడి చరించక
వలదు నృపునంతిపురమున
మెలఁగెడు వారెల్ల మిగుల మెలఁకువతోడక ॥ 135

౨౦॥ కొనిచను వదార్థములు ప
చ్చిన పసులుం తెలిపిఁబడగఁ జెప్పుచు యత్నుల
బనువొందగ రాఁ బోం
జను సంతిపురంబులోని జనముల కెల్లక ॥ 136

౩౦॥ కనుఁగొనిసంభ సంతిరాసుఁగాన తెవుల్ గలవారిఁ జూడ కెం
మను నొకపాటి నొప్పులను చూలెడు బంటులఁ జూచి యాదరం
బెనయఁగఁ ద్రోవఁగాఁ దిను మహీతలభ ర్తకు నెంచ నార్జున
జనములఁ ద్రోచుకలెను బ్రశస్తతరం బగుధర్మమున్నచే॥ 137

౪౦॥ తొలుతం దా జలకంబుఁ దీర్చిచలువల్ దోడ్తో విరుల్ సొమ్ములు
గలపం బందుచు దేవియుం జలకముఁ గావించి రాఁ జల్వలుల
గలపంబుల్ మణిభూషలుఁ విరులు జోకం దానె యిప్పించి నె
ప్పులఁగూడందగురాజుపెంపెంఁగఁ బ్రావున్ సొంపుఁగల్పించుచున్ ॥

కం॥ తనయింటనుండి జనపతి
తనదేవినివాసమునకు దా నరుగంగా
జనదు మఱి యెంతప్రియుడై
తనరిన వనితలను నమ్మఁ దగ దధిపతికి॥ 139

సీ॥ భార్యయింటికిఁ జని భద్రనేనుఁడు తొల్లి
యాపెతోఁబుట్టచే హతుఁడగుటయు
నాలిగృహంబున కరిగి కాదాకుండు
తన తనూభవునిచేతనె పొలియుట
ప్రియురాలు విసముతోఁ బేలా లొసంగిన
వేగంబె కాశికావిభుఁడు పడుట
జడలోన దాఁచుకుందెరుక త్తిఁ దెలియక
రమణీచేతనె విదూరదుఁడు చెడుట

గీ॥ యటుల గరళాంజనముఁ బూసి యద్ద మందె
మేఖలయు నీయఁ జూరూప్య మేదినిన
లవనిపై రూప్యసంపీరు లగు లెఱింగి
యధిపుఁ డతివలయింద్లకు నరుగరాడు ॥ 140

కం॥ పనితలచే విసములచే
జనపతి యటు మోసపోక శాత్రవతతులక
పనితలచే విసములచే
ననిశము దా మోసపుచ్చు టర్హం బెందు॥ 141

కం॥ పరమాప్తజనులచేతనె
నరవరుభార్యలు సురక్షణముఁ జెందుదు రా
దొరకుం గై వసములు గా
దొరకుక భోగై కయై క్రితో నిహసరమున్ ॥ 142

౭౦॥ పసిమచి ధర్మము గోరుచుఁ

దసభార్యలనెల్లఁ గూడఁ దిసి రాజా క్రమం

చుని ముఖరాహురుండై

యనుపొందగి మచితరామ్రులం దింపొండె॥

143

౭౧॥ మనుజువిభుండి తార్కగతి మాపు దివారముచేసి 'రాల్వజు

చ్చిస ప్రజ సంచి లోనిగృహసీమల వామలు సేవజేయఁగా

నినుపమరీల నాయుధమునందసి చేతఁ జెలంగి నిద్రపో

చను దస రావులై న బరిచారులు సూరెల గాచియుండిగె॥

౭౨॥ మేదిరసితమార్గముని మేల్కొనియుండెడు రాజు గిర్గిసన్

మేదినిలో జనండు తెలుపి॥ సుఖపృత్తిని నిద్రఁగాఁతు రే

వాచు రేక మత్తుఁడలు పార్థిభుఁడూరక నిద్రపోయిసన్

మోదముఁజెంది భూమిజనముల్ సుఖపృత్తిని నిద్రఁగాఁయిరే॥

౭౩॥ ఎటులని రాజరాజ్యముల లెల్లను రక్షణమండ్రు మాను తెం

దటుగని నెట్టివేశల ధరాధిప వర్ష్యుఁడు నీతియుక్తుఁడై

యటులని ప్రోచుచుండి నెఱయం బరిపాలని మాచరించినన్

జటుల నిజప్రతాపమున శత్రులఁ గెల్పునుఁ దొల్పు నంబున్॥

౭౪॥ విలసింపరాజధర్మయుత ఎత్తులభృత్యవిరాసపాలనా

తులిత మనీషదూష్యజనిధూర్తవిఖండిసడిక నద్గుణా

నిలిచెనూజనింపదధికస్థిర యాత్మసురక్షణక్రమో

జ్ఞ్యతిరివృమో?రన్నరుచిజాలమనోజ్ఞపదాంబుజద్వయా॥

౭౫॥ భూసుర లక్ష్మణ చర్యా

శ్రీనియతి నిజానుజన్మచినతిష్ఠమహీ

శానపరత సంసేవిర

ధీనియ సుగంధాభిరామ లేజోదామా॥

148

పంపచామరము :- సరోరుహ ప్రవంశసంగ సంగరాంగణాట్టనా

ధరామిరోల్ల సద్రిమానిదాన చానవై రవా

ఘ్నరత్కరాగ్రజాగ్రదుగ్రభూరి ధారసారప

త్కరాచండ విధదందదందీతారి మండలా ||

|| 11 ||

గిష్టిము :- ఇది శ్రీమన్మదన గోపాలవరప్రసాది లబ్ధసార సారస్వతి
ధారద్వాజసగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపురి సుకవిజసి
విధేయ శ్రీరామ కృష్ణభక్తివై భవభాగధేయ వేంకటనామధేయ
ప్రణీతంబై న కామందిక నీతిశాస్త్రంబున స్వామ్యను జీవిష్పత్తి
లక్షణంబును, గంభీర శిక్షణంబును రాజపుత్రరక్షణంబును నాత్మ
రక్ష విచక్షణత్వంబును నున్నది తృతీయాశ్వాసము.

ఆంధ్ర తామర కము

చతుర్థాశ్వాసము

౧౦॥ శ్రీకర రఘరామ గుణా
నీకస్తుతిచతుర నీతి నిర్ణయ నిపుణా
కోరహిత పంశతిలకశు
నాకర లాంబ్రాణ పెంచటాద్రి సరేంద్రా ॥ 1

౧౧ అపధరింపుము. 2

మండలయోగ ప్రవరణము

గీ॥ బలము భింకారమును గల్గ పార్థిపుం ధ
మాత్యులను మంత్రులను గూడి మితుల లెప్పి
గా విచారింపవలయు దుర్గమున నుండి
మహిమ పెంపొందుచుండెడు మండలముల ॥ ౩

౧౦॥ పరిపూర్ణమండలందై
ధరి రంజితఁ జేయుతుహినధామునమాడ్కిన్
చరిపూర్ణమండలందై
సరతము విజిగీషుపై న స్మవతి చినర్చున్ ॥ 4

౧౧॥ జనపతి విశుద్ధమండల
మున మెలఁగిన రథికుచంఠమున నెల్లపుడు
దనరు సవిశుద్ధమండల
మున మెలఁగి రథంబు చక్రమంబుల నెలఁగున్ ॥ 5

ప॥ ఇట్టి విజిగీషు వై సట్టి రాజునకు సమాత్యుండును రాష్ట్రమును
 దుర్గమును భండారమును బలమును విద్యైదును అంశప్రకృతు
 లని సేతిజ్ఞుడైన వారలు వలుకుచుండుదురు. మఱియును
 బృహస్పతిమతంబువార లీ పంచప్రకృతులకు రాజును మిత్రుం
 డునుంగూడ సప్తప్రకృతులం గలిగినది రాజ్యంబని పలుకు
 చుండుదు రిట్టి ప్రకృతులతోడం గూడికాని మహాత్మాహుండై
 యున్నిటియందును నభ్యాసంబు గలిగినవాడై శత్రువులం గెలుప
 నిశ్చయించినరాజు విజిగీషు పవంబరగునట్టి విజిగీషువై స
 రా జెట్టివాడనిన.

6

కౌలీన్యాది విజిగీషు గుణములు

స॥ కుంముదు బుద్ధియుఁగలిగి యుత్సాహియై

చిత్తజ్ఞుడై వృద్ధనేని యగుచు

కడు నియ్యనేర్చి ప్రగల్భుడై సత్యంబు

సదలక పనులందు జడరలేక

పరిగక వినయంబు గలిగి స్వతంత్రుడై

చేకాలజ్ఞుడై దిలము గల్గి

చున్నము నెఱిగి మాటాడగా నేరిచి

దక్షుడై సుప్తమంత్రంబు గలిగి

గీ॥ మిగులఁ బోలిరియై బత్తి మే తెఱింగి

పాపకట్టలు గాకుండు అంట్లు గల్గి

కామ్రదృష్ట నిజాచారి వతురుడై స

యతని విజిగీషు పంతు మహాత్ములెల్ల ॥

7

సీ॥ బహుశరాజ్యాంగుడై అపరికలను గెల్చి

కాద్యంబుఁ జపలత జాబవిడిచి

వతురుడై రిత్తయై పసని కోపముగల్గి

శరణాగతులను పశ్చలతఁ బ్రోచి

సంపనాపూర్వకవాక్యముల్ పదదురు
సలమటలకు నోర్చి బలిమిగదిగి
మారకార్యజ్ఞుడౌ దొరఁ గెల్పు దొరయగు
గుణము లన్నియునుఁ జేకూడెనేని

గీ॥ కడిఁ బ్రతాపగుణంబై నఁ గలుగవలయుఁ
దెలిసి చూడఁ బ్రతాపంబు గలుగువాని
ఽఖిలశత్రులు వెఱతు రియ్యవనిలోన
మృగవతికి నోడి యొడిఁగెడి మృగములనఁగ ॥

8

పం॥ అతుల ప్రతాప నిధియగు
పతి నేకానుచుండు నెపుడు బలువగు సిరి నీ
క్షితిఁ గాపున సుల్పాహము
గతిచేతఁ బ్రతాపగుణమె కైకొనవలయున్ ॥

9

కం॥ ఇల సేనార్ధప్రీతిం
గలహించిన శత్రు వగుచుఁ గనఁ బడు నందున్
బలవజ్జిగీషుగుణముల
సలరిన బెడిదంపుఁ బగతుఁడంద్రు నయజ్ఞుల్ ॥

10

గీ॥ పెఱికి సోమరి క్రూరుడగు పిసిఁడి చంచ
లుండు మూఱుండు సత్యహీనుండు మోస
పోపునాతిండు యోధులఁగావరించి
వలుచునతఁడు సాద్యుండు పరుల కెందు ॥

11

మండలస్వరూపము తద్వేదములు

ప॥ మఱియు మండలస్వరూపం దెల్లన్నను బధారంబు విడిగింపు
సరియు సన్యోన్యజయేచ్చ గలవారగుటంజేసి వీర లిటుపరికు
నేరప్రకృతియ రాపున సేప్రకృతియ మండలంబు

చుండు, వెండియు నతందే విడిగిష్వరులకు భేదం బగుటం జేసి వీరలిరువురు దొరలం గలయది మండలంబని పలుకుచుండు. మఱికొన్ని చురంబులవారు విడిగిష్వరి మధ్యము లనియెడి మువ్వరు దొరలం గల యది మండలంబని పలుకుచుండుదురు. మఱియు చురుమతంబువారు విడిగిష్వరి మధ్య మోదానీసు లనియెడి సలువురు దొరలం గల యది మండలంబని పలుకు చుండుదురు. మఱియుఁ గొన్నిమతంబులవారు విడిగిష్వరికి పెనుకటి పార్థిగ్రాహత్రండు లిరువురును ముందరి యరి మిత్ర లిరువురును గూడి విడిగిష్వరితోడ నేచురు దొరలం గలయది మండలంబని పలుకుచుండుదురు. మఱియుఁ బల్కోమేంద్రులు విడిగిష్వరి మిత్రపార్థిగ్రాహ మధ్య మోదానీసు లనియెడి యాట్యులు దొరలం గలయది మండలంబని పలుకుచుండుదురు. మఱియుఁ గొన్నిమతంబులవారు విడిగిష్వరి మధ్యమోదానీసు లనియెడి సలుగురు దొరలకును సలుగురు మిత్రులం గూడి యెనమండ్రు దొరలం గలయది మండలంబని పలుకుచుండు దురు. మఱియుఁ గొన్ని చురంబులవారు విడిగిష్వరికి ముందరి యరిమిత్రాడు లేచుచును పెనుకటి పార్థిగ్రాహుడు సలుపురును విడిగిష్వరిను గూడి పడువురు దొరలం గలయది విడిగిష్వరి మండలం బనుపేరఁ బ్రసిద్ధంబుగాఁ బలుకుచుండుదురు. మఱియు శుక్రమతంబు వారిట్టి విడిగిష్వరిమండలంబు రాజులు పడుగురును మధ్యమోదానీసు లిరువురును గూడి పన్నిద్దరు దొరలఁ గలయది యగుటం జేసి ద్వారక రాజమండలంబునదే తొలుతఁ జెప్పఁబడిన యమాత్యాది పంచప్రకృతి భేదంబుల వలనను స్వామ్యాది సప్తప్రకృతి భేదంబుల వలనను విడిగిష్వ రులకుఁ గార్యులువలన సమ్యేమి సుభయార్యుభయ మిత్ర

భేదంబులవలనను సన్నియుఁ బ్రత్యేకంబుగాఁ గూడుకొన
మున్నూట యిరువది నాలుగు మండలంబుల పర్యంతంబు
గలిగిన మండల భేదంబులు బహుప్రకారంబులుగా బహుమతం
బులవారలు పలుకుచుండు రయినను సకలమతసమ్మితంబును
సకల లోకప్రసిద్ధంబును సకలలోక విజ్ఞాతంబునైన యది
యీ ద్వాదశ రాజమండలంబేయగు సదియెట్లనిన.

12

ద్వాదశరాజ మండలము

సీ॥ అరియును మిత్రుండు నరిమిత్రుఁ డప్పల
నహిత మిత్రామిత్రుఁ డహితమిత్ర
మిత్రుండు ననగ భూమిపతులై దుగు
రల విజిగీషువు నగ్రమునను
వెనుకఁ బార్థిగ్రాహుఁ డనియెడు నాతంబు
నాక్రందుఁ డనురాజు నవలి వంక
యందుఁ బార్థిగ్రాహకాసారుఁ డాక్రంద
కాసారుఁడన నల్పు రవనినాడు

గీ॥ అరిజిగీషులభూములయందనుండు
మధ్యముఁడు హరిచెంతను మనుపఁ గట్టి
ఓడనుదాసీనుఁ డన్నిట మనుఁడు దీనిఁ
దెలియద్వాదశ రాజమండల మటండ్రు ॥

13

గీ॥ మిత్రయు మిత్రుఁ డుదాసీన మనుజపతియు
సరియునన నింతమాత్రనే యగుచు నుండు
మండలము పతి కీరితి మండలంబు
సొరిది గెలుచుటె మండలశుద్ధియండ్రు ॥

14

శ్లో॥ అష్టశాఖం చతుర్మూలం షష్టిపత్రం ద్వయేష్ఠితం ।
షట్పుష్పం త్రిఫలంపృక్షం యోజానాతి స నీతికైః ॥

గీ॥ ఆకు లర్వడియును విరు లాఱు కొమ్మ
తెనిమిదియు మూడువలములు సునికై రెంటి
యందు వేరులు నాలుగు నమరు మ్రాసు
నెఱుగు వాడిట్టి నయగతి నెఱుగువాడు ॥ 15

ప॥ ఇందలి యభిప్రాయము 16

సీ॥ అరివిజిగీఘృ లిరువురి కగు మిత్ర
రెనమండ్రు నను శాఖ తెనిమిదియును
చుభ్యమోదాసీన మానచేంద్రులు నరి
విజిగీఘృను నస ప్రేష్య నాల్గు
బుహిని ద్వాదశరాజ మండలమున రెన్న
నైదేరి ప్రకృతుల నమరు గూడ
రిమణ నర్వడి మండలము లగు సదియును
షష్టిపత్రంబులు షడ్గుణములు

గీ॥ ననెడి విరులు నయానయ యత్నయుగి
నెవును సునికి తయస్థానవృద్ధులనగ
నలరు త్రిఫలంబులును గలయట్టి మ్రాసు
నెఱుగు వాడిట్టి నయగతి నెఱుగువాడు ॥ 17

ప॥ ఇందుకు మిత్రయొక పద్యము.

సీ॥ గిడులును గృహలాదిగాఁ గలయష్ట
గ్గంబనునట్టి శాఖలును గల్గి
సామండు మొదలైన చతురుపాయము లనఁ
దొలపొందునట్టి వేరులును గల్గి

యల విజిగీషుషుండలమున కై డేసి
ప్రకృతులతో నెనుబదియు నవియు
రమణ నర్వది మండలము లగు నవియును
షష్టి పత్రమ్ములు షడ్గుణము

గీ॥ ననెడి విరులు నయానయ యత్నయుగళి
నెవును సునికి కయస్తానపుద్గు లనంగ
నలరు త్రిఫలంబులును గల యట్టి మ్రాసు
నెఱుంగువాఁ డిట్టి సయగతి నెఱుంగువాఁడు ॥ 18

చ॥ కాపున నందు నీ చెప్పిన ద్వాదశరాజమండలంబుల యొక్క
ప్రమంబుఁ గ్రమంబున వివరించెద. 19

మండలచరిత ప్రకరణము

సీ॥ అలవిజిగీషుపై నట్టి రాజునకును -
వెనుకఁ బార్షిగ్రాహుఁ డనెడి రాజు
సవలఁ బార్షిగ్రాహకాసారుఁడను రాజు
శత్రువు లగుదు రీజగతిలోన
నాక్రందుఁడను రాజు నాక్రందకాసారుఁ
డను రాజు మిత్రులై యొనరుచుండ్రు
కాపున నచ్చోటఁ గలిగిన మిత్రభూ
వరులచే శత్రుధూవరుల తెవుడు

గీ॥ గదలఁగా రాక యుండఁ బో రొడవఁ జేసి
తనకు ముందరఁ గల్గు శత్రువుల మీఁది
దండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
వినుతి తెక్కుచు జయముఁ జేకొనెడిరాజుకు ॥

సీ॥ అటులనే విజిగీషువై నట్టి భూపతి
 రసికుడై నీతిమార్గంబు మోచి
 తన శత్రుమీఁదటఁ దన మిత్రభూపతి
 దన శత్రుమిత్రుపైఁ దనదుమిత్ర
 మిత్రుడై నట్టి భూమీపతిఁ గవియింప
 నగు వారి కందఱ కవలనుండఁ
 దనయరిమిత్రమిత్రుని గదలకయుండ
 సటఁగృతకృత్యుడై యరికుడైన

గీ॥ యుభయమిత్రుల రేచి పోకొదవఁ జేసి
 తనకుఁ బమ్మటఁగల్గు శాత్రవులమీఁద
 దిండు గదలంగ వలయు నుద్దండలీల
 వినుతి కెక్కుచు జయముఁ జేకొనెడి కొఱకు ॥ 21

ప॥ మఱియు నిట్టి విజిగీషువగు రాజు దనమిత్రులం దాను నిద్రి
 రిద్దరుఁ గూడి యెడనెడనయుండెడి తన శత్రువుల నిటదిక్కు
 లను జిక్కించక యుక్కుడంచి జయించి మించి తెలుంగు
 వివరించెద. 22

సీ॥ తానును నాక్రందరాదుచీపతియుఁ బా
 ర్శ్వగ్రాహ నాప్యఁగాఁ జేయవలయు
 నాక్రందు నాక్రందనాసారు ననికంపి
 పార్శ్వగ్రహాసారుఁ బఱుపవలయుఁ
 దినుమి మిత్రుండును దానుఁ గూడుక తన
 యరిరాజుఁ బెకలించి చెఱుపవలయుఁ
 దనమిత్రుచేతను దనమిత్రమిత్రుచేఁ
 దనయరిమిత్రునిఁ దఱుమవలయు

౨॥పె॥ సుభయమిత్రుచేత నొగి మిత్రమిత్రుచే
శత్రుమిత్రమిత్రుఁ జదిపవలయు
నిటుల సహితవరుల నరుగద గదుమును
గెలువవలయు నల జిగీషువునకు ॥ 23

౨౦॥ తఃరీతి రెండుగదలఁ
నేరువుతో గెలుపఁగోరు నృపతి గదిమనఁ
పైయు మెత్తురు, లేదా
వారు దనుంగొలిచి నిలిచి పర్తింతు రిలఁ ॥ 24

౨౧॥ తనకును వైరికిఁ సమతఁదాల్చిన చుట్టపుంకచారి నే
యనువుననై నఁ గూర్పుకొని యందఱినిం దనవారిజేసింపఁ
జను నటులైన చుట్టములె చాల నలంచి నయట్టిశత్రునిఁ
జనుతి దా జయించుటకుఁ జాలఁగ శక్తుఁడగుఁ నుఖస్థితి ॥

౨॥పె॥ వారణములచేతఁ గాదె లోకులు శత్రు
లగుచు సున్ని మిత్రు లగుచు సున్ని
నటులు గాన శత్రు లయ్యెడివారణం
ములను విడువవలయుఁ బడమితేరు ॥ 25

౨౨॥ దొర తాఁ బ్రధాన మగుచుఁ
ధరఁగలిగిన ప్రజలనెల్లఁ దనవారలుగా
చరగింపందగు నటుపలెఁ
చరగిన సర్వాంగరాజ్యపదివిం జెందుఁ ॥ 26

౨౩॥ దూరమునందె యుండి పరమర్థసవాసుల మండలేశులఁ
గూరిమిఁ జూపి మిత్రులుగఁ గూర్పుకొనందుగు నట్లానిర్విసిఁ
వారలు ప్రాణబంధువులు వశ్యులునై వినయంబుపెంపునఁ
దాదె యొనర్పుచుండుదురు తక్కిన మండలముల పసింబుగఁ ॥

చం॥ పటుబలుడైన మధ్యముడు పైదగ దందొన గూడి పచ్చిని
 గిటిలత మాని తాను నరికూటువఁ గూడుచునుండు బొప్పుఁ దా
 నటువలె శక్తుడై నిలుచునంతటి పూనిక నూనకుండుచోఁ
 దటుకున సంధినేయఁదగు దానవిధాన నిదానలీలల॥ 29

గీ॥ అధికుడైన యుదాసీనుఁ దడరినపుడు
 సకలమండలనాథులు నొకటి యగుచు
 సంఘధర్మంబుమై నుండఁ జనునపుడును
 బలిమిలేకున్న శరణొంది బ్రతుకవలయు ॥ 30

సంఘధర్మ స్వరూపము

చం॥ ఘనముగ నాపద లొదివిన
 జనపతు లందఱును గూడి స్వార్థముకొల్పకై
 మొనఁగూడి యవి యదంచుట
 యసుపమగతి సంఘధర్మ మనఁగాఁ బరగు॥ 31

శత్రుమండలమును గుఱించిన వైశేషికవర్తనప్రకారము

చం॥ సహజుడు కార్యజుడనగా
 బుహి నిరువురె శత్రులరయ మానవపతి॥
 సహజుడు దామాదుందొ
 సహితుడు కార్యజుడు వాని యన్యుండెంచి॥ 32

గీ॥ అరియెడఁ జరింపవలసిన యట్టి నడక
 లయ్యె నాలుగు నుచ్చేద మపచయంబు
 గాలమునఁ జేయు పీడన కర్మనంబు
 లనుచు నయవిద్య లెఱుఁగువారండ్రు ధరను ॥ 33

ప॥ అదియె ట్లనిన. 34

సీ॥ ప్రకృతుల నన్నింటిఁ బరిమార్చుట దలంప
 సదియుఁ దా నుచ్చేద మనఁగఁ బరగు
 బలిమి భండాకంబు గలిమి రిత్తఁగఁ జేయు
 సదియుఁ దా నపచయం బనఁగఁ బరగు
 సరవి పుహామాత్యసంహార మొనరింప
 సది కర్మనంబని యనఁగఁ బరగు
 ఒక్కరాష్ట్రాదులఁ దొడరి ఖండింతుట
 యది పీడనం బని యనఁగఁ బరగు

గీ॥ నిట్టి నాలుగు తెఱఁగులు నెఱిఁగి యరుల
 యందుఁగావింప నేర్చిన యట్టి ఘనుఁడు
 నెలల దాత్రీతలంబును బ్రకట లీల
 నేలువై రుల నెల్ల ఆయింది మించు ॥

౩౪

గీ॥ ఆశ్రయవిహీనుఁడై యుండి యడరెనేని
 హీనబలుఁ దగువతి నాశ్రయించెనేని
 యెందుఁ బలుపురితో వైర మందెనేని
 యపుడు భూపతి గడి శత్రు నడవవలయు ॥

౩౫

ఉ॥ ఎందు నమాశ్రయం బనుచు నెంతరు దుర్గము మిత్రు పొందో
 తెంది మహాభిమానమును జెందిన శత్రుని వేళయందె చే
 బందగఁ జేయఁగావలయు నాతనిఁగొల్చు నమాత్యుఁడంపియుం
 గ్రందిగు రాష్ట్ర దుర్గముల రాయించె' గడుఁ బీడచేసియుం ॥

కం॥ తనమర్మము తన చిద్రము
 దన విక్రమ మెఱిఁగి చెఱుచుఁ దనవాఁదగుచుం
 దనరిన శత్రువు తోపల
 మనికొందినయగ్ని యడ్డు మాత్రుంబోచె ॥

౩౬

ఉ॥ మాటికి సర్వతంత్రముల మర్మముఁ దెల్పెడువాఁడు గల్గు నె
 చ్చోటనుశాత్రవుండునుమఁజొప్పడుఁ దొల్లిరఘూద్వహండు చా
 మేటి విభీషణుండు సలమిత్రసుతుండును గల్గుఁ బట్టి యె
 ప్పాటును లేక రావణునిఁ బట్టి వధింపఁడె వారిఁ డ్రింపఁడే॥ 31॥

సీ॥ బలపంతుతోడుతఁ గలహింపుచును దస
 యురి ప్రయాసంబున నంది నప్పు
 డతినిభండారంబు నతనిబలంబులఁ
 జెఱువఁగాఁ దగుఁ దనుఁ జెఱుపింప
 నొకశాత్రవునిఁ బట్టి పెకలించివై ఐ పై
 నొక బలవర్తై వరి యొడవెనేసె
 మునుపటి పగఱనే తనవాసఁగాఁ జేసి
 కొని నేర్పుతోఁ గూడికొనఁగిపంయ

గీ॥ కులమువారిల తోడుతఁ గూడి బలియు
 దండఁ గొనె యుండుపై రి నాతని రులంబు
 వాసె చొకశత్రుఁ గల్పించి వాని మిగులఁ
 బెంపు నేయుచు విఘ్నఁ దరి నొంపవలయు ॥

40

సీ॥ పిసిముచేతనె యొందు పిసిము నాశము నొంది
 వజ్రంబుచేఁ దెగు వజ్ర మెప్పుడు
 మీలు మీలనుబట్టి మ్రింగుచు నుండును
 గిరియును గరిచేతఁ గట్టుపడును
 చాయాదియును దస చాయాదిచేఁ జెడి
 నటుగాన రావణు నడచు నప్పు
 డల విభీషణుఁ బూజ నందించి పట్టె శ్రీ
 రామచంద్రుండు గౌరవము జయము

గీ॥ నిట్టి నయరీతి నెంతయు నెఱిగి నృపతి
వైరిఁ జెఱిపెడికొఱకునై వైరిరులఱఁ
దైనవానినె పట్టి తా నాపుఁ జేసి
కొనుచు మెలపున జయముఁ గైకొనఁగవలయు ॥ 41

కం॥ ఏకార్థముఁ జేయంగా,
జేహాసఁ దిన మండలంబై చెడుబాటగుఁ దా
నాకార్య ముడుగవలయు॥
గైకొన్నధరాతలంబుఁ గడు రంజిల్లి॥ 42

కం॥ దానమున సామమున నె
న్మానమున న్మెలగఁ జేయుఁదగుఁ దనవారిం
టానుకొని భేదదండవి
దానమ్ములవేతఁ బరులఁ చండింపఁ దగు॥ 43

ప॥ ఇది శత్రుమండలవర్తనప్రకారం బింక మిత్రమండలవర్తన
ప్రకారంబు వివరించెద.

44

మిత్రమండల వర్తన ప్రకారము

కం॥ క్రిమిముని హితాహితల లో
కము నిండుచునుండు సములు గిలరే యిది ని
క్రమిపో ' సర్వస్వాన్వర్తం
సమీహతే ' యనఁగఁ బరగు శాస్త్రముఁల్లి॥ 45

గీ॥ భోగమంది వికారంబుఁ బొందెనేని
యెంచి చుట్టంబునైన నొప్పించవలయు
మిగులఁగ వికార మొందినఁ దెగి వధింప
వలయు నిలఁ నాపకర్ముండు వైరి గాని ॥ 46

కం॥ మిగుల నుపకారియైనను

బగవానికా మిత్రుఁగఁగఁ బాటింపఁ దగుకా

మిగుల నుపకారియైనను

దగుఁ జుట్టమునైన విడువఁ దగు జనపతికికా ॥

47

కం॥ తనయెడఁ దనశత్రునియెడ

సనిశంబును బక్షపాతియై మెలఁగెడు మి

త్రునిఁ గూల్చవలయు నింద్రుఁడు

కినుకకా మును విశ్వరూపుఁ గెడపిసి మాడ్చికా ॥

48

గీ॥ అహితునకు హిత మొనరించునట్టి మిత్రు

నైన విడువంగఁ దగుఁ దన యహితుమాడ్చి

హితుల పట్టున నెవ్వఁడు హితము నేయు

వాఁడెపో మంచిమిత్రుఁ డివ్వసుధలోన ॥

49

కం॥ అసుర బ్ధుండు విరబ్ధుఁడు

సనవల దుపకారకారి యగుమిత్రునిఁ బా

ససుపుగఁ దెలియుచు దోషం

బునఁ జెందినమిత్రు విడువ భూపతి వాసుకా ॥

50

కం॥ కడుదాసఁ గొందని మిత్రుని

విడిచినచో నర్థధర్మవితతియు నడఁగుకా

బుడమిం గావునఁ బతి యె

ప్పుడు సద్గుణములను దోషములఁ దెలియఁ దగుకా ॥

51

కం॥ తానె నిజంబుగ నేరమిఁ

గానక మజ్జియాజ్ఞినేయఁగఁ దగ దేరిం

దానే నేరమిఁ దెలిసిన

చో నుచితపు టాజ్ఞిచేతఁ జొప్పురుఁ బతికికా ॥

52

- ౩౦॥ నేరము లేవియుఁ బొరయని
వారిని దండించునట్టివసురావిభుని
గ్రూర మగుపాముఁ జూచిన
తీరునఁ బ్రజలెల్లఁ జూచి తిట్టుడు రెవుడుకా ॥ 53
- ౩౧॥ తగ నతికమధ్యమాధము
లగుమిత్రులతారతమ్య మరయఁగఁ పరియుకా
దగ నతికమధ్యమాధము
లగువారలపనియుఁ దెలియనిగు నదిపతికా ॥ 54
- ౩౨॥ తెలియ కెవ్వరినైన నిందింపరాదు
లేనినిందలు గట్టెడువానిపలుకు
దగిలి వినరాదు మిత్రభేదములు పూని
నేయువారలఁ బతి చేరనీయరాదు ॥ 55
- ౩౩॥ పాటించి తెలుప నోపని
మాటయు మచ్చరపుమాట మధ్యస్థంబౌ
మాటయును బక్షపాతపు
మాటయుఁ బతి తెన్నఁ దెలిసి మఱి నేయఁదగుకా ॥ 56
- ౩౪॥ కనచుట్టిములకుఁ బోరాం
దిననొక్కనిఁ బట్టి వాడు నెఱపక వేగం
బున వారలబో వారికిఁ
గినుకలు మాన్పంగవలయు షితిపతి యెందుకా ॥ 57
- ౩౫॥ కాలముపేర్కిఁ రా ఘనము గౌరవ మొందుచు నుండుఁ గానిఁ ద
క్కాల మెఱుంగురాక గుణకల్పన కొంత ఘటించి నీచునికా
తాలఁగ సంస్తులింపఁ దగు సారెకు నాతని దుర్గుణంబు తె
వ్వేళను గప్పి పెట్టుచు వివేకవిలోకనరాతురీగతికా ॥ 58

౪౦॥ తనవారినిఁ బెఱవారినిఁ

దనవారినె చేసికొనఁగఁ దగు జనపతి యె

దును చా బహుమిత్రుం దై

నను వైరులు నెప్పినట్లు నడితురు వుడటున్ ॥

59

౪౧॥ తన కాపద యగువేళను

దనమిత్రుండైన కరణిఁ దని బండువులుం

దనతండ్రియుఁ దన యన్నలు

దనతమ్ములు హితముఁ జేయఁ చా రోవుదురే ॥

60

౪౨॥ ఓతిలోపల నతులదృఢ

వ్రతులై తగుతనదుఃఖప్రసర్గముచేతన్

బ్రతివీరు రై నవారలఁ

జతురతపై నిగ్రహింప జనపతి కానరున్ ॥

61

౪౩॥ ఇల నీరీతుల నీతిమార్గమునఁ చా నేప్రోద్ధుల వర్తించి న

శృలితోద్యోగమునన్ జయేచ్చ గలరాజన్యుండు పెంపొందు మం

డలకుద్దిం దగి కుద్ధిమండలమునన్ వర్తించు నాశారదో

జ్వలచంద్రుం దన భూవ్రజావితతికిన్ సంతోషముం జేయుచున్ ॥

౪౪॥ ఇది మండలశోధన ప్రకారంబు. ఇంక సంధ్యాది షడ్గణంబుల

స్వరూపంబుఁ గ్రమంబున వివరించెద.

62

సంధివికల్పప్రకరణము

౪౫॥ బలియుఁ దగువైరి గదిమిన

బలువగునాపదలఁ జెంది ప్రతి నేయఁగ నే

ర్పులు లేనిరాజు కాలం

బలవడఁ గడపుచును సంధి యమరించఁ దగున్ ॥

64

స॥ అదియు గొన్నిమతంబులవారు కపాలసంధి, యుపహారసంధి, సంతానసంధి, సంగతసంధి, యుపన్యాససంధి, ప్రతీకారసంధి, సంయోగసంధి, పురుషాంతరసంధి, యదృష్టనరసంధి, యాదిష్ట సంధి, యాత్మామిషసంధి, యుపగ్రహసంధి, పరిక్రియసంధి, యుచ్చిన్నసంధి, పరదూషణసంధి, స్కంధోపనేయసంధి, యనంబదునాటు విధంబులుగాఁ బలుకుదురు. ఇవి కొన్నిమతంబులవారు పరస్పరోపకారసంధియు, మైత్రసంధియు, సంబంధసంధియు సుపహార సంధియు నన నాల్గు తెఱంగులే యని పట్కంచుచు రై నను నిందుతో సుపహారసంధి యొక్కటియయీ కామందక మతంబునను సమ్మతంబు. అది యెట్లనిన నెందును ఎనమీది దిండెత్తివచ్చిన బలవంతుం డగుశాత్రువుం రెండైన నొకటిఁ గానుకఁ గొనక మగుది చనంబు కావున మైత్రితేనైన సంధి యొక్కటి దక్క చక్కిన సంధు లన్నియు నియ్యుపహారసంధితోని భేదంబులే యగు నైన నీపదియాటు నిందుల స్వరూపంబుఁ గ్రమంబున వివరించెద.

౪౬

సీ॥ సమసంధియ కపాలసంధిమై పొలుపొందు
సుపహార మీఁగితే నొనరుచుండు
సంతానసంధి నాఁ జనుఁ గూఁతు నిచ్చినఁ
గడుమైత్రి నెనయ సంగతపుసంధి
కలకాల మది యొక్కగతిఁ బ్రవర్తింపుచు
సమకార్యములు గల్గి చాల మించి
యాపదలందును నధికసంపదలందు
భేదంబు చెందక పెంపుఁ జెంది

గీ॥ యలమనుష్యముఖాంతర ముందునై సఁ
గట్టి కొట్టుచుఁ గాఁకలం బెట్టునెడం
నది నువర్ణంబులీలచేఁ జెదరి కుండుఁ
గనుక కాంచనసంది నా వినుతిఁ గాంచు ॥

66

సీ॥ మించికార్యము నిద్దతెంచి నేయుటకునై
యడరుట యది యుపన్యాసనంది
యితనికి సుపకార మే నొనర్చితి మున్ను
నతఁడు నా కుపకార మటులఁ జేయు
సుపకార మిప్పుడు నే నొనరించుచున్నాఁడు
నిఁకమీఁద నా కుపకృతి యొనర్ప
గలఁ దీతదని రాముఁ డెలమి సుగ్రీవున
కొనరించినట్లుగా నొచ్చు నిదియు

గీ॥ ననెడు నదియును బ్రతికార మనెడిసంది
యిరువు రొకయాత్రఁ గూర్చి తా కింపుమీట
సంది నేయుట సంయోగసంది యనఁగఁ
పరగు నీరీతు తెఱుఁగి భూవతికిఁ దగును ॥

67

సీ॥ మనయిరువుర యోధులును గూడి మాకార్య
మిది యొనగూర్చిన నింత ధనము
మి కిత్తుమని తాను మేకొన్ననంది తా
నది పురుషాంతర మనెడునంది
మాకార్య మిది మీర చేకూర్చినను మీకు
నిట్టివస్తువులు మే మిత్తు మనిన
నది యదృష్టపురుషమనఁ దనరెడు సంది
దేశాంశ మియ్య నాదిష్టసంది

గి॥ తనదు పై న్యంబుచేతనే తగ నొనర్చు
సంది యాత్మామిషం బనుసంది యండ్రు
ప్రాణరక్షణమునకు సర్వంబు నొసంగి
ఏలసియుండుట యది యుపగ్రహ మటండ్రు ॥

68

సి॥ భండారమిం దొకపా లిచ్చి యైన నం
దిచ్చిదాఁకినసౌమ్మ లిచ్చియైనఁ
ఏనుగుభండార మంబయు నిచ్చియైనను
సందించి ప్రకృతిరక్షణ మొనర్చు
ఏది పరిక్రయనంది యనఁ జెలువొందును
దనఘామిమే తెంచి తనవగఱకు
నొసఁగూడి యిచ్చిన నుచ్చిన్ననంది యోఁ
ఏడ్చుమి ఫల మింక దన మటంచు

గి॥ నెమరి నిచ్చిన ఫలదూషణాభ్యసంఁ
ఫలమే విభజించి కందాయముల నొసంగ
నిర్ణయించుట స్కందోపనేయనంది
యట్టి మార్గంబు నరవరుఁ దెలుఁగవలయు ॥

69

సి॥ వాలుండు వృద్ధుండు బహదీర్ఘరోగుండు
నిజబంధుదాయాదనిందితుండు
పిఱికి యైనయతండు పిఱికిబంపై యుండు
పిఱికిబంట్ల యతండు పిసిదివాఁడు
పరిసరాత్యాంగుండు విషయసక్తుండగు
బహుచిత్తమంత్రుండు బహువిరోధి
కరువులు వ్యసనముల్ గలిగినయతఁడును
వ్యసనముల్ గలుగునై న్యములవాఁడు

ఆ॥ దైవహతుఁడు సత్య భర్మహీనుఁడు లావు
 విడిచినతిఁడు నురల ద్విజుల నెవుడు
 గడవ నాడువాఁ డకాలయోధియు దైవ
 చింతకుండు సందె సేయఁ దగరు ॥

70

ప॥ అది యెట్లనిన నిట్టియిరువది తెలుంగులవారును సందానాద్రిపలు
 గాకుండుటకుం గారణంబులు గలవు వివరించెద.

71

సీ॥ బాలుండెదురుగాఁగఁ జాలనికతమున
 నని నేయఁగాఁ బాస రతనిబంట్లు
 తానును నని నేయ రేనివానికి నుప
 కారార్థ మెప్పుండు పోరానర్పు
 ముసలివాఁడును రోగములు గల్గువాఁడును
 శ్వాహళ త్తులులేమి తమజనంబు
 చేతనే భంగంబుఁ జెందుడు రెండును
 విరనుఁడై జ్ఞాతుల విధచినయతిఁ

గీ॥ డరికిఁ గైవసమై యుండు సత్తిజ్ఞాతి
 జనులచేతనే మున్నుగాఁ జంపఁబడును
 గాన వీరెల్ల సుఖసాధ్యు లైనవారి
 చిట్టివారలతో సంతి నెనయరాదు ॥

72

పీ॥ కోచవాఁ డిని నేయఁ గొఱఁగానికతమునఁ
 దనుఁ దానె వెఱచి నాశనముఁ జెందు
 కడుఁగోచబంటులఁ గలదీరుఁడైన నా
 బంట్లచే నాజి విప్పాటుఁ బొరయు

నరిచేత లంచంబు లంది పిచ్చతనంపు
 బంటులు పతిఁ గీడుపఱతు రెవుడు
 బోధి జీతము లీయ లొంగెడుకతమున
 బంటులు మొగియరు బవరమునకు

గీ॥ విరసరాజ్యాంగుఁ డరులతోఁ దురమొసర్చు
 విసివి రాజ్యాంగములు వాని విడిచి పెట్టు
 విషయసత్తుని గడు సుఖవృత్తి గెలువ
 వచ్చుఁ గావున వీరితో వలదు నంది ॥

73

సీ॥ బహువివారంబులు బహుచిత్తములు గల్గు
 పతిమంత్రులకు నెల్లఁ బగతుఁ డగుచు
 పలచిత్త మొందుటవలనఁ గార్యంబుల
 యెడ వారిచేతనే విడువఁ బడును
 పెక్కుదేగలయందుఁ జిక్కుపాపుర మను
 బహువైరి యగువాఁడు పకరి చెదిరి
 యెట్టిత్రోవలఁ దోపు నట్టిత్రోవలయందె
 స్రుక్కి శాత్రవులచేఁ జిక్కువడును

గీ॥ కరువు వ్యసనంబులును జెంది పిలఁగువాఁడు
 కోయికోలేక తనుఁ దానె కూలుచుండుఁ
 గాన వీరెల్ల సుఖసాధ్యు లైనవారి
 యిట్టివారలతో నంది నెనయరాదు ॥

74

సీ॥ వ్యసనముల్ గలిగినయట్టిబంటులు
 గలవాఁడు బోటు కెక్కంగ లేడు
 దైవోపహతకుఁడు తనుఁ దానె చెడుచుండు
 సత్యంబు ధర్మంబు సడలినయతఁ

దనువుగా సంది గైకొనినమీదట నై సః
 బదరునుఁ దా మల్లబడి కలంగు
 తలము దప్పినయట్టి దంతావళము వీటఁ
 గొంచెపుమొసలిచే గుదిసినట్లు

గీ॥ నెలపు దిప్పినయాతండు సలఁగి ఖడ్గ
 శాత్రవునిచేతనై నను సమయమందుఁ
 గాన వీరెల్ల సుఖసాధ్యులైనవార
 లిట్టివాకలతో సంది నెనయరాదు ॥

65

సీ॥ దేవుళ్ళఁ దాసలఁ దిట్టనాటఁడు ధర్మ
 హీనుండు గావున నీలుచుండుఁ
 గనుఁగొనలేక చీకటిలోనఁ గాకంబు
 మూకంబుచేతను గూలినట్లు
 కాల మెఱుంగక కలహించునాతండు
 గాలజ్జియోధచేఁ గూలుచుండు
 నాపదలకు మఱి యధిరసంపదలకు
 పైవంటె కద నిమిత్తం బటంచు

గీ॥ దైవచింతకుం డన్ని యత్నములు మాఁ
 యారకుండియ చెడుచుండు నుర్విలోనఁ
 గాన వీరలతో సంది గాదు తలఁప
 నిట్టి మార్గంబు సరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

76

సంది కర్ణు లగువారు

గీ॥ ఆర్యుఁడును రాష్ట్రీకుండు ననార్యుఁ డరికి
 బలుఁడు దాయాదవర్గంబు గలుగునతఁడు
 సత్యవంతుండు బహుజయశాలి సంది
 కర్ణులని పట్కుచుండు నయజ్ఞు లెందు ॥

77

ప॥ అది యెట్లనిన, నిట్లు సంధానార్హులైన యేదుగురి తెలుగును
గ్రమంబున వివరించెద.

78

సీ॥ ఆర్యుడై తగువాడు ప్రాణవాధలయందుఁ
దనమంచితనమే వరలకముందు
ధామమందెందును దనధర్మకు హిమవేఁ
గకుఁ బ్రజారాగంబు గలుగకకన
నతఁడెదిరించిన నతనికై యంపింబు
నని యొకప్పుడు కాన నతఁడనాప్యుఁ
డగు ననార్యుండైన యతఁడు గూఢకయున్న
నతఁడు శత్రులఁగూడి యచఁగఁజేయు

గీ॥ మొదలు ముట్టంగఁ బరశురామునివిధమున
నిట్టివార లసామ్యులౌతెఱిగి యందు
సంది గావించవలయు నీతిగతితోన
నీతిమార్గం బెఱింగి నృపవరుండు ॥

79

సీ॥ అదియందెంతయు నబ్బ నాక్రమించినచోట
నెన్నియన్నంబుల నెనసియైన
నతఁడు దా బయింపహమాక్రమించినలేడి
లీల నెందును దిక్కులేకయుండు
నిదికుతో నేమాప్రమైనను గినిసిన
నబ్బుండు మొదలంబు నవుడె చెకును
బలవంతుతోడురఁ గలహించుమని నీతి
శాస్త్రంబు బయకు పెచ్చుబనులేడు

గీ॥ మొనసి పెనుగాలి కెదురని మొగిలు కరణి
నదికుతోనబ్బుడెదురలేఁ డటులఁగాన

బ్రతుకవలసిన భూపతి బలియుతోడి
సంధిసేయంగవలయు నిశ్చయముగాఁగ ॥

80

అ॥వె॥ అధికుఁడెదిర సప్రయతై వేశయైనచో
విక్రమించునట్టివిభునిసిరులు
చెందివెలయు గట్టుచెంతనప్రుతఁజెంది
యెలఁ బ్రబునిమలయంద మొంది ॥

81

సీ॥ దాయాదపర్గంటు దనకుగల్గినవాఁడు
కడుమూఁకఁజెందిన కారణమున
భేదింపరాకుండుఁ బెనుముండ్లు బలసిసి
వెదురులపొదలోని వెదురుమాడ్కి
సత్యవంతుఁడు దన సత్యంబు నడుపుచు
సంధికృత్యంబుల జొరకుండు
గలుపులెయ్యెడఁ బెక్కుగలవాఁడు చొరతెనా
పరకురామునిఁ బ్రతాపమునఁ చోచి

గీ॥ యతనిశౌర్యంబుచేతనే యఖిలదిశల
మించుభూపతులెల్లఁగంపించియుండు
రిట్టివార లసాధ్యులౌ పెత్తఁగి ఎఱుఁచు
సంధిసేయంగవలయు నీజగతిలోని ॥

82

కం పెక్కు జయంబులు గల దొర
నొక్కటిగా సంధిగూడు నుర్వీ విభునిం
దిక్కని గొల్తురు వైరులు
చక్కనగాఁ దత్ప్రతాప సంభాషితులై ॥

83

అ॥వె॥ సంధియయ్యెననుచు సత్యవంతులనైన
నమ్మియుండఁ జనదునరవరునకుఁ

జేయరానిబాసనేసియు నింద్రుండు

వృత్రుఁజంపినట్టి విధమెఱింగి ॥

84

అ॥వె॥ తనయుఁడైన ననుఁగు దండ్రీయైనను రాజ్య

మంది యొకచోర మొందుఁ గాన

లోకజనముచర్చచోనిది గాకుండు

ధరణిపతులనడకఁ దలఁప వలయు ॥

85

కం॥ బలవంతుఁ డెత్తివచ్చిన

నలుకక దుర్గమున నిల్చి యౌతటికంటె

బలవంతుఁడెచ్చి తఱుమఁగ

వలయుఁ బటావంచముగ నవారితళ త్రిక ॥

86

వ॥ మఱియు భరద్వాజమతంబున.

87

కం॥ తనయుత్సాహము బలిమియుఁ

గనుఁగొని యరిమీఁద తీతె కలహింపఁ పుగుణ

మనసింహ మెదిరి పొదకరు

లను వెంటాడంగఁ నాసులాగున నెంచుక ॥

88

కం॥ ఉదుటుగల సింహ మొక్కటి

పొదగఁజింపుములఁ గెల్పుచూడ్కిఁబగఱపైఁ

బొదలిన తనయుత్సాహము

నుదుటుం గని గురుకమునన నుఱుంఁగవలయుక ॥

89

కం॥ కరునల్పనై స్మ్యనైనను

బడలికఁబడి యొక్కత్రు భంజించినచోఁ

బొదవై నతత్రుతాపము

కడిమినె యిల నితరశత్రుగణముం బొగడుక ॥

90

కం॥ సముతోడ నై నసంధియు

నమరుం గెలుపోటమియును ననిలో సందే

హముగన నిట్లనె పలుకఁదె

యమరగురుఁడు నిశ్చితార్థ మది కాదంచు॥

91

చం॥ బలియఁగఁ గోరురాజు ఎఱబిమ్మి మున్ను సమానవైరితోఁ

జలమునఁబోరఁగాఁ జనకసంధియె చేయుట మేలు కానిచో

నలవడఁ బచ్చికుండ మెరయంబడి రెండుగఁప్రీతికై వడి॥

బొలియుటె కాక గెల్పులను బొందుట రెండును జెందనేర్పునే॥

అ॥వె॥ సముల మనుచు బదరి సందినేయక మీటి

పోరి యిరువురొకట బొలియరైరె

పందలై నయట్టి సుందోపసుందులు

గాన సములు సందిఁ బూన మేలు ॥

93

అ॥వె॥ రనకు వ్యసనమైనతటి హీనుఁడై న

సంధినేయఁదేని చాలఁగీడు

రగిసిసల్లవాఁ యొడలిపై నొకమంచు

బొట్టుబడన వడఁకు వుట్టుకున్నె ॥

94

కం॥ హీనుఁడగు వైరి యెడలం

దా నెంచును వ్యసన మెడలుతటి సంశయము

న్మానుచు నిర్దయుఁడై పతి

వానియవిశ్వాస మెఱిగి వధియింపఁ గనున్॥

95

సీ॥ అరి కడుబలవంతుఁడైన సంధియుఁ జేసి

చేరి విశ్వాసంబుఁ జెంద నడచి

తాను నమ్మినయట్టివానికై వడి సుండి

తనయంగిరాకృతుల్ గనఁగనీక

తగుప్రియంబులె వల్కితనదుశౌర్యము తన
 కనువైనవేళ నేయంగ వలయు
 నదియటలన్న నట్లనుసరింపుచుఁ దొల్లి
 విశ్వాస మందించి వేళయెఱిఁగి

గీ॥ మనుఁడు దేవేంద్రుఁడుం దితి కడుపుఁజొచ్చి
 కడుపుతోనున్న పగఱ ప్రక్కఁగఁ జీటి
 యల మరుద్గణకర్తయై యతిశయిల్లె
 నిట్టిమార్గంబు సరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

96

సీ॥ బలవంతుఁడగురాజు చలమునఁ బై నెత్త
 నాతనియువరాజు నతనిమంత్రి
 తోనైనఁ దాను సంధానంబు గావించి
 వారిలో వారికిఁ బోరుఁబెట్టి
 యదియును గాకున్న నతనిప్రధానున
 కెంతయుఁ దా ధనమిచ్చియైన
 వలయు నర్థముల లేఖల నిచ్చి యైగను
 బరునియత్నంబులు నెఱుపవలయు

గీ॥ నిన్నిరీతులఁగౌర్యంబు లెసఁగకుండఁ
 జేయఁ గడుసుస్రుఁడై పై రిచ్చెంచుండు
 వారిపై నెల్లను గడువిశ్వాస మొంది
 యతఁడు నేసిన యత్నంబు ఎఱఁడెమాను ॥

97

కం॥ ఆరియత్నము లుడుపఁగఁ ఎగు
 నరిమిత్రుల సంధిచేసియైనను లేదా
 యరివైద్యుల భేదింపుచు
 నరిఁ జెఱుపఁగవలయు తనవిషాదులనైన ॥

98

వ॥ ఇట్టి యత్నంబులు చేసినను బెట్టిదుండగునట్టివగలు మట్టుఁ బడక
నిట్లు గదిమినయేని పెండియు, 99

సీ॥ బహువేషభాషలఁ బరగినవారలై
యాభిచారికనిమిత్తాదుఁ లెఱిగి
యాశత్రుదేశంబు నందె కాపుర ముండి
నంచరించెడుఁ దనచరులచేత
నొకకొన్నిప్రశ్నలు నొకకొన్నిశకునముల్
కడు నిదర్శనములుగాఁగఁ దెలుపఁ
జేసి శత్రుల విశ్వసింపఁ గానింపుచు
చారిచేతనె బహుస్వసనములును

గీ॥ భీకరోత్పాతములును గల్పింపఁజేసి
యిట్లు శత్రునియుత్సాహ మెల్లఁజెఱచి
వానిఁ దోఁచోలసలయు నివార్యమహిమ
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥ 100

గీ॥ పుత్రమిత్రకళత్రాప్తహిమవిత్తి
వాహనాదులు గిదసంబులనెరిసి నొక్క
నిమిషమున వ్యర్థమగుట లో న్యపతి యెఱిగి
మిగులఁ గలిపాంబులకుఁ బూని మెలఁగరాదు ॥ 101

కం॥ బలమును ధనమును జుట్టం
బులు నిజదేహంబు రాజ్యమునుఁగీర్తితతుల్
దలఁకుచు సంశయదోహ
కలితముగాఁగనె వివేకి కదనమొనర్చుకా ॥ 102

సీ॥ తనసరిదారయైపడినమీఁది లండెత్తి
తనతోడ సంతరిగైకొనఁడుయున్నఁ
దా నటమీఁది నాతినితోడ సంతి గా
వలసినవాడెయై వైర ముడిగి

కాలోచితంబైన క్రమమున సామదా
నంబులచేత భేదంబుచేత
నటు మట్టునడనుండి యామీదదా మించి
యరి కసాధ్యంబైనయవట నిలిచి

గీ॥ చతురగతిఁ బొచ్చి సన్నాహసహితనైన
పటలిచేతను జీకాకుపటుపవలయు
నతఁడెటులఁ దప్పుడై కూయు నటుల విఘటదు
' తప్తయోస్సంధి ' యనెడి శాస్త్రంబెఱిగి ॥

103

కం॥ ఈరీతి నంధికార్యము
దారు వచింపుదురు మునులు తత్సంధి బలా
క్కారముననైన గార్యము
గౌరవలాఘవము తెఱిగి కావింపఁదగు ॥

104

వ॥ ఇది సందిస్వరూపంబు. ఇంక విగ్రహాస్వరూపంబు వివరించెద.

విగ్రహ వికల్ప ప్రకరణము

కం॥ తమలోఁ దా రెప్పుడు కో
పముల ననూయలను బెరసి పంపియి నపకా
రములె యొనరించుటలచే
నమరంగాఁ బొడము విగ్రహము మహిలోనక ॥

105

అ॥వె॥ ఫలముగోరువాఁడు పగవారిచేతను
వెతలఁ జెందువాఁడు చతురుఁడగుచు
నహితుతోడ విగ్రహము నేయవలయును
బలము దేశకాలబల మెఱింగి ॥

107

వ॥ ఇట్టి విగ్రహంబు స్థానాపహారంబువలనను రాజ్యాపహారంబు
వలనను, వనితాపహారంబువలనను, గ్రామాపహారంబువలనను,

నిర్ధవిఘాతంబువలనను, ధన్యవిఘాతంబువలనను, జ్ఞానాప
హారంబువలనను, జ్ఞానశక్తివిఘాతంబువలనను, మిత్రార్థంబు
వలనను, నవమానంబువలనను, నభిమానంబువలనను, బంధు
నాశనంబువలనను, నేకార్థప్రీతివలనను, ధనాపహారణంబువలనను,
గృథానుగ్రహభేదంబువలనను, దైవంబుపలనను, బ్రకృతి
క్షోభంబువలనను, దేశపీడనంబువలనను, బహుజనద్వేషంబు
వలనను, గలుగుచునుండు నిందుకు శమనప్రకారంబెట్లన్నను
గ్రమంబున వివరించెద.

108

సీ॥ స్థానరాజ్యములకు నిరులకు మఱియు దే
శములకుఁ గా పుచ్చు జగదమెల్ల
పుచ్చుకొన్నవి మళ్ళ నిచ్చుటచే నొకుల్
గైకొన్నదిమయుక్తిఁ గనుటచేత
నర్థంబు ధర్మంబు నడపఁబో రొడపఁదొ
త్తటియట్ల యిచ్చి యేర్చుటలచేత
జ్ఞానాపహారంబు జ్ఞానశక్తివిఘాత
ముల నైన జగదంబు చలము కొనక

గీ॥ పట్టునర్థంబు పదిలి చొప్పునుటచేరఁ
దనకొనర్చ నుపేక్షచేఁ దాల్మిచేత
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁజెలంగ
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

109

సీ॥ ద్రోహం బధర్మంబుతోఁ గూడుమిత్రుని
కలహంబుఁ దనయుపేక్షణముచేతి
నెనసినమంచిమిత్రునికైనజగదంబుఁ
దనదిగా వహించుకొనుటచేత

అపమానమునఁగల్గు నావిగ్రహం బను
నయముతోఁగూడుమానంబుచేత
అభిమానమునఁ బుట్టినట్టి పై రంబు సా
మంబుచేతను బ్రణామంబుచేత

సీ॥ బంధునాశంబువలనఁ జొప్పడినపోరు
దగిన యట్టి రహస్యవర్తనముచేత
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మడిఁ జెలంగి
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

110

సీ॥ ఏకార్థమునకుఁగా నిరువుర కగుపోరు
తనకోర్కివదిలి ఏర్పాసుటచేతి
భవముఁగైకొనుటచే నొనరినజగదంబు
క్రోధంబుఁ జాలించుకొనుటచేత
సదతి చేయుననుగ్రహము మాన నగుపోరు
మగుడి యనుగ్రహమహిమచేత
దైవికగతిచేతఁ దనకై నజగదంబు
దైవంబు గూర్చుయత్నంబుచేతి

సీ॥ మందలక్షోభముననైన మచ్చరంబు
నందుకొనఁగూడి తగునుపాయములచేతి
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మడిఁ జెలంగి
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

111

సీ॥ మించి దేశంబు బాధించఁగానైనపో
రతనిదేశముఁ గూల్చునందుచేతి
బహుజనంబులతోడఁ బరగినజగదంబుఁ
దగుసామదానభేదిములచేత

మానుషగ్రావరే మఱి యిట్లు పొడమెడి
 కంహముల్ రా మాన్పగడగఁగఁదేని
 సర్వంబు నొకవేళఁ జాల నాశనమొందుఁ
 గావునఁ గడు విచక్షణత మించి

గీ॥ యేయుపాయంబుచేఁ బీడ యెసఁగకుండు
 నాయుపాయంబుచే విగ్రహంబు లెల్ల
 మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁ జెలంగి
 సీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

112

వ॥ మఱియుఁ గొన్నిమలంబులవారు శక్తిపైర్తనముచలనను,
 గ్రహంబులవలనను, వనితలవలనను, వాగ్దోషంబుచలనను,
 నపరాధంబులవలనను, బుట్టెడి వైరంబు లై నువిధంబులే యని
 పల్కుచుండుదురు. బాహుదంతితి నూజుండు భూమియొడి
 లద్దగించుటవలనను, భూమిబాధ గలుగుటవలనను, శక్తి
 చెఱుచుటవలనను, గడిరాజువలననుం బొడమెడి వైరంబులు
 నాలుగువిధంబులే యని పలుకుచుండు. మనుమతంబువారు
 టలమువలనను నపరాధంబులవలననుం బొడమెడి వైరంబులు
 రెండువిధంబులేయనియును బలుకుచుండుదు రైన నందుఁబాస
 రాని విగ్రహంబులు ఇదియూఱువిధంబులు గల వని యెట్లనిన.

సీ॥ అల్పఫలంబై నయది నిష్ఫలంబును
 ఫలము నిశ్చయబీలఁ బరగునదియు
 నవును దోషముగల్గి యామీద ఫలమిచ్చు
 నదియును దోషంబు లప్పుడులేక
 యబిమీద ఫలయుక్తి నలరకుండెడునది
 యప్పుడు మీదట దోష మందునదియుఁ
 రా నెఱుంగనితూరతను మించువానిది
 పరులు ప్రేరేపఁ జొప్పుడునదియును

9॥ నొరుల కొఱతై నయదియును దెఱవకొఱకుఁ
గాఁగవచ్చినయది దీర్ఘకాలముదియు
నై నవిగ్రహముల నెల్ల మానవలయు
నీతిమార్గం తెఱింగినన్మవపరుండు ॥

114

10॥ బ్రాహ్మణోత్తములతోఁ బరగిన నదియును
వేళ గాతుండెడివేళ నెందు
దై వబలంబుచేఁ దగువానితోడిది
కలహంబునకె నిచ్చుఁ గాలు ద్రవ్వు
తెరికాండ్రు గల్గినక్షితిపతితోడిది
తత్కాలఫలయుక్తిఁ దగుచునుండి
యామీఁది నిష్ఫలమైపచ్చునదియును
తత్కాలఫలయుక్తిఁ దగులనీక

11॥ ముంతమీఁదట ఫలయుక్తి నమరునదియు
నందఁగఁ దగినట్టి పైపదియాఱుతెఱఁగు
నై నవిగ్రహముల నెల్ల మానవలయు
నీతిమార్గం తెఱింగినన్మవపరుండు ॥

115

12॥ చేయునప్పుడు మీఁదటఁజేటులేని
విగ్రహమ్ములె యెప్పుడుఁగావింపవలయు
నవియ కా వన్నిపనులందు నటులఁగాఁగఁ
వలఁచి మెలఁగంగవలయు నిచ్చలు విభుండు ॥

116

13॥ అప్పుడు మీఁదటకా ఫలము నందఁగఁ జేయువిశుద్ధకర్మముం
దప్పక యాచరించుటననాథుఁడు నిందిలఁజెందకుండుఁ దా
నెప్పుడు నట్లుకాపున మహీస్థలిలో నిహముం బరంబుఁ దా
జొప్పదఁ గూర్చునట్టివని సొంపునఁజేయఁగ నొప్పుఁబ్రాజ్ఞుడై ॥

చం॥ ఒకయినుమంతయర్థముననుండెను లోభముచే బరంబుఁబెరి
వక దిగ నాదఁగావలదు తత్పరలోకవిరుద్ధకర్మలం
బ్రకటముగాఁగ దవ్వలనె పాయుట మేలగు నిట్లు లాగఁ
ప్రకరము వచ్చుఁగావున నృపాలుఁడు సత్క్రియఁజేయులేతగున్

సె॥ బలము పోషణ మంది చెలఁగియుండెడివేళ
ననురక్తిమై ప్రజల్ దనరువేళఁ
దాను జూచినచూపు దైవ మీదేర్చుచోఁ
దనమిత్రు లతిభక్తిఁ దనరువేళ
సకలసామంతులు సంధిఁగోరెడివేళ
నాప్రమంతులు గలయట్టివేళ
ధనదాన్యములు చాలఁ దన కొనఁగూడుచో
సుతాహ మాత్మలో నుబ్బువేళఁ

సె॥ బరుల కిటువంటి వెల్లఁజొప్పదనియట్టి
వేళ నొనరింపఁగాఁదగు విగ్రహంబు
ధనము మిత్రుండు భూమి నాఁ దగినమూఁడు
గతులపలముల నొకతైనఁ గలుగఁదెలిసి ॥

119

ఉ॥ మేలు ధనంబు దాత్రిపయి మించునువస్తులకన్న సంతకన్
మేలు దలంప మిత్రుఁ డలమిత్రునికంటెను భూమి మేలగున్
మేలగుభూమిచేతఁ గడుమేలగు సంపద గల్గు సంపదన్
జాలఁగ బంధుమిత్రులును నర్దుణజాలము గల్గు నెప్పుడున్ ॥

చం॥ తనతో సమసంపదచే
సగువాండెడిశత్రుజనుల నప్రతిహతమై
తనరుసుపాయముచేతినె
జనవతి శిక్షింపవలయుఁ జతురుం దగుచున్ ॥

121

౩౦॥ కలహంబైన సుపాయ
 మ్ములచేతనె తాళి శాంతిఁబొందింపఁదగున్
 గెలుపులు దలఁప ననిశ్చయ
 ములు గావునఁ ద్వరితగతుల మొనయకి నృపతుల్ ॥ 122

౩౧॥ బలవంతుండగు శాత్రవుండు గినుకఁ బైవచ్చి వోదించినన్
 గలఁగఁజాతక నిత్యసంపదల నాకాంక్షించుచుఁబలు ద్ధిని
 స్ఫులితఁ పైతనవృత్తిచే వినతుఁడై శత్రుం బ్రసన్నాత్ముఁగఁ
 నరిరింపందగు సర్వవృత్తు లటు పాయంబెట్టి నేర్పొందుగన్ ॥

౩౨॥ పామురీతిఁ గ్రూరధంగిఁ జరించిన
 విభుఁడు నాళ మందు వేగ జగతి
 సిరులఁ జెందుచుండుఁ దిరముగాఁ బ్రబుఁకు
 లీల వినయవృత్తి వాయనతఁడు ॥ 124

౩౩॥ మత్తురీతి వెట్టిమాడ్కిఁ నా నూరకి
 యుండివేళఁబైకి నుటికి సింహ
 మటులఁగ్రమముచేత నందినయది జాతి
 కుండఁబట్టి విజయ మొందవలయు ॥ 125

౩౪॥ తాఁబేటిలీల యెంతయును ముహుండుకి
 తనమీఁదవచ్చు బాధలకుఁదాళి
 గట్టుకైవడి నిర్వి కదలక యోర్పుచు
 ననువుగాకుండెడియట్టివేళ
 యరిని మూపునఁబెట్టియైన మోవఁగనేర్చి
 ప్రయభాషణంబులఁ బేలుపఱచి
 కడుప్రసన్నాత్ముఁడై పుడమివార్త లెఱింగి
 యరియంతరంగంబునందు నిర్వి

అ॥వె॥ సమయమెఱిగి కృష్ణసర్పంబుగతిఁ జిట్టు
మనుచు నొడిసి యగ్నియటుల భగ్గు
రనఁగ నెగసి నీతియనుచేత ముందలఁ
బట్టి తివయవలయుఁ బరులసిరుల ॥

126

చ॥ నిలుకడఁగాంచి మేలెఱుఁగునేడ్చు వహించి పరాక్రమంబునఁ
గులమున మించి సత్యమొనఁగూడఁగ దైర్యదయాతిదానస
త్కళల వరించి యూర్జితుఁడు గౌరవశాలియునై నరాజు ని
చ్చలు నిలశత్రురాజుల కసాధ్యుఁడగుఁ మదినెంచిచూడఁగన్ ॥

చ॥ వరుసముఁబల్కి మేల్కొని జానలుదప్పి భయంబుఁజెందుచున్
గరువము దుఃఖమోపమియుఁ గల్గి ప్రమాదము జాగ్రపందమున్
విరసముఁజెంది జూదముల వేటల నింతులఁ జానలీలలన్
నిరతము నాచరించు నవిసీతుఁడు సంపదఁజెందనేర్చునే ॥ 128

చ॥ గెలువగఁ గోరునట్టి దొర కీడుగుణంబులు గల్గుశత్రుపై
నలవుమెయిం ద్రిశక్తియుతుఁడై చనఁగాఁదగు నట్లుగాక
శృంగుణశాలియై తనరుశత్రుని మీఁదట నెత్తువాఁడు నే
ర్పులఁదనుదానె చంపుకొనఁ బూనుచునుండును నిందకర్తుఁడై ॥

చ॥ ఘనమగు రాజ్యసంపదలు గైకొను నిచ్చఁజెలంగి బుద్ధిచే
ననువగుమందలక్రియలనన్ని యెఱింగి దృఢప్రయత్నుఁడై
పనివడి విగ్రహస్థితులఁ బాగులఁజెందుచుఁ గార్యసిద్ధికై
యనిశముఁ బూనఁగావలయు నద్భుతశౌర్యసమగ్రచర్యలన్ ॥

చ॥ ఇదియు విగ్రహస్వరూపంబు. ఇంక యానప్రకారంబెట్లవిన.

యానప్రకరణము

గీ॥ అధికబలవిక్రమంబుల నలరి ప్రకృతు
లాత్మగుణముల ననురక్తి నంది కొలుప
విజయమందుట కలమహీవిభుఁడు రిపుల
నడఁచుటకు దండువెడలుట యానమండ్రు ॥

132

ప॥ అదియును విగృహ్యాయానంబును, సంధాయయానంబును,
బ్రసంగయానంబును సంభూయయానంబును, నుపేక్ష
యానంబు ననియైదు తెఱంగులయ్యె వానిస్వరూపంబులు గ్రహు-
లున వివరించెద.

133

సీ॥ బలవంతుఁడరివ్రధానుల నిగ్రహించి దం
దెత్తుటయును దనహితులచేత
సరిమిత్రులను నొంచి యరిమీఁద దందెత్తు
నదియును విగ్రహయానమండ్రు
వెనుక శత్రులసంధి నొనరి యన్యుల మీఁది
నరుగుటయును యిను నడ్డకట్టు
విమతులు సంధించి వేతొక్క యరిమీఁది
నరుగుట సంధాయయాన మందు

గీ॥ రాక్కచోటికిఁ గదలి వేతొక్కయెడకు
శయ్యారీతిఁ బ్రసంగవశంబు కతనఁ
జనినయది ధాత్రియందుఁ బ్రసంగయాని
మండ్రు నయశాస్త్రవిరులై నయార్యు లెందు ॥

134

సీ॥ శౌర్యశత్రులమించి చాల మూఁకలగూల్చుఁ
గలిగిన సామంతగణము తోడఁ
గలసి శాత్రవులను గరుమ మద్యోగించి
కదలిపోవుట చూడ నదియుఁగాక
ఫలమిత్తునని ప్రతినలు వల్కి కొంచెవు
దొరలతోఁ గూడుక యరుగునదియుఁ
నమప్రకృతుల నొంపఁ దా రిరువురు గూడి
యిరువురు శత్రుల నే పదంప

గీ॥ మునుపు సూర్యాంజనేయులు సనినరీతి
నదుగుటఁ దలంప సంభూయయాన మంది
రిట్టి యానప్రకారంబు లెఱుఁగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

135

గీ॥ శత్రుపైదండెత్తి చనుచోట నహితున
కవుడు సహాయుడై యతనికంచె
బలవంతుడగురాజు పై నెత్తివచ్చిన
మునుషటిశత్రుపైఁ జనక తాను
వాని నుపేక్షించి వానిసహాయుపైఁ
జన నుపేక్షయాన మనఁగఁ బరగు
వాసవసూతి నివాతకవచులపైఁ
జని యుపేక్షయానముననె తొల్లి

గీ॥ ప్రబలులై మించినట్టి హిరణ్యపురని
వాసులను గెల్వఁగదలిన వైపు దనర
నిట్టియానప్రకారంబు లెఱుఁగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

136

గీ॥ అరికి వ్యసనంబు గల్గినయట్టివేళ
నరికి దైవంబు దోరుగానట్టివేళ
నదనుఁ జేకొని దండెత్తి నర్హమంద్రు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరునకు ॥

137

ఆసన ప్రకరణము

ప॥ ఆసన ప్రకారంబు.

138

పం॥ అరియును విజిగీషురణ

పరు లిరువురు బలిమికలిమి వదినొందొరులఁ
దెరలింపలేక యుండుట
ఫర నాసన మనఁగఁ బరగుఁ దట్ జ్ఞులచేతఁ ॥

139

ప॥ అదియును విగృహ్యసంబును సంధాయాససంబును బ్రసంగా
సంబును, సంఘాయాససంబును, సుపేద్యసంబును నను ప్రతి
తెలుంగులయ్యె వానింబ్బటాపంబులు గ్రహించును వివరించెడి. 14॥

సీ॥ ఒక్కరాక్కరినీమ రాండాటర్ గైరాన
మందొడ్డి యెత్తిపోకుండుటయును
గిడుపైరితోడి విగ్రహపండు వాడిను
రన్నురై సామ్యంబు కానివేళ
ధన్యాదిపము మిత్రులను గట్టియర్
గంబును తొరకుండఁ గాంచియుండి
ముట్టడిగాఁ బట్టుముట్టురాసుచునుండు
నట్టిదియును విగృహ్యసంబు

గీ॥ పైరిపైసట్లు ముట్టడి ప్రచియించి
బ్రహ్మయ అస్సయుఁ బెను వాపి సగిలఁ దిసయి
పైసనుము చేసిరానుండు కాంమెటిఁగి
నీతిమార్గం బెరింగిసస్పృహచుండు ॥

111

సీ॥ రాచకాసురుఁడు షూర్యమును సేవలక
చులులతోఁ బోరాడి వారు దాను
సరిసి చతుర్ముఖ సంపి సరిది యొసర్చి
సట్టులు విజిగీషు సరియుఁ బోరి
యలసి సంధియొసర్చి కలసియుండుటయును
ధాయాసనందనఁ దిసయిచుండు
నది గాక యరిమిఁడు సరిపును గదిచి చే
తొకప్రసంగము చెంది యొరునిమీఁది

గీ॥ కడఁగి చందెత్తిపోయి యా విడిసియుండు
 సది ప్రసంగాననం బస సమరుచుండు
 నిట్టి చందంబు లెల్లఁ దా నెఱుఁగవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

142

సీ॥ అరిఱిగీఘపులఁ దా నాక్రమించుటకు మ
 ధ్యముఁడు పై దందెత్తఁ దలచినప్పు
 డరియును విఱిగీఘ వన్యోన్యమైత్రిచే
 నొనగూడి బల్మిచే నుండు బొప్పు
 వదిగాక ఘనుఁడైన యల యుదాసీనుండు
 గినిసిన నరివిఱిగీఘపులను
 వక్కినవారెల్ల నొక్కతైయున్న సం
 భూయాననం బనఁ బొలుపుమీరు

గీ॥ నిట్టిభేదంబులెల్లను నెపుడు చిత్త
 మందెఱుఁగనుండ నేర్చిన యట్టిరాజు
 మదరిపుల గెల్చి సకలసంపదలఁ బొల్చి
 జనులు వినుతించ మించి యిజ్జగతి నేలు ॥

143

సీ॥ బలియుఁడై కృష్ణుండు పారిజాతముఁడెచ్చు
 చోట నుపేక్షించి సురవిభుండు
 పరిరకయున్నట్లు పగతుఁడు బలియుఁడై
 యున్నచోఁ దా సూరకుండునదియు
 నొరహేతువునఁ జేసి యొకశాత్రవుఁడు పేర్చి
 తను నుపేక్షించిన దానిఁగొనుచు
 ముసు రుక్మియుండిన యనువున నుండుట
 యది యుపేక్షనన మనఁగఁ దనరు

గీ॥ నిట్టిభేదంబు తెల్లఁ దా నెప్పుడు చిత్త
ఁబం దెఱిఁగియుండ నేర్చినయట్టి రాజు
ఁబువరిపుల గెల్చి సకలసంపదలఁ బొల్చి
ఁజనులు వినుతించ మించి యాజగతి నేలు ॥

144

ద్వైధీభావ ప్రకరణము

ప॥ ఁతీయు ద్వైధీభావంబు స్వతంత్రపరచంద్రభేదంబున రెండు
దెఱంగు లయ్యెనందు స్వతంత్ర ద్వైధీభావం బెల్లనన. 145

సీ॥ ఇటుచిక్కలకుఁ దన కిద్దఱుశత్రులు
బలవంతులై యుండు గలఁచుదక
వారివారికే జూడ వారివారును బోలె
దన్నుఁ దక్కోలుగా నెన్నిపల్కి
రాకాక్షివలె నిరుగదల పత్తింపుచు
నందుఁ జేరువదాన నిధియత్తు
ఁబుని గడుపుచు నిద్ది రెనయక యొత్తిన
సందులో బలపంతు నాశ్రయించి

గీ॥ వార ఁద్దిఱు వదలిన వారియరులఁ
దాన బలవంతు నొక్కనిఁ బూని కాలించి
సదఁబఁగా నేర్చి కాలంబు గడపెనేని
యది ద్విధాభావగుణ పుని యంద్రులు బుఱు ॥

146

క॥ సాధారణుడై యిరుగద
భూధపులకు నెనసి ఁసముఁ బొరయుట యిది దా
సేధారుణిఁ బరతంత్ర
ద్వైధీభావం బనంగఁ దనిఁ దక్షిణ్ణులచే ॥

147

సమాశ్రయ ప్రకరణము

స॥ మఱియు సమాశ్రయగుణంబు బలవంతుండగు నిమిత్తమైనను
గాక తనశత్రువునైన నాశ్రయించుటంజేసి రెండు విధింబులై
యుండుఁ చక్క్రమం దెట్లనిన.

118

సీ॥ బలవంతుడే నాంపఁబడి నిరుపాయుడై
ప్రతిసేయఁగా లేక బడలినపుడు
కులమును సత్యంబు బలమును గల్గిన
యాద్యుని నొక్కని నాశ్రయించి
ఎసయంబుతో నిర్వమును దొడగని చేరి
యతనిభావం బెల్ల నాత్మ నెఱిఁగి
చెప్పినకై పడిఁ జేసి విసేతుల
గతి గురువులఁ గొల్చుకరచేఁ గొచ్చ

గీ॥ యచినిదియచేతఁ బరిపూర్ణుడై స్వతంత్ర
వృత్తిఁ జెందుచుఁ గ్రమమున వెలయు బొప్పు
నిట్టి యన్యసమాశ్రయం దెఱుఁగవలయు
సతిమార్గం బెఱింగినన్యపపడుండు ॥

149

సీ॥ అహితులదే నొచ్చి యాత్తుడై యాశ్రయ
హీనుడై తగు సంధిలేనివాఁడు
ధండాఠమైనను బలమునైనను ఘాది
యైనను దూఢలంబైన మఱియు
సకలంబునైన నిశ్చలతఁ జెందుచు నిచ్చి
యతివిసయంబున నతనిఁజేరి
తా బమ్మిచెందినతఱి నైన శత్రువుఁ
దాపదఁ జెందిన యప్పుడైన

గీ॥ చేర మొఱిగి విజృంభించి విమతుఁ డ్రుంచి
యొసఁ గొలిపించికొనియైన నలరు బొప్పు
నిట్టి శత్రునమాశ్రయం దెఱుఁగవలయు
సేతిమార్గం దెఱింగినన్యపవరుండు ॥

150

పం॥ పసఁటు వేళగానిపఱిఁ దాఁ బగవారలకెందు సర్వముం
గించుక యిచ్చి, నిచ్చలును గ్లేశము పెచ్చిన నైన నోర్చి యే
యిసుపునైనఁ దాకిరాని యశ్యునినై నను జేరి క్రమ్మితఁ
మనుచు భరిత్రఁ గైకొనుచు మంచిది యెంచగ భర్మజుంబుకె॥

ఆ॥పె॥ వారణము లేక కదిసి కూడఁగరాదు
పునునినై న నీచజనునినై న
వారణము లేక కలసి నక్షయమును
వ్యయము వోషములను పప్పుఁగాన ॥

152

మ॥ ఇలదేఁ దొక్కారకారణంబునరె తా నెవ్వారితోనైన నే
ప్పలఁ గూడంపిగుఁగూడియుండిన యెడంబొప్పించి త్రంబువో
పల నమ్మింగొఱగాదు తండ్రినియిసం వాటించి చుష్టాత్మకుర్
దిలఁగు స్సమ్మియట్టి సామజసులం దారెంచి హింసించుటకె॥

పె॥ ఇది షడ్గుణస్వరూపంబు. వీనిం గొందఱు వితస్తులు దైవీ
వాపసమాశ్రయంబులు సంధిమూలంబురె కాపున సంధిగుణం
బొక్కటియును దిండువెడలుటయును విడియుటయు విగ్రహ
మూలం బగుటంటేని యానాసనంబులు విగ్రహభేదంబురె కాపున
విగ్రహగుణం బొక్కటియునుంగూడ నిట్టి సంధివిగ్రహంబులు
రెండుగుణంబులే యని పలుకుచుండుదురు. మఱియు బృహస్పతి

మొదలయిన కొన్నిమతంబులవారు శత్రువునివేత వాధింపఁ
బడినవాఁ డితరుని నాశ్రయించుటంటేసి సమాశ్రయగుణంబుఁ
బ్రత్యేకంబు గావున నాసంధివిగ్రహంబులు రెండును నిట్టి సమాశ్ర
యంబునంగూడి మూఁడు గుణంబులే యని పలుకుచుండుదురు.
మఱియుఁ గొన్నిమతంబులవారు సంధ్యాదిగుణపంచకంబును
విగ్రహమూలంబై కావున విగ్రహగుణంబొక్కటియు న్యాయం
బని పట్టుచుండుదురై సను వీని కన్నిటికిఁ బ్రత్యేకంబైన
యవస్థాభేదంబులు గలుగుటంటేసి యీ కామందకమచంబునకు
షాఢ్గుణ్యంబై సమ్మతంబు ॥ 154

౪౦॥ ఈరీతిషడ్గుణంబుల
నేరువుతోఁ దెలియునట్టి నృపవరుఁ దెలిమిఁ
వై దులను గెలిచి పారా
వారావృతమైనధరణివలయం బేలు ॥ 155

౪౦॥ సరసవిహార సారయుతసద్గుణ సింహగభీర నితి ను
స్థిరరుచిక్తిర్విహార సుదతీజనమన్మథ సూర్యవంశవా
స్వరతర నేవితార్యజననైన్యవిరాజిత సోమవారిభృ
చ్చరనిధిదాన సౌమ్యహిత సంపితశోభన సర్వసమ్మితా ॥ 156

౪౦॥ ఒండలశోధన సాధన
పాండిత్యా షడ్గుణప్రభావజ్ఞుధరా
మండల పాఠనభేదన
చండితమ త్రావిభూష దానకలాపా ॥ 157

ఘటంగ ప్రయాతము.

ధరాధార దోర్దండ దానప్రచండా
సరాభేద్యమంత్రప్రభావ స్వతంత్రా

స్ఫురద్దాంగ భంగాహిభూషాంగవాణీ

తురంగాబ్జ శీతాద్రితుల్య స్వకీర్తీ ॥

158

గద్యము :- - ఇది శ్రీమన్నాదినగోపాలవరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత
చారద్వాజగోత్ర జక్కరాజయెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజనవిధేయ
శ్రీరామకృష్ణభక్త పైభవభాగధేయ వేంకటనామధేయ ప్రణీతం
బైన కామండిం నీతిశాస్త్రంబను మహాప్రబంధంబునందు మండల
శోభనప్రకారంబును పద్మజప్రచారంబు నన్నది చతుర్థాశ్వాసము.

ఆంధ్ర కామంపకము

పంచమాశ్వాసము

- కం॥ శ్రీవినుతాలోక జగ
త్పావన రఘరామ పాదపంకజయుగళీ
నేవాధురీణ శాంత
ప్రావృత కాండ్రాజువెంకటాద్రి నరేంద్రా ॥ 1
- వ॥ అవధరింపుము. 2

మంత్రవికల్ప ప్రకరణము

- గీ॥ నృపతి షడ్గుణతత్త్వంబు నిశ్చయించి
గూఢ మగుచర్యఁ దిగ మంత్రకుశలుఁ డగుచు
మంత్రవద్యులతోఁ గూడి మంత్రరీతు
లమర నూహింపఁదగు రహస్యంబుగాఁగ ॥ 3
- కం॥ తన కాస్తుండై తగుప్రా
జ్ఞానితో మంత్రం బానర్పఁ జొప్పఱుఁ బతింక
దన కాస్తుందౌ మూర్ఖునిఁ
దన కాస్తుఁడుగానిప్రాజ్ఞుఁ దా విడువఁదగుకా ॥ 4
- కం॥ ధర యెల్ల సనుభవించును
నరనాథుఁడు మంత్ర మెఱిగినం గాకున్నకా
బరిభవ మొందు స్వతంత్రతఁ
బరగియు మంత్రంబునెఱుంగుప్రాజ్ఞులచేతకా ॥ 5

౪౦॥ పగతులచే దుర్మంత్రుల

దగుదొర చెడు దుష్టమంత్ర మగుయజ్ఞము దై

త్యగణముచే బలెఁ గావున

జగతిఁ నన్మంత్రమునఁ బొసంగఁగవలయు॥ 6

౪౧॥ అనిశము ధర్మమార్గములయందె చరించినవారు సిద్ధమై

యొనరినయట్టి కార్యముల సూర్జితులై తగువారు పెద్దలై

రనిరినవారు నై నగుణధన్యులు చెందినశాస్త్రమార్గ మెం

దును వదలంగ రాదు నయభుక్యులకుఁ నిజకార్యసిద్ధికి॥ 7

౪౨॥ జనపతి శాస్త్రముతో నెడ

సినచర్యల వేగిరమునఁ జెంది మెలఁగినఁ

దనశత్రునిచే ఖడ్గం

ఘనకుఁ గ్రాసంబు గాకపోవం గలఁదే ॥ 8

౪౩॥ బలిమిఁ ద్రిశక్తులలోపల

నల మంత్రము మంత్రశక్తి ననువాందక కే

వలము ప్రభావోత్సాహ

మృలఁ గల్గియు కుక్రుఁ దోడె మును గురువునకు॥ 9

౪౪॥ నీతి యొకింతయుం దెలియనేరని సింగము బల్మిచేతఁ దా

నేతటియంధు నేనుఁగుల నెల్ల వధింపుచు నుండు బుద్ధియు॥

నీతియుఁ గల్గినట్టిపతి నేర్పున సింగపుగుంపులం గరి

వ్రాతము నుక్కునం గెలిచి వర్ధిలకున్నె ధరాతలంబున॥ 10

గీ॥ మునుపు సామార్యుపాయముల్ మొనపవలయు

కాల మెఱుఁగుచు వైరిపైఁ గదియవలయుఁ

గాక మఱి కేవలంబు విక్రమముఁ బాని

మెలఁగువాఁ డెందు వగఁ జెంది కలఁగకున్నె ॥ 11

చ॥ చల మెదలించి భూవిభుడు శక్య మశక్యమునా పనుల్ గడుం
జెలగెడిబుద్ధిచే నెఱిగి చేసిన మే లగు నట్లు గానిచో
నలవునఁ గొండ దీకొనినయమ్మదదంతికి దంతభంగమా
పొలువున హస్యరీతులను బొందక యెందు శుభంబుఁ జెందునే ॥

కం॥ తొడరి యశక్యపుఁ బనికై
బదలినచోఁ గీడ కాక ఫలమొందునె యె
య్యెడ విన్ను నవిఁగొనంగాఁ
గడఁగెడి పెనువెఱ్ఱికందు కడిఁ గొనఁగలదే ॥ 13

ఆ॥వె॥ మిడుత యగ్నిలోనఁ బడునటు నాశంబు
వచ్చువనులఁ బూన వలవ దెవుడు
తగినవనులె పూనఁదగు నగ్నిలోఁబడు
మిడుత కేమి కలదు చెడుటకంటె ॥ 14

కం॥ ఇలలో దుర్లభమగుపని
బలియుఁడు మోహమునుఁ జెంది పదరిస నందుఁ
గలిగినయాపద లతనిం
గలకాలముఁ దాప మొందఁగాఁ జేయుఁదుది ॥ 15

కం॥ అనుపమమతిచే సిరులను
జనవలి దా నాక్రమింపఁ జను నేర్పున మే
ట్టనువుగ మెట్టెదునాతఁడు
ఘనమగుగిరి శిఖర మెక్కుకై వడి మెఱయు ॥ 16

ఉ॥ అందగ దుర్లభంబగుచు నందఱు మ్రొక్కులు మ్రొక్క నిక్కిపెం
పొందినయట్టిరావతిక మొక్కడ నించుక దుష్టవర్తనం
జెందినయేని నాశనముఁ జెందె యెం దపచార మింత దాఁ
జెందినబ్రాహ్మణత్వము గృహింపుచు నిందల నొందుకై వడి ॥

౨౦॥ విమలమతు తెంచి శాస్త్ర
క్రమమున నొనరించునట్టికార్యంబులు వే
గమె మంచిఫలము లిడుఁ దా
సమరంగాఁ బ్రోచిఁగనినయల వస మనఁగన్ ॥ 18

కం॥ అనువుగ నొనరించినపను
లనిశము ఫలియింపుచుండు నది కాకున్నన్
మనమునటఁ దాప మొనఁగవు
మును దెలియక నేయుకార్యములుబలెఁ బలికెన్ ॥ 19

గీ॥ నేర్పు మీఱంగ తెన్న యొనర్చఁబూని
కార్య మొకకీతి సఫలంబు గానివేళ
వాఁడు నించకుం దగినట్టివాఁడు గాదు
చానె దై వంబు కడుఁదోడుగానికతన ॥ 20

౨౦॥ ఫలములకై నిర్మలమతి
గలవాఁ డుద్యోగశాలి గావరె నెందున్
ఫలవిఘ్న మడరకుండన్
బలవద్దైవంబు నెఱిఁగి ప్రార్థింపఁదగన్ ॥ 21

౩౦॥ తనబలిమి నెదిరిబలిమిం
గనుగొని యరిమీఁద గదలఁగాఁదగు నెదుటం
దను నెఱుఁగులెద్ది యదివో
జనపతులకు నెఱుక నీతిచాతుర్యంబుల్ ॥ 22

కం॥ ఆర్యులు విరుదురు నిష్ఫల
కార్యము నిశ్చితఫలంబు గలుగక యెడరా
కార్యము బహువై రముఁ గల
కార్యము కడుగ్లేశమడరుకార్యముఁ బుథమిన్ ॥ 23

కం॥ తగుకార్యములె విహితమునఁ
దగిలినయవి యెప్పుడు మీఁదఁ దా మంచివియై
తగు నవి తొలుతఁ నజ్జను
లగువారిక్రమాగతంబు లై నవి పతికిఁ ॥ 24

గీ॥ ఎట్టికార్యంబు దనకును హిత వొనర్చు
నెట్టికార్యంబుచే నింద లెనయకుండు
నట్టికార్యంబె పూని చేయంగవలయు
నప్పు డించుకకతినమై యడరెనేని ॥ 25

కం॥ సులభమునఁ గార్యసిద్ధులు
గలుగుటకై బుద్ధిచేతఁ గార్యము బూనఁ
వలయుఁ బతి మంచిమిత్రులఁ
గలిగినచో సింహవృత్తి కడు మేలొకటఁ ॥ 26

చం॥ తొడిఁబడ మించి పై కుటికి దుష్టవిరోధుల వంచి సంపద
వడయుట లెంచ దుష్కర ముపాయబలమ్మున నేదియైసచో
ప్పడి తగుమావటీఁడు బలభద్రగజంబుశిరంబుమీఁదటఁ
దొడరియు వాయుమార్గములతోడఁ బదం బిడు లెందుఁ జూడమే॥

ఆ॥వె॥ చతురమతి కుపాయసరణిచే సాధ్యంబు
గానివస్తు వించుకయును గలదె
యినుపముద్ద యైన నిలలోన నీరుగా
కఱవఁ బడును చెఱిపి విలువఁబడును ॥ 28

కం॥ జల మింగలంబు నార్చుట
యిలమీఁదటఁ గడుఁబ్రసిద్ధి యాయంగలమే
బలువగు నుపాయశక్తిని
జలచలచలఁ దెరలఁజేసి జల మిగిరించుఁ ॥ 29

౪॥ మఱియు మంత్రంబునకు జ్ఞానంబును, రక్షణంబును, బ్రహ్మశంబును, బ్రహ్మస్తియు సంగంబులును వ్యాపారంబు నుత్పత్తిక్రమంబును, బరిశుద్ధియు ఫలిసిద్ధియు నావర్తనంబును, ధారణంబును, మొదలయిన యవస్థాభేదంబులు గల వండు విధుండు సాక్షాత్కారంబునం దెలియనియర్థంబు దెల్లం దెలియుట యనెడి యవిజ్ఞాతవిజ్ఞానంబును దెలిసినయర్థంబు కశ్యేపూర్వకంబుగా నిర్ణయంబుఁ గావించుటయనెడి విజ్ఞాతనిశ్చయంబును సందురెండు కార్యంబులు బ్రసక్తంబురైన నొకటి గాదగుట యనెడి సందేహ భేదంబును, వెండియు సంతివిగ్రహంబులతోన పృష్టసమ్మతంబున సంతియ మంచదగుట, దెలిసి యదియును భేది పూర్వకంబైన తెస్సయని తెలిసికొనుట యనెడి శేషదిర్భనంబును సను నిట్టి చతుర్విధ భేదంబులుగల జ్ఞానంబు మంత్రులవలననే సంభవించుంగవున.

30

సీ॥ మంత్రుఁ దానును మతులందు తెస్సగాఁ
బరిశుద్ధినేయు టుత్పత్తియంత్రు
తనకు నుత్పత్తిచేఁ దనమంత్ర మది తెస్స
తెలిసి రక్షించుట స్థితియటంత్రు
చాల దానినిఁ బ్రకాశంబుగాఁ జేయుటే
మఱిలయ మని యంత్ర మంత్రమునకు
నిన్నియు నెఱుఁగుచు నిది దేశ మిది కాల
మిది యాయ మిది వ్రయం బిది బలంబు

గీ॥ దీని కిది యుక్త మంచును దెలివితోడ
మంత్రవిదులను గూడి నెమ్మదిఁ జెలంగి
శాస్త్రమార్గంబు వదలక చతురుఁ డగుచు
మంత్ర మూహింపవలయును మనుజువిభుఁడు ॥

31

కం॥ జనపతి తనమంత్రులయా

జ్ఞానె మెలఁగుచు సుండి యెట్టిజనులను దాఁ గా

ఎసక మఱి యన్నిపలుకులు

విసవలయును మంచిమాట వెదకెడికొఱతై ॥

32

కం॥ తనమది మదించి పనియెడఁ

దనమంత్రుల మీఱుపతి పృథామంత్రుఁడు వీ

దని నింద నొందు నతనిని

గనుఁగొని రిపు లాక్రమింపఁ గడఁగుదు రెపుడు ॥

33

కం॥ మంత్రము రక్షింపఁగవలె

మంత్రము మూలంబు మిగుల మనుజేంద్రునకుఁ

మంత్రము నెడఁ దాఁ జెడుఁ ద

స్మంత్రము రక్షింప రక్షణముఁ గనుఁ దాను ॥

34

కం॥ చతురుడయి కాల మెఱుఁగుచు

నతులితగతి సింహవృత్తి నదరెతుధరణీ

పతి చార్యము నేయుతఱి

హితులును నది యైన నహితు రెఱుఁగఁగవలయు ॥

35

కం॥ ఫల మెవ్వేళ నొసంగఁ

గలుగుచుఁ గడువేగఁ గోర్కి ఘటియింపంగఁ

గలుగుచుఁ బశ్చాత్తాపము

గలిగించనియట్టిమంత్రిగతి మంచిదగు ॥

36

మంత్రాంగములు

అ॥వె॥ దేశరాలగతులు రెలియుట, సాధనో

పాయచింతయును, సహాయవితితి,

నాపదలకుఁ బ్రతివ్రీయుయు, గార్యసిద్ధియు

నైదు మంత్రమునకు నంగము లగు ॥

37

౨౦॥ పూనినపనిఁ జేయవలెఁ
బూనినపనుఁ రెల్లఁ దొడరి పూనఁగవలయుఁ
బూని యొనరించునాపని
దా ననుపుగ విరివికొనఁగఁదగు నాయమునఁ ॥ 38

౨౧॥ ప్రారంభింపక యుండుట
పూరుపునకుఁ బ్రథమబుద్ధి పూనికతోడం
ప్రారంభించినపని యీ
దేహిచుట ద్వితీయబుద్ధి యీధరలోనఁ ॥ 39

౨౨॥ సారెకు బహుమంతులతో
పూరపూణుఁడు కార్యమార్గములు చిలఁపఁదగుఁ
వారలకును సమ్మతమగు
సారపుఁగార్యంబుఁ బూనఁ జను నేర్పొనరఁ ॥ 40

గీ॥ ఎందు సజ్జనులగువారు నింద నేయ
రెందుఁ దనమది సందేహ మిందిరుండు
నెందు మంత్రులు సమ్మతిఁ జెంది యుండ్రు
చిలఁప నటుపంటిపనిఁ బూనవలయు విభుఁడు ॥ 41

౨౩॥ మంత్రులచే నిశ్చితమగు
మంత్రముఁ జింతింపవలయు మదిఁ బలుమారుఁ
మంత్రజ్ఞుఁడగుచుఁ బతిఁ దన
మంత్రముచేఁ దనదుపనులు మఱి చెడకుండఁ ॥ 42

౨౪॥ వారలు మొగియక యుండఁ
దా రొనరింపుదురు మంత్రితతి దడవడరఁ
బోరులు మొగియక యుండన
సారపుతోగములు దిమకు నమకొనుకతనఁ ॥ 43

చార్యసిద్ధి సూచకములు

- గీ॥ పౌరుషంబు సహాయనంపద మనఃప్ర
సన్నతయు దేహదార్ద్యంబు సమకౌసుటయు
బుద్ధి విశ్వాసమును జాలఁబొడముటయును
గార్యసిద్ధికి గుఱుతులై వానుపించు ॥ 14
- సం॥ సులభములగు యత్నంబులు
గలుగుట, తగుసాధనములు గలుగుట, విఘ్నం
బులు లేకుండుట, చార్యం
బులకుఁ ఫలసూచకములు భువి నివి తెలియఁ ॥ 15
- కం॥ పలుమరు మదిలోఁ దలఁపఁగ
వలయుఁ మంత్రము ధరింపవలయును యత్నం
బలరఁగ నటుగాని యెడం
జలియింపుచు సగ్నిలీలఁ జాల దహించుఁ ॥ 16
- కం॥ వెలివడు మంత్రం బాప్తుల
వలనఁ రక్షింపకున్న వసుధాపతిఁ
దెలిసి యటుగాన నాప్తుల
వలనను మంత్రంబుఁ బ్రోవవలె యత్నమునఁ ॥ 17
- అ॥వె॥ కలువరింతపలుకువలనఁ గామమువల్ల
మదమువలన మఱి ప్రమాదములను
గదిసి గుట్టుఁదెలియుఁ గామినీవితతుల
వలన మంత్ర మదియు వసుధలోన ॥ 18
- గీ॥ కంబములు లేక సోరణగంధు లేక
నకుమ గోడలు లేక పెంపడరుచోట
మేడపైఁ గానలో నైన మెలఁకు వలర
మంత్ర మూహింపవలయును మనుజువిభుఁడు ॥ 19

మంత్రమండల వృత్తము

సీ॥ తొలుదొల్ల మంత్రమండలముతో మంత్ర మా
హింపఁగాఁ దగు నభివృద్ధికొఱకు
సది యెట్లు లన్న దేవాచార్యమతము వా
రఖిలసమ్మతిఁ బదియార్వ రంధ్రు
మనువు పన్నిద్య రై నను జాలు నని పల్కు
మఱియు శుక్రాచార్య మతమువార
లిరువదియగుసంఖ్య నెంతు రీమంత్రుల
నితర మతంబువా రెటులనైనఁ

గీ॥ గరిగినందతె చాలు మంత్రు లని యందు
రిటుల మంత్రులసంఖ్యఁ దా నెఱుంగ నేర్చి
వారిఁ దెలియంగఁదగు వేఱు వేఱు సారె
శాస్త్రమార్గంబు వదలక జనవిభుండు ॥

50

చం॥ హితుఁడయి మంచివత్తమున నెన్నిక తెక్కుచు నీతిశాస్త్రసం
గతముగఁ గార్యచర్యలఁ దగం జరియించినవాఁడు నాత్మస
మ్మతుఁ దగువాఁడునైన తనమంత్రిశిఖామణి పల్కునట్టి యా
మతమె యొనర్పఁగా నగును మానవనాథున తెట్టివేళల ॥ 51

కం॥ మును మంత్రనిశ్చయంబున
నెనసి నృపుల్ కార్యకాల మెఱిగి మెలంగఁ
జనుఁ గాలము మీఱినచో
ననువుగఁ గల్పింపవలయు నది మగుడంగ ॥

52

కం॥ అదను మదిఁ గోరుచుం దగు
నద నొక్కొకవేళ దొరకునపుడు దనపనుల్-
కొదవయిదికొనినఁ గ్రమ్ము
నద నబ్బుట దుర్లభం బటండ్రు నయజ్ఞుల్ ॥

53

కం॥ మతిమంతుఁడు సన్మార్గము

గతిచే నద నెఱిగి నేయఁగాఁ దగుఁ గార్యం

బతినియతి నెఱులనైనఁ

ఁతిలోపల మంచిఫలమే చేకొనుచుండు॥

54

మ॥ ఇది యీరీతిది దీని కిట్లనుచుఁ దా నెంతే విశుదాత్ముడై

యదనఁ దేశమునందు భూపతి సహాయశ్రేణితోఁ గూడి స

మ్మద మొప్పఁ బరిశుద్ధపాత్ముఁడగుచుఁ మత్తారివీరావళిం

ఁడుపంగాఁ దగుఁ గాక చావలగుజేచ్చఁ వర్తిలంకెల్లునే॥ 55

చం॥ అహితమునైనఁ గార్యములయందు హితంబును బుద్ధి నేర్చి యీ

మహిషయి మూఁఁదొనతఁడు మంత్రులమూటఁ దిరస్కరించి తా

సహితులమీఁదటం జపలుడై కడు వేగమే పోయి వాడునుఁ

మహితకరాసులై త్తి పరిమాటినచోఁ దెలియు న్మనంబునఁ॥

చం॥ ఎదిటిబలాబలంబు లొకయింత యెఱుంగక మంచిసాహసం

బొదవ మదించి మించి బలియుండను నేనె యటంచుఁ గొంచమో

మదిఁ దమకించుభూపతి సమంచితచంచలవృత్తి శత్రుపైఁ

గదలి దురంబులొనఁ బరుఁగాక సుఖస్థితి నుండ నేర్చునే॥ 57

మ॥ అమితోద్యోగముఁ గల్గినట్టిరిపురాజానీకముం గ్రూర స

ర్పములం బోలె నయప్రవర్తనలచే బాసిల్లుభూపాలకుం

దమర న్మంత్రబలంబుచేఁ దనకు లోనై యుండఁగాఁ జేయుట

ర్హమగుఁ డాదుజీ నట్లొనర్చిన స్వపాలాగ్రేసరుండై తగుఁ॥

వ॥ ఇది మంత్రస్వరూపం బింక మాతచారులప్రకారం బెల్లన్నను. 59

చం॥ అనువుగ మంత్రముం దెలిసి యందలి యర్థము లాచరించురా

జనిశము దూతకృత్యములయం దభిమానముఁ గల్గి మంత్రులొ

జనులకు నెల్ల మంత్రమున సమ్మతుడై తగుదూతఁ బంపఁగాఁ

జను సమయంబుఁ ద్రొబ్బుటకు శాత్రవమర్మవిధేదశాలియై॥ 60

కం॥ తలఁచుకొనుశక్తి ప్రాధీమ
పలుకులనేడ్పులును శాస్త్రపరిచితిఁ గార్య
మ్ములయధ్యాసము నాయుధ
ములతెలివియుఁ గలుగువాఁడు భువి దూత యగుకా ॥ 61

దూతభేదములు

సీ॥ కార్య మెంతయు హత్తఁగాఁ జేయఁజాలిన
యతఁడు నిస్పృహఁ డనఁగఁ బరగుఁ
జెప్పిసిగ్గఱి పోయి నేయఁగా నేర్చిన
యతఁ డరయ మితాఁడుఁ డనఁగఁ బరగు
నేమియు నెఱుంగక యేలినాతనిదమ్మ
లందించ శాసనహరకుండు
జగతిలో నీరీతిఁ దగి మూఁడు దెఱుగునై
చరియింతు రీదూతఁడులు వరుసఁ

ఆ॥వె॥ బరజనంబు లిటులఁ బలికినఁ దా నిట్లు
పలుకవలయు ననుచుఁ దలఁచికొనుచుఁ
బోవఁదగినయెడకుఁ బోవఁగా వలయును
క్షితిపవరుననుజ్ఞచేత దూత ॥ 62

కం॥ అలజడివారల నాటవి
కులఁ దనకుఁ లోనుజేసికొనఁదగు మఱియుఁ
జలములపెక్కులు త్రోవలు
దెలియఁగఁదగు దనదు నేనఁదెచ్చుట కొఱునై ॥ 63

కం॥ అరిపురము నతనిసభయుం
జొరవలయుఁ బ్రకాశరీరిఁ జొప్పుడ నరిచేఁ
బరికింప ననుమతుండై
యిరవుకొనం జనఁగ నొప్పు నిల దూతలకుకా ॥ 64

అ॥వె॥ శత్రు నతనిరాష్ట్రసారంబు నతని దు
 ర్గంబు దుర్గరక్షణంబు మిత్ర
 వితతి యతనికినియువేశ భండారంబు
 తెన్నఁ దెలియవలయు లీల దూత ॥

65

చం॥ తనవిభుఁడెట్లుపల్కు మన దా నరితోడుత నట్ల వల్కుఁగాఁ
 జనుఁ దనమీదఁ గైదువలు సాఁచిన నించుక భీతి లేక చూ
 పున ముఖచేష్టవల్లఁ దలపోయుచు రాగవిరాగభావముం
 గనుఁగొనఁగాఁదగుఁ మఱియుఁగార్యమెఱుంగఁగమాతచాతురిక

చం॥ తనకు ననిష్టవాక్యములు దాకుకొనఁ జనుఁ గామముఁ మడం
 బును మఱి క్రోధము న్విడచి పోఁ దఱుమం దిగు నిద్రపోవగాఁ
 జన దొరుతోడఁ గూడుకొని చాలఁబరేంగితముల్ గనుంగొనఁ
 జనుఁ దనభావ మెయ్యడఁ బ్రచారము నేయఁగ రాదు దూతకుఁ॥

గీ॥ వైరులందు నమాత్యాదివర్గ మనెడి
 ప్రకృతులకుఁ గల్గురాగాపరాగములకుఁ
 దెలియఁ దగు మఱి భేదింపవలయు వారి
 నరసి భేదింపఁ దగు రహస్యంబుగాఁగ ॥

66

కం॥ తనపతిగుణములఁ బ్రకృతులఁ
 దను నడిగినఁ బలుకవలదు ధరణీశులతో
 డను సర్వము మీ రెఱుంగరె
 యని పల్కుఁగ వలయు మంచివగుపల్కులచేఁ ॥

69

కం॥ కులమునుఁ గరుఁ బేరెన్నిక
 గలుగుట మనమైనయట్టి కార్యపునేరల్
 కలిమి యన నాటదెఱుఁగులఁ
 గల వినుతులఁ బతిని రిపుని గణుతింపఁ దగున్ ॥

70

ఉ॥ జీతము రెండుదిక్కులను జేందెడివారలచేత శిల్పముల్
చాతురి గల్గువిద్యలు విచారము నేయునెపంబుతోడఁ దా
నేతటి శత్రురాజు ఘటియించినకార్యము భేద్యకోటి దా
త్రీతలభర్త నేయఁ దగురీతులు దూతయెఱుంగఁగాఁ దగున్ ॥

గీ॥ తీర్థముల నాశ్రమంబుల దేవతల
యములయందుఁ దపస్వివేషముల మెలఁగ
నట్టిచారులతో మాటలాడవలయు
శాస్త్రరీతులు దెలియువ్యాజంబుచేత ॥ 72

కం॥ తనవిభుఘనత ప్రతాపం
బును మంచితనమ్ము సత్యమును గఠియి కులం
బును దానము సుత్సాహముఁ
బెను పొందఁగఁ బలుకవలయు భేద్యులతోడన్ ॥ 73

౪౦॥ ఇల నిదురపోతు మత్తుఁడు
గలభావమే బలుకుచుండుఁ గని దూత యొరుం
గలయక నిద్దురపోఁ దగు
వల దెప్పుడు బోనములను పనితలఁ దగులన్ ॥ 74

కం॥ తనకార్యసిద్ధికొఱుకై
ఘనముగఁ దడవై నయపుకు గడు వెతఁబడఁగాఁ
జన దెవుకు దూతవర్మఁడు
తనకార్యము పొనఁగువిధమే తలఁపఁగ వలయున్ ॥ 75

ప॥ మఱియు రాయబారియగునతఁడు శత్రురాజు లనుసరింపుచు
నుండునెడఁ దమయేలికరాకయును నొడంబడిక యాలస్యంబైన
యెడఁ గ్రమంబున మంచిదనంబు మించ వంచనావాక్య
ప్రపంచంబులఁ గాలంబుఁ గడపుతెఱఁ గెట్లన్నను, దనవిభుసకు

నొకయించుక వ్యననంబుఁ గలిగియున్నకతనను, నొరులతో
 నొకయించుక వ్యాజ్యంబుగలుగు కతనను దమబంధువులతోనఁ
 గలహంబుఁ బుట్టిన నీతిపరుండు గావున నివియు వారించు
 కతనను ఫలకాలంబు గాన దాన్యాదిసంగ్రహంబు నేయుచుండు
 కతనను దుర్గంబునకు సవరణలు నేయించుకతనను, దిస
 సైన్యంబులకు క్షేమంబుఁ గోరువాఁడై వర్షాదికాలదేశవిష
 యంబులవలనఁ దా రాకయున్నకతనను దాన ధనాదికంబు
 వట్టించుకొని వచ్చువాఁ డై యున్నకతనను, వెలిగుడారంబులు
 వేసి పయనంబునకు సామగ్రి యొనఁగూర్చుకొనుచుండుకతనను,
 నానిన్యం బయ్యెనని యుచితరీతులఁ గాలంబు గడుపుచు నుండి.
 శత్రువునకుఁ గార్యకాలంబులొనఁ గూడకయుండుట తెప్పఁదెలిసి
 మగుడివచ్చియైనను రాకయుండి యైనను శత్రువార్తలన్నియు
 తెప్పఁగఁ దనయేలికకు నెఱింగించవలయు మఱియును. 76

సీ॥ పగఱసామర్థ్యంబు బలమును దుర్గంబు
 భండారమును మిత్రబంధుతతుల
 సతఁడు పూనుచునుండు నట్టికార్యంబుల
 తెఱఁగులు తెప్పఁగఁ దెలియుటయును
 గడలఁగావలివారి నడపుటకడవారిఁ
 దనవారిగాఁ జేసికొనుట మఱియుఁ
 దమ శనిసేయఁగాఁ దగుచోట మగుడి పో
 ననుపై నచోటల నరయుటయును

గీ॥ దూత యొనరించుపను అంధ్రు దూతజనుని
 వలన నెఱుఁగంగ వలయును పైరిచర్యఁ
 దనజనమ్ములయందును ధరణినాథుఁ
 దరివరులదూతచేష్టల నరయ వలయు ॥

దూతచరవికల్ప ప్రకరణము — దూతలక్షణము

చం॥ తలఁపున మించి క్లేశములు దా? ప్రయాసము నోర్చి దక్షిణై
చెలఁగుచుఁ బోవ రాఁ గలిగి శీలముఁ జెంది పరేంగితంబు సూ
హులు దనలో నెఱింగి కఠినాత్ముఁడు గా కట యుక్తిపెంపునున్
గలిగినవాఁడు దూత యనఁగా నుతికెక్కుచునుండు నెచ్చటన్॥

ప॥ ఇది దూతలక్షణం బగు నింకఁ జారలక్షణంబు వివరించెద. 71

చారలక్షణము

కం॥ ముసులును జారులు శిబ్బులు
ననఁ దగి దిశలందు ధూర్తులై తిరుగంగఁ
జను వేగువారు వార్తల
సనువుగఁ దెలియుచును బలికి నవి తెల్పుటకై ॥ 80

చం॥ ఇలఁ గల దూరకార్యముల నెల్లఁ గనుంగొనఁ జాలునట్టి
న్నులు పతి కెందు నెంచఁగ విసూతనరాతురిఁ బొల్పువేగు
రలె కద కాన వారలు ధరాతలమందుఁ జరించుచు సర్వవా
ర్తలు దెలుపం జనుక బతిహితంబుగ వచ్చుచుఁ బోవుచుండఁ 81

చం॥ చెలఁగెడు సూక్ష్మసూత్రములచేత బలెం దనవేగువారిచే
నిలఁ గల సర్వవార్తలు మహిపతి దా నెఱుంగంగ నొప్పు ని
ట్లలవునఁ జారచక్షిఁడయి యందము నొందినరాజు నిద్రచే
నలరినవేళ మేల్కొనినయట్టివిధంబున మించు నెంచఁగన్ ॥ 82

గీ॥ కదిలుటలచేత వ్యాపించు గాలిలీలఁ
గిరణములచేత వ్యాపించు తరణికరణి
సరపతికి లోకసమ్మతులై న వేగు
వారిచేతనె వ్యాపించవలయు జగము ॥ 83

చం॥ కనుఁగొన వేగువారనెడి కన్నులుగల్గినవారు గాఁదగున్
 జనపతి వారిచేతనె దిశాతథియందుఁ జరింపుచుండఁగాఁ
 జను నటు గాక మూఁడుఁ డయి చారులవే నిల సంఘరించకుం
 డిసఁ బడు నంధుఁడో యన వడికా సమమై తగునట్టి పట్టునన్॥

కం॥ వైరులకుఁ గలుగుసంపద
 వైరులవర్తనలతెఱఁగు వైరులయవి యో
 భారుణి జనములకోరికె
 సారెకుఁ బతి దెలియవలయుఁ జారులచేతన్ ॥ 85

ప॥ ఇట్టి చారులు బ్రాహ్మం దప్రకాశుండు నన రెండు దెఱంగులై
 యుండుచు రండుఁ బ్రాశుండు దొలుతఁ జెప్పంబడిన దూర
 యనం బరంగుచుండు, నప్రకాశుండు గూఢచారి యనం బరంగు
 నంద్రు, యజ్ఞంబునందు ఋత్విజుండు సూత్రంబుచేతనే మెలఁగు
 చందంబుననరవరుండును జారులచేతనే ధరాతలంబునందెల్ల
 సంఘరింప వలయు, నందుఁ దొలుతఁ జెప్పంబడినదూరచేతనే
 శత్రురాజుం సంధిదార్యంబులు మొదలై నరహస్యప్రచారంబు
 తెల్లను దెలియ వలయును. గూఢచారులచేతనే శత్రురాజుల
 బాహ్యప్రచారంబు తెల్లనుదెలియ వలయు నిట్టి గూఢచారులు
 సంస్థులుసంచారులు నన రెండుదెఱంగులై యుండుదురు. అది
 యెట్లనఁ గ్రహించున వివరించెద. 86

సంస్థగూఢచార లక్షణము

సీ॥ ఒకరివారై వేతె యొకరివారగువారు
 దాసశ్లరూపునఁ దనరువారు
 సన్యాసులై కడు శాంతిఁ జెందినవారు
 వేదముల్ నెప్పెడి విప్రవరులు

బహువేషధారులై పరగెడివారలు
 మంత్రముల్ మంత్రించు మంత్రవిదులు
 గుత్తకోర్లకు దున్నికొనియెడివారలు
 కోమటులై యమ్మికొనెడివారు

గీ॥ సగుచు వైరులపురములయందు నిలిచి ,
 విభునిచేతను ధన మొంది వేసెవారు
 చాలసుఖవీలచేఁ దమచరుల కెల్ల
 నొరిమ నాధారరీతుల సుండవలయు ॥

87

గీ॥ ఇటుల శత్రుపురంబులం దెపుడు నిలిచి
 యుండు సంస్థులయొద్దకు నొక్కచరుఁడు
 పరులదేశంబునండుఁ గొందఱను దఱుచు
 పలయు విచునకు నవ్వార్తఁ దెలుపుటకును ॥

88

ప॥ ఇట్లు దేశవార్త లరయం దిరిగెడివారు, సంచారులు, తీజ్జలు,
 ప్రప్రజితులు శస్త్రులు, రసదులు, ససిం బరగుచుండుదురు.
 ఉత్సృహరం బెట్లన్నను

89

సంచారగూఢచారిలక్షణము

సీ॥ అష్టఁబెట్టుచు సూశ్మయందు గ్రాసముఁ జెంది
 తీజ్జలుఁ జొగులై తిరుగుచుండు
 ప్రప్రజితులపేరఁ బరగెడిచరులు స
 న్వాసివేషాదుల నంది యుండు
 శస్త్రవైద్యముఁ జేసి చరియింపుదురు కొంప
 అఖిలభూముల శస్త్రు లనెడివారు
 రసవైద్యములు చేసి రసికులై తగు చుండు
 రసదులపేరిండుఁ బొనఁగె వారి

గీ॥ అవనిపతి యిట్లు తిరిగెడియట్టిచాచు
నొక్కొ రొక్కరిగుఱుతులు నొక్కొ రొకరు
దెలియకుండఁగఁ బంపఁగా వలయు నెప్పుడుఁ
బదరుకొని యంద తొకరీతిఁ బలుకకుండ ॥

90

పం॥ తనయెడ శత్రునందు నవధానముతోఁచుతఁ బూని చేయఁగా
సనువగు యత్నముల్ మనసునందు నెఱుంగని యట్టిమందిరా
జనిశము నిద్రఁబోనియతిఁ దై నను నిద్దురఁ జెంపివాఁడె యై
చనఁ దగు మేల్కొనఁ బొరియఁ గానకు దా మిత్తిమ్మఱఁధరఁ

నీ॥ కారణం బేమియుఁ గలుగక కోపించు
వారల దండింప వలయు నెప్పుడు
కారణములఁ గోపగతిఁ జెందువారలఁ
దనవారిగాఁ జేసికొనఁగ వలయు
సరికైఁ బ్రవేశింప నది సందు గావునఁ
దనయందుఁ గలుగు చిద్రమును తెలిసి
దానమానములచేఁ దా మాన్పఁగాఁ దగు
నల రాజ్యకంటకులై నవారి

గీ॥ మొగము లెంతయుఁ తెదరఁగా మొత్త వలయు
జనవిభుం దిట్లు మిగుల నెచ్చరిక గల్గి
యమరికై నట్టి సామదానముల సందు
పడి చెడినభూమి నిండింపఁ బాడి యంద్రు ॥

92

కం॥ ఇంచుక సం దొనఁగూడిన
మించినరిపురాజ్య మాక్రమించఁగఁ దగు రా
జించుక సం దొనఁగూడిన
మించి జలము కలము నాక్రమించినరీతిఁ ॥

93

ప॥ మఱియు నందులలోనిభేదంబు తెనయం దగి శత్రురాజుల
యంతఃపురవార్తలెఱుంగఁజేయు వేగులవారివిధం బెల్లన్మను.

సీ॥ రాసనివారలకై వడి వినకుండు
వానిరీతుల మూఁగవానికళణి
మెలఁగువారు నవుంసకులు జడవేపులు
గూసుబోయినవారు గుఱుచవార
లటువంటిరీతుల యాకారములు గల్గు
కాయలు పం ద్లమ్ముబోయవారు
చాకలవారు బిచ్చాలవారలు నట్టు
పలు మఱి శిల్పముల్ గలుగువార

గీ॥ లింటి బిడ్డలు బూడిండ్ లిచ్చువారు
విమతరాజులయంతఃపురములలోని
వార్త తెల్లను దెలియంగ పలయు నెప్పుడు
వేగువారలు గుఱిఁగానివిధముతోడ ॥

95

గీ॥ గొడుగులును గిండ్లు సురటులు గుఱ్ఱములును
బట్టవారలు పల్లకీ ల్బట్టవారు
నగుచు వేగులవారలు పొగడవార్త
వెలినిఁ గలవార్తఁ దెలుపఁగా వలయుఁ బతికి ॥

96

సీ॥ పంటలవారలు వైద్యులు తపసులు
జ్యోతిషకుల్ వ్రతుల్ హాస్యపరులు
నాండ్రవారలు నీళ్ల నందించు వారలు
జెట్టులు భుజియింపఁ జెట్టువారు

వీరెముల్ సొమ్ములు విరు లొసంగెడివారు
 కలపముల్ గూరిచి యలఁడువారు
 సింగారములు నేయు సంగడికాండ్రును
 నామతీర్థమువారు సొమ్మువారు

గీ॥ నాదియగువారి శత్రులయంద నిలిపి
 యింగిరాదుల నితరు లెఱుంగనీక
 దాయ కెందును రసమిడఁ జేయవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగినన్పవరుండు ॥

97

చం॥ పనుపడ నింగితాకృతుల భావల నస్య లెఱుంగకుండ నే
 ర్బుస మును బందుకట్టినలిపుల్లల కమ్మలచేర శత్రుప
 త్తనముల నొందారుల్ గడుఁ దిరంబగురీతి నెఱింగి వేగువా
 రనువుగఁ చెల్పఁగాఁ దగు ధరాధిపవర్యున కావృతై తగన్ ॥

చం॥ రవికిరణంబు లెల్లెడల రాజిలి నీరముఁ బీల్చుకై వడిన్
 భువిఁ గల వార్త లెల్లఁ దమబుద్ధిబలంబున సంగ్రహింపుచున్
 విపరముతో రహస్యగతి వేగులవారు చరింపఁగాఁ దగున్
 వివిధములైన వేషములు విద్యలు శిల్పములుం చాసంగఁగన్ ॥

కం॥ ఏరీతి సిరులకొఱకై
 పై రులఁ దా నాక్రమించు వారు నటులనే
 చేరి యొసర్చు నుపాయ ము
 దారగతిం చెలియ వలయు ధరణీపతికిన్ ॥

100

శా॥ లక్ష్మీసంయుతసీతివిక్రమకళాలంకార లంకారదా
 సూక్ష్మప్రాభవ రామభద్రసుగుణస్తోత్రోల్లసన్మంత్ర మం
 త్ర శ్చైరక్షణదిక్ష దక్షవిమతప్రఖ్యాతశౌర్యక్రియా
 లక్ష్మప్రస్తుతచాన చారవరజాలజ్ఞాతవారోజ్యలా ! ॥

101

కం॥ శ్రీ కర్ణాటాధిపద

త్తాకలితనవీనచామరాదికన్యవచి

హ్నకల్పవరశుభాంకా :

శ్రీకరమహనీయరూపజితమకరాంకా : ॥

102

చరలము॥ వినయహార : ననయచార విదిత ధీరమండలి

విసుతిహార కీర్తిపూర విజిత తారకా శర

ద్వినదవార : పథిత ఘోరవైరి వీరశౌర్య భే

లసి గభీర సుఖవిహార లలితశూర నేవితా ॥

103

గంపము॥ ఇది శ్రీమత్పదనగోపాల పరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత వాచ

ద్వాజనగోరి జక్కరాజు ఎఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన విధేను

శ్రీరామకృష్ణ భక్తివైభవ వాగధేయ వెంకటనామధేయ ప్రణీతం

బైన కామందక నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు మంత్రి

ప్రభావంబును, మాతచారస్వభావంబు సున్నది పంచమాశ్వాసము.

అంధ్రకామందకము

షష్ఠాశ్వాసము

౬౦॥ శ్రీదశరథ సృపనందన
పాదాబ్జస్మరణకరణవటుమానస స
మౌద్ధితిసజ్జనవిదితన
యాదిక కొండ్రాజువెంకటాద్రినరేంద్రా ॥ 1

ప॥ అవధరింపుము. 2

ఉత్సాహప్రకంసా ప్రకరణము

ఉ॥ శ్రీరమణీయైః సృపతిశేఖరైః దన్నిట బుద్ధిమంతుః
దారులచర్యచే నెపుడు శత్రులబల్మి యెఱింగి యెంబయు
గౌరవ మెంచ దూతలముఖంబునఁ గార్యము గానిపిమ్మట
వైరుల భేదపెట్టుచు నవారితలీలల దండు పోఁ దిగు ॥ 3

౬౦॥ సమకౌసుప్రయత్నమును స
త్త్వము చెందుచు సూక్ష్మకారఁ దగి నిల్కడయై
యమరినమతి ఫలసిద్ధిం
గ్రమమునఁ గను నరణి యగ్నిఁ గనుచందమున ॥ 4

ఉ॥ జేగురుతాలఁ గుందనముఁ జెందినమాడ్కి దధిన్మథించిస
వేగమె తెన్నపుట్టుసరణి వరబుద్ధిసమేతయత్నసం
యోగముగల్గి నిల్కడల నొందుచు నుండెడు నట్టి మంచి యు
ద్యోగముచేత నెల్లపుడు నొందు ఫలంబులు నిశ్చయంబుగ ॥

కం॥ అల యుత్సాహము బుద్ధియుఁ
జెలఁగగ నుద్యోగియైనఁజీతిపతి యిలవో
పల సిద్ధులకు నిలుకడ యగు
జలములకును పెంకియైన జలనిధివోలెన్ ॥ 6

౪౦॥ జలములచేఁ బాలితమగు
జలజినిగతి బుద్ధిచేత సంపదఁ బ్రోవన్
పలయును యుత్సోహము
ములచే నది యెవ్వరు ప్రబలముగఁ జేయఁదగున్ ॥ 7

౪౧॥ ఇల నుత్సాహగుణంబునం బొదిలి తా నెవ్వేళలన్ బుద్ధిచే
మెలఁగం జాలినయట్టి రాజుపలన నేమిలా నిరుల్వాసి పో
కలరు నేమినులతోడ నీడ చెడబాయం జాలకున్నట్టి
లల విస్తారముఁ జెందుచుండు నవి చాల నిక్కి పెంపెక్కుచున్ ॥

కం॥ అలయక వ్యసనములకుఁ గడుఁ
రలఁగుచు నుత్సాహమతులఁ దనరెడువిభునిన్
బలుసిరులు తామె చెందున్
జలనిధిలో నదులు చెందుచందం బందన్ ॥ 9

౪౦॥ జనపతి మతిఁగలిగియు దా
ననిశము వ్యసనములచేత నలసుండైనన్
చనసిరులు దన్ను విడుచును
వనితలు లేపంబులేనివానిం బోలెన్ ॥ 10

౪౧॥ ఘనమౌ కట్టియచేత నగ్ని బలియంగాఁ జేయుచందంబునన్
దనయుత్సాహముచేత సత్త్వమభివృద్ధంబై కనం జేయఁగాఁ
జను నిర్ధారుణి నట్లెకా విలసితోత్సాహంబు నిత్యంబు జెం
దిన యాచుర్పలుఁడున్ సిరిం గని సముద్ధీపించుఁ జంపద్రతిన్ ॥

మ॥ తలఁపఁ నంపద నెల్ల ధూర్తయగు కాంతంబోరె భూజాని ని
 చ్చలుఁదాఁబోరుషయుక్తుడై యనుభవించంగోరియత్నంబు భూ
 స్థలిఁ జెందం దగు నిట్లుగాక మఱి యుత్సాహంబుతోఁ బాయుచు
 వలదెవ్వేళ నపుంసకుండులరె మించంగ మహాభర్తకు॥ 12

కం॥ అందంద ధూర్తయై తగు
 మందగమనఁ గూడునట్లు మఱి సిరి దగుఁ బో
 యెందు నల సింహవృత్తిఁ
 ముందల వట్టిర్చి తెచ్చి ముదమును జెందు॥ 13

చం॥ ధశధశమంచ మించులను దార్కొను సారకరీతిరత్నంబు
 క్తులఁ దులరేనిచిత్రములతోఁ దగువై రిశిరంబులంబు ని
 చ్చలుఁ జలమెచ్చఁ బాద మవిషాదముగా నిడబందెనేని రే
 వలవలమానమాననుఁ దవశ్యము దా శుభ ముద నేర్చుచే॥ 14

కం॥ పసగల యుద్యోగముచే
 నెసగలిపెడు చిత్తమనెడియేనుఁగుచే ని
 ప్పసుమతిఁ బరులను దరువుల
 వెన గదపక నృపతి కెంచు విభవము గలదే॥ 15

చం॥ చెనకినపై రిపైఁ జికిలిచేసిన భాసిలుపెద్దకత్తి దూ
 సిన జనియించు చాయలు విచిత్రములై మదహస్తిహస్త ఫే
 లనకరదండయుగ్మమున లావునఁ బట్టినఁ జిక్కుఁగార మిం
 చిన మనరాజ్యలక్ష్మి దనచేతికి నూఱక చిక్కిదక్కుచే॥ 16

ఉ॥ ఉన్నతమై చెలంగు పద మొందఁ దలంచినయట్టివాఁడు దా
 నున్నతమై చెలంగు పదమొందుచునుండును, గాక నీచమై
 యున్నపదంబుఁ గోరుకొనుచుండెడినీచుఁడు చెందు నీచమై
 యున్నపదంబుఁ దాఁ బడుట నొందెడు శంకదాలంక నెల్లచో॥ 17

చు॥ తనకంటె బాడనైనయేనుఁగులమీదఁ విక్రమంబొప్పుఁ జెం
గన సింగంబు పదంబుఁ బెట్టుగతి రాజాగ్రేసరుండెల్లచోఁ
దన యుత్సాహముచేత విక్రమముచేత స్మించ నత్కున్నతిఁ
ఘనమైనట్టిపదంబుఁ గైకొను ధరాకాంతుల్ నుతుల్ నేయఁగఁ॥

కం॥ భయమెదలిన పా మొరులకు
భయముగఁ దనపడగఁ జూపు దాగునఁ బతియుఁ
భయమునఁ బొరయనివాడై
సయగతిఁ దేడంబుఁ జూప నాయం బెందుఁ ॥ 19

ప॥ ఇది యుత్సాహ ప్రకరణం బింక స్వామ్యాది సప్తాంగంబులకుఁ
గల ప్రయోజనంబులును, వ్యసనంబులును గ్రమంబున
వివరించెది నందు రాజప్రయోజన మెట్లనిన. 20

ప్రకృతిచర్మ ప్రకరణము — రాజచర్య

సీ॥ విద్యలన్నియు లెస్స విని యర్థము లెఱింగి
పర్ణాశ్రమంబుల పరునఁ బ్రోచి
శత్రుశాస్త్రంబులచందముల్ గనుఁగొని
యనిసేయునేర్పుల నభ్యసించి
యలవుమై నెపుడు వాహ్యుఁ వెళ్ళగ నోపి
కార్యఫలధతుల సంగతులు దెలిసి
రథములఁ గరులఁ బోరగ నేర్చి యెంతయు
బాహుయుద్ధమురీతి పదిలపఱచి

అ॥వె॥ మాయలెఱిగి పరుల మనసులు గనుగొని
తైరువుల పరీక్షఁ గనఁగఁ జాలి
సకలజనులు మెచ్చ జయపెట్టి మెలఁగుట
రాజచర్యలివి ధరాతలమున ॥

సీ॥ మంచివారికినెల్ల మంచివాడగుటయు
 ధూర్తుల యెడఁ గడు ధూర్తగుటయు
 సామదానంబులచందంబు భేదంబు
 దండం బుపేక్షయుఁ దగ నెఱుగుట
 మంత్రవిచారంబు మఱవక నేయుట
 మంత్రమార్గమున నమ్మతి మెలఁగుట
 మంత్రంబు రక్షించి మంత్రస్థిరుం దొట
 చుష్టజనంబుఁ బోఁ దొలుటయును

గీ॥ పుణియు దళవాయు లధికార్లు మంత్రపరు ల
 మాత్సుర్యుఁ బురోహితాదులు నిత్యశీల
 మెలఁగుగతు లన్నియును తెన్న దెలియుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

22

సీ॥ అరసి యమాత్యాదు లై నట్టి సప్తాంగ
 మందలివ్యసనంబు లడఁచుటయును
 గోపమందినవారి కోపంబు మాన్పుట
 గురువు చెప్పినబుద్ధిఁ దిరుగుటయును
 బూజార్తులగువారిఁ బూజింప నేర్పుట
 ధర్మాసనము వెట్టి తప్పకుంట్ట
 రాజ్యభాధకులను బ్రహరించుటయు బంట్లు
 జీతముల్ చెందుట చెందకుంట్ట

గీ॥ చేసినవి నేయనివి పరీక్షించి యుంట్ట
 యెప్పుడు పేదరికంబున నెనయువారిఁ
 గలిమిగలయట్టివారిని దెలియుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

23

సీ॥ మధ్యమోదాసీనమాసవేళల మార్గ
 మరసి వారల సందియందుటయును
 పచ్చవారిని బోవువారి నెఱుంగుట
 హితులఁ గూర్పుట వై రితతి సడఁచుట
 యాండ్ర బిడ్డల తెన్న యరసి రక్షించుట
 నలుదిక్కులకును దూతలఁ బనుచుట
 తగుకు జీవనములై తగు గనుల్ పసులును
 గరులును గృహులాది గాఁగఁ గల్గు

గీ॥ సట్టి పన్నియుఁ జేకూర్చి యలరుటయును
 దుష్టులగునట్టివారలఁ ద్రోయుటయును
 మించివారలఁ జేపట్టి మించుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

24

సీ॥ సప్రపంచుపుల హింసలు చేయకుండుట
 యెందు నధర్మంబుఁ జెందమియును
 మంచికార్యము తొనరించగాఁ బూనుట
 దుష్టవాక్యములెల్లఁ ద్రోచియుంట్ట
 యియ్యంగఁ దగుచోట నియ్యంగ నేట్పుట
 పుచ్చుకోఁ దగుచోటఁ బుచ్చుకొనుట
 దండించఁ దగనిచో దండించకుండుట
 దండార్హులగువారిఁ జెందుటయును

గీ॥ తెలియఁ దగినవి తెలియుట, తెలియఁదగని
 యర్థములు విరుచుటయు, నిరర్థకములు
 మాను టర్థంబుగలయవి పూనుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

25

సీ॥ అరిఁగోర్ల నెప్పుడు న్యాయంబుగాఁ గొనుటయు
 నెఱిఁగి న్యాయంబుగా నిచ్చుటయును
 దనప్రధానజనంబు ఘనముగాఁ బ్రోచుట
 విమవగాఁ దగువారి విడుచుటయును
 వైరంబు లడగించి వర్తించుటయు బంట్ల
 తోడి విరుద్ధంబుఁ ద్రోయుటెందు
 వెఱుఁగకుండిన యర్థ మెఱుఁగఁగా నేర్చుట
 యెఱిఁగి యర్థము నిశ్చయించుటయును

గీ॥ సరలకార్యంబులందును జతురుఁడగుఁడు
 బూనినేయుచు నుండుట, బూనినట్టి
 పసులఁ గడవెళ్ళగాఁ జేసి పరగుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

26

సీ॥ నీతి మించఁగఁ జెందినిది చెందఁగోరుట
 చెందిన దభివృద్ధిచేసికొనుట
 యభివృద్ధిచెందినయర్థంబు శాస్త్రోక్త
 మగునీతి సత్పాత్రమందు నిడుట
 మఱియు నదర్శముల్ మాన్పుట యనునీతి
 విమవ తెవ్వేళల నడచుటెందు
 సుపకారయోగ్యులై యుండెడువారికి
 సుపకారములు నేయుచుండుటయును

గీ॥ ధర్మమెప్పుడు ధనముగా దాఁచికొనుట
 యెంచఁదగుఁ గీర్తి మించి వర్తించుటయును
 దైవమును బ్రాపు డాపుగాఁ దలఁచికొనుట
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

27

ప॥ అమాత్యప్రయోజనము.

28

మంత్రి చర్య

సీ॥ ఆదాయములు గల్గు హరువుఁ గల్పించుట
యెఱిగి వెచ్చుంబు నేయించుటయును
పైకొని పగవారి రాకుండఁ జేయుట
క్షితిపతి నెచ్చుదుఁ బోషించుటయును
చండనీతియును మంత్రంబు నెఱుంగుట
యెఱిగి మంత్రఫలంబు నెనయుటయును
వ్యసనముల్ రాకుండ వర్తింప నేర్చుట
తెన్నగాభూమిఁ గాలించుటయును

గీ॥ మీఁదిట ఫలంబు గలుగఁ దా మెఱిగి చెలఁగు
టాదిగాఁ గల్గియుండెడునట్టి వెల్లి
మంత్రిజనములపనులండు మహిఁ దలంప
నిట్టి మార్గంబు నరవరుఁ డెఱుంగవలయు ॥

29

ప॥ రాష్ట్ర ప్రయోజనము.

30

రాష్ట్ర చర్య

కం॥ బలమును భండారము ధన
ములు వాహనములును ధాన్యములు దృఢకాష్టం
బులు మొదిలగువస్తుతతుల్
గలిగించుట రాష్ట్రమునకుఁ గల పను లరయ ॥

31

ప॥ దుర్గప్రయోజనము.

32

దుర్గచర్య

సీ॥ ఆపద తఱిఁ బ్రజ కౌశ్రయంబగుటయు
భండారమున కున్నివ ట్లగుటయు

నఖిలదేశంబులయందు నుండెడివార
 లేయెడ నిలుకడ నెనయుటయును
 బరులకుఁ బోట్లాట బాగుగాకుండుట
 ఘనమైనవిజయంబు గనఁగలుగుట
 శత్రుల మిత్రుల సమకూర్పుఁ గలుగుట
 బలముల రక్షించఁ గలుగుటయును.

గీ॥ గదిదొరలచేత మఱి పాలెగాండ్రచేతఁ
 బీడఁ బొరయక యెందును బెంపుఁగనుట
 మొదలుగాఁగల్గు నివి దుర్గమునకు బనులు
 నృపతి యామార్గముల నెల్ల నెఱుఁగవలయు ॥

౩౩

వ॥ బలప్రయోజనము.

౩4

బలచర్య

నీ॥ విమతులఁ జెందాడి విజయంబుఁ గనుటయు
 మిత్రులఁజేకూర్చి మెలఁగుటయును
 జగతి నెంతేనియు సాధింపఁగలుగుట
 ధనముల నార్జించి తనరుటయును
 దూరకార్యముల నెందును వేగచేయుట
 చెందినదాని రక్షించుకొనుట
 విజబలతతుల నెన్నికఁమీఱఁ గూర్చుట
 పరచక్రములఁ గీడుపఱవకుండు

గీ॥ టాదిగాఁగల్గుచుండెడు నట్టి వెల్ల
 ప్రాజ్ఞులగువారు బలములపనులటందు
 ఠిట్టి మార్గంబు లెల్లఁ దా నెఱుఁగవలయు
 వీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

౩౫

ప॥ మిత్రప్రయోజనము.

36

సుహృచ్చర్య

సీ॥ పగవారలను మట్టుపడియుండఁ జేయుట
మంచిమిత్రులఁ బ్రబలించుటయును
భందారములచేత బలములచేతను
షితిచేతఁ బ్రాణంబుచేతనైన
నిల సుపకారములే చాలఁ జేయుట
మిగులనెయ్యంబుతో మించుటయును
గణుతింపఁ బ్రత్యుపకారంబుఁ గోరక
మంచికార్యములు సాధించుకొనుట

గీ॥ యాపదలయందు మిగుల సహాయుఁడగుట
సంపదలు చెందియుండిన సంతసిలుట
యరయ మిత్రుని పనులంద్రు ధరణీనాథుఁ
డిట్టి రాజ్యాంగముల పనులెఱుంగవలయు ॥

37

ప॥ వ్యసనములకు.

38

ప్రకృతి వ్యసనములు

ఆ॥వె॥ ఎందుచేత శుభము రెప్పుడు చెడిపోవు
నదియ తలఁప వ్యసన మనఁగఁ బరగు
వ్యసనియైనవాడు వెన నరోగతిఁ బడు
నటులఁగాన వ్యసన మడఁప వలయు ॥

39

కం॥ దైవంబును మానుషమును
దైవము మానుషము రెండు దగులుటచే సం
భావితమగు వ్యసనము లా
భూవరుఁ డిదిమాన్చి దండుపోవఁగ వలయు ॥

40

కం॥ జలమును దెవులును మారయు
 నల దుర్భిక్షంబు చిచ్చు ననునైదు తెఱం
 గుల వెలయు నెంచుదైవిక
 ములైనవ్యసనంబు లిరరములు మానుషముల్ ॥ 41

కం॥ పౌరుషమున శాంతులచే
 సారె విభుడు దైవికవ్యసన ముడుపఁ దగు
 పౌరుషముచేత నీతివి
 చారముచే మానుషవ్యసన ముడుపఁదిగు ॥ 42

ప॥ రాజవ్యసనము. 43

కం॥ అతినిష్ఠురమగుమాటయు
 నతిదండము వేఁది పాన మతిపయు జూచిం
 బతిఘనమగుదుర్వ్యయమును
 ష్టి నివి వ్యసనంబు లంధ్రు ష్టిపతి కెంచు ॥ 44

గీ॥ నిరత ముద్యోగవంతుడై నీతి నలర
 రాజు రాజ్యాంగముల నెల్లఁ బ్రబలఁజేయు
 నటులఁగాకెందు వ్యసనార్తుఁడయ్యె నేని
 తనదు రాజ్యాంగములనెల్ల తలఁకఁ జేయు ॥ 45

కం॥ అలధర్మార్థంబుల నా
 కులుఁడగుచో మనసు దొట్రుకొని చెదరినచో
 నిలజేనికి సన్మంతులు
 దెలుపఁగఁదగు రాజచర్య ధీరత చెంద ॥ 46

ప॥ మంత్రివ్యసనము. 47

- ౬౦॥ అలసత జాడ్యము గర్వము
గలహము దెచ్చుట ప్రమాదగతి యుద్ధతియు॥
బలువగు సప్తవ్యసనం
బులు మంత్రుల కెందు వ్యసనములు ధరలోన॥ 48
- ౬౧॥ తనమంత్రజనము వ్యసనము
గనినయెడ న్విభుడు శక్తిఁ గలిగినవాఁడ
య్యను తెక్కలు విఱిగిన పులుఁ
గనగాఁ బొడవై నపదవి నందికయుంటు॥ 49
- ౬౨॥ భండారవ్యసనము. 50
- ౬౩॥ దూరమునందె యుండుటయు దొంగలచేఁ బడిపోవు తెలతయుల
దీరఁగ వెచ్చమౌట చెడదింటయుఁ బెక్కగుఱ్ఱోట్లమస్కి నిం
దారగగూడబెట్టమి యనాదర భావముతోడ మస్కి భం
దారమునందునుండు వ్యసనములగు॥ ధరలో తలంబున॥ 51
- ౬౪॥ పసుధ॥ భండారమునకు
వ్యసనంబులు చెందెనేని యందిగు పసులుల
బొసఁగవు గనె భండారము
వ్యసనము మాన్పంగవలె నవశ్యము పఱికి॥ 52
- ౬౫॥ ధరభండారమే మూలము
నరపతి కని నీతిపరులనంగా విసుట॥
దొర యెప్పుడు భండారము
గరిమ మెయిం బ్రబలుచుండగాఁ జేయఁదగు॥ 53
- ౬౬॥ రాష్ట్రవ్యసనము. 54
- ౬౭॥ ఎలుకలు చిల్కలు న్నిడుత లెచ్చిగువాసలు వానలేమి దొం
గలు ప్రతిమూకలుం జనవు గల్గినవారల బాధ శత్రుమూఁ

కలు బసించుచుట దెవులు గ్రమ్ముట భూపతిచేతిభంగముల్
బలువగు మారించుడుగకుఁ బట్టుటయుఁ వ్యసనంబుభూమికిఁ ॥

గీ॥ పాశుపాల్యంబు గృషియును బణ్య మనఁగ
బరగువార్తనె ప్రజలెల్లఁ బ్రతుకు చుండ్రు
వారు వ్యసనంబు చెందిన వారు నేయు
పనులుచేకూడ వంద్రు భూపతికి నెందు ॥ 56

ప॥ దుర్గవ్యసనము. 57

రం॥ కనవును గల్తెలు చివనము
బసలేకుండుటయుఁ గోటపడుట యగడ్డల్
రసములు యంత్రాయుధములు
నెనఁగమి దుర్గమున కెల్ల నిది వ్యసనంబుల్ ॥ 58

కం॥ ధర దుర్గమునకు వ్యసనము
పరగిన దుర్గంబు పనులు వసచెడు నివిలే
కిరవగు దుర్గముగల చొర
యరులకు మిత్రులకుఁ బూజ్యుడగు నెవ్వేళ ॥ 59

ప॥ బలవ్యసనంబులు. 60

రం॥ మితయు వ్యసనయు క్తంబులగు బలంబులు పరిక్షిప్తంబును,
విమానితంబును, వ్యాధితంబును, మారాగతంబును, బరి
క్షిణంబును, సభూయిష్టబలంబును, నవిక్షిప్తంబును, సంత
కల్యంబును, భిన్నగర్భంబును, నపస్పృతంబును, బరిమృష్టంబును
మిత్రంబును, సుపనివిష్టంబును, శూన్యబలంబును, మిత్ర
విక్షిప్తంబును, బ్రహతాగ్రజనంబును, సస్వామిసంహితంబును,
భిన్నకూటంబును, దుష్పౌర్ణిగ్రాహంబును, సంధంబును, విచ్ఛిన్న
విపధాసారంబును, సుపరుద్ధంబును, సమానితంబును, శూన్య

మూలంబును, సభృతంబును, బరిశ్రాంతంబును, సవాగతంబును,
బ్రతిహతంబును, స్వవిక్షిప్తంబును, స్రుద్ధమూలంబును, సస్పృతి
సంప్రాప్తియు, గళత్రగర్భంబును, నాశాసీర్వేదియు, దూష్ణ
యుక్తంబు నననివి ముప్పదినాలుగు తెఱంగులై యుండు సలయ
వ్యసనంబులు పరిహరించరానివి యిరువది యొక్కటియును,
వ్యసనంబులు పరిహరించవచ్చునవి పదిహేడును గలవు.
తత్ప్రకారంబు వివరించెద.

61

పరిక్షిప్తాది బలలక్షణము

సీ॥ అరిచుట్టుముట్టిన నటుత్రోవఁగానక
చిక్కియుండినఁ బరిక్షిప్తబలము
అనిపతిచేఁ దిరస్కారంబు గడుఁజెంది
చుదిరోషమంది విమానితంబు
సతిరోగములచేత సలసి యేపనులకు
నసమర్థమైనచో వ్యాధితంబు
సతిదూరగతిచేతి మృతిఁజెందుగతి నా
ధావ? విడుచు దూరాగతంబు

గీ॥ గుట్టములు హులులును మును గూలిపోవ
క్షణమైయుండు నల పరిక్షణ బలము
వ్యసనమును జెంది ముడుగుచున్నట్టికలఁ
బతికినప్పటి కనినేయఁ బనికెరాదు ॥

62

సీ॥ అనినేయ నిట్టట్టు చనరాక యిటుకున
మెలఁగఁ గూడని యభూయిష్టబలము
బహుదేశముల కడపటనుండి వేళకుఁ
జేరనేరని యవిక్షిప్తబలము

వసుమూత్రతోన నెంతయు శత్రులుండిన
 నదరు నంతశృల్క మనుబలంబు
 సన్మోన్య కలహంబు నంది యైక్యముగాని
 భిన్నగర్భంబను పేరిబలము

గీ॥ నొక్కరి ప్రదేశమ వ్వల నుండి చేర
 సనువుగొనక యుండిన నపస్వతంబు
 వ్యసనమునుజెంది ముదుగుచున్నట్టి కతనఁ
 బతికినప్పటి కనినేయఁ బనికిరాదు ॥

63

సీ॥ పిటికిపంతంబునఁ బెగదెడుదళవాయి
 నొనగూడుఁబరిమృష్టమనుబలంబు
 విమతి నైస్యముగూడి విడిసియుండుటఁజేసి
 మించి రానేరని మిశ్రబలము
 మునుశత్రుల సమీపములనుండి యేతెంచు
 నుపనివిష్టంబన నొప్పుబలము
 తరతరంబును గొల్చి తగు ప్రాతమాతలై
 శూరత గల్గని శూన్యబలము

గీ॥ సడరిమిత్రసహాయార్థమనిపినట్టి
 మిత్రవిక్షిప్తమని మొనమేటి భటులు
 చాలఁగూలినఁ బ్రహతగ్రజనబలంబుఁ
 బతికి నప్పటికనినేయఁ బనికిరాదు ॥

64

సీ॥ అధిపులతోఁ బాసియాధారమెదలిన
 యస్వామిసంహిత మనెడి బలము
 నధిపులు గూలిన యప్పు దొందొరులకుఁ
 గూటమొందని భిన్నకూటబలము

వెనుక శత్రులచేత వెతఁజెందు దుష్పాప్తి
కగ్రాహును పేరఁగలబలంబు
జగదంబులోన నెచ్చరితకాఁడెదలిన
నటు ముందుఁ గానని యంధబలము

గీ॥ దాన్యసంప్రాప్తి చుట్టిముల్ దనకు రాక
జడియువిచ్చిన్న వీవదాసారబలము
వ్యసనములయందె ముదుఁగుచు న్నట్టికతనఁ
బతికి నప్పటి కనిసేయఁ బనికిరాదు ॥

65

ప॥ ఇంక వ్యసనంబులు పరిహరించి యనికిం బనికివచ్చు బలంబు
లెవ్వియనిన.

66

బలవ్యసన పరిహార విధానము

సీ॥ రిపులు మార్గము గట్టి నుపరుద్ద మది పెర
క్రొవ నేతెంచిన దుర మొనర్పు
బహుమాన మొందని బలమమానిత మగు
నది యిచ్చి మన్నించ నని యొనర్పు
నిమిషఁగాఁ దావులేనిది శూన్యమాలమా
నది తావుగల్పించ నని యొనర్పు
సభృతంబు జీతంబు నందకుండినబలం
బదిజీత మిచ్చిన నని యొనర్పు

గీ॥ నలసి యున్నఁ బరిశ్రాంత మనఁగ బరగు
నలయికలు దీర్చనదియును నని యొనర్పు
నిట్టిబలముల వ్యసనంబు లిటుల మాన్పఁ
బనికి వచ్చును మగుడ భూపాలునకును ॥

67

సీ॥ అడిగిన నీకున్న నాశచేవెతఁజెందు
 నాశావిని ర్వేదియనెడి నై న్య
 మది యడిగిన దెల్ల నప్పు దాసంగిన
 నది బలంబులఁగూర్చి యని యొసఁబ్బు
 దూష్యులతోఁగూడ దూష్యయుక్త మటండు
 తద్దూష్యులగువారిఁ దలఁగ ననిచి
 యైన నాప్తులు శూరులగువారితోఁ గూర్చి
 యనికీఁ బంచిననైన నని యొసఁబ్బు

గీ సథికమగునేడ్పు లీరీతి నాత్మనెఱిఁగి
 తనకు విజయంబు చేకూరఁ దలఁచెనేని
 యిటుల బలముల వ్యసనంబు లెల్లమాన్పుఁ
 బనికివచ్చును మగుడి భూపాలునకును ॥ 68

సం॥ బలముల వ్యసనము లీగతి
 నలవునఁ దా మాన్పుఁడేని యందఁగి పలులఁ
 గలుగఁగ నేరవు గావున
 బలముల వ్యసనములు మాన్పు పతి జయమిమ్ము ॥ 69

ప॥ ఇంక మిత్ర వ్యసనము. 70

కం॥ ఇల సప్తవ్యసనంబుల
 వలనం జనియించునట్టి వ్యసనంబులు వై
 రులచే నొచ్చుట దైవము
 వలనఁ జెను టివ్వ మిత్రవ్యసనము లరయ ॥ 71

కం॥ మిత్రుఁడు వ్యసనము నందిన
 మిత్రుఁడు చేకూర్చుపనులు మిగులగఁ జెను ॥
 న్నిత్రుని వ్యసనము మాన్పిన
 తాత్రీపతి యెట్టిషేఁ దా జయమందు ॥ 72

గీ॥ ధరణీ రాజ్యాంగముల యందుఁ దగులు నిట్టి
వ్యసనములు మాన్పఁగాఁ దగు నద నెఱింగి
యిటుల మాన్పక మదమున నెనయు భూమి
పాలుఁ దరిరాజుదేఁ బరాభవము నెందు ॥

73

ప॥ ఇట్లు రాజు మొదలుగాఁ బలుకంబడిన యంగంబులందుఁ
త్రాప్తంబులైన వ్యసనంబులతోన మొదట మొదటఁ జెప్పం
బడిన యంగంబుల వ్యసనంబులే గురుతరంబులగుచు నుండుఁ
గావున.

74

సప్తవ్యసనవర్గ ప్రకరణము.

కం॥ సరపతి చా వ్యసనంబులఁ
బొరయనిచో రాజ్యమెల్లఁ బోవగ నోవు
సరపతి వ్యసనము చెందిన
సరయుచు రక్షింప రాజ్య మసమర్థ మగున్ ॥

75

రం॥ తన సచివుని ప్రజ దుర్గం
బును భండాంబు నై న్యమును జుట్టము నెం
చును వ్యసన మందకుండగ
మనిచిన జనపతి త్రివర్గ మహిమన్ జెందున్ ॥

76

అ॥వె॥ శాస్త్రదృష్టిలేని జననాయకుని నంధుఁ
డనుచు నంద్రు ప్రాజ్ఞులైనవారు
అంతకంటె నంధుఁడగుచదివియును గ
ర్వమున మంచినదక వదలునతిఁడు ॥

77

కం॥ జనపతి యంధుం డగుచో
సనువగు మార్గంబు మంత్రులందింతు రిలన్
మును జదివి మత్తుఁడైనన్
పినతోఁ గూడంగఁ బ్రకృతితతి చెడఁజేయున్ ॥

78

౩౦॥ కావున నమాత్యమతమున
నేవలనను మెలఁగి శాస్త్రదృష్టి వెలయుఁగా
దా విడువవలయు వ్యసనము
లావల ధర్మార్థహాని యడరక యుండఁ ॥

79

సప్తవ్యసనములు

చ०॥ పలుకుల వెట్టి యర్థములు పారగవైచుట యెక్కు దాజ్ఞనఁ
గలయవి క్రోధజంబులయి కన్పడుచుండు ధరావలంబునఁ
వెలఁదియు మద్యపానమును వేటయు జూదముఁ గామజంబులై
నలుపు దలిర్చు నిట్టి వ్యసనంబులు భూపతి మానఁగాదగు ॥

ప॥ అది యెట్లనినను దత్ప్రకారంబు గ్రమంబున వివరించెడి
వాక్పారుష్యమునకు.

81

క०॥ వేఱపొనఁగి నిరర్థకమై
కఱకరిగలవలుకు బలుకగా దెప్పరితో
మఱి పగఱును మృదువాక్యమై
మఱవక దనవారిఁజేసి మనఁగా వలయు ॥

82

క०॥ చారణములేకయే వా
క్పారుష్యము వెలయుఁగ్రోధగతిఁ బలికెడు నా
క్రూరునకు వెఱచురోకం
జారయ మిణుగుర్లు చల్ల నగ్నింబోలె ॥

83

క०॥ కఱగరి బలుకును గైదుప
మెఱయుచుఁ బరమర్థభేదమే చూపినచో
గుఱుతగుఁ బ్రతాపవంతుఁడు
మఱిమఱియును దెరలికెరలి మహిఁ బగఱయగు ॥

84

కం॥ ఇలి జసులకుఁ బరుసనగాఁ
బలుకుచు వెఱపింపవలదు పతి తియ్యసేప
య్యారై పలుకవలయు నటులం
బలికినచోఁ దేదనై నఁ బ్రజ నేవించు॥ 85

కం॥ జగతిఁ దుర్జనసాధక
మగు నాజ్ఞయై దండమనఁగ నగు దండంబు॥
దగినయెడఁ జేయఁగాఁ దగుఁ
దగుదండము సేయఁ బతిని ధర సుతియించు॥ 86

మ॥ తెలియ న్వెక్కనమైన యాజ్ఞగల వాత్రీసాయిఁ దెందుం బ్రజఁ
దలఁకంజేయుఁ, దలంకుచుండు ప్రజ సంతాపంబుతో పై పిలం
గలయుం, దత్ప్రజఁ గూడమించుసరి సంఘంబంబుదే॥ క్షయం
బలచుం గొప్పన ఘాప్రజం దలఁకఁ జేయఁగాను ఘాణాని॥ ॥

కం॥ ప్రజలను వాచించిన ఘా
ఘాఁడు కడుం బ్రబలచుండు ఘవి నెల్లపుడు॥
ప్రజలు చెడిఁ బతియుఁ చెడి నా
ప్రజలు కడుం బ్రబలఁ బతియుఁ బ్రబలచు నుండు॥ ॥ 88

కం॥ ఎంతటి యపరాధుల ప్రా
ణాంతకమగు నాజ్ఞసేయు దనుచితిమగు ఘా
కాంతుఁడు రాజ్యముఁ జెఱచిన
హంతనె దండింపఁదిగు నయస్థితి మెఱయ॥ ॥ 89

వ॥ అర్థదూషణము. 90

కం॥ చెఱుపంగఁ దగినవారలఁ
జెఱిపెదనని కనుకఁ బ్రియముచేసిన నది తా
ధర నర్థదూషణం బనఁ
బరగు॥ నీతిజ్ఞులై న ప్రాజ్ఞులచేత॥ ॥ 91

కం॥ వారణములేక కోపము

పేరినగల ధనము వెచ్చపెట్టుట కాఱగా

దారయ నాత్మ హితంబుల

నేరువుతోఁ గోరునట్టి నృపతికి నెందుఁ ॥

92

వ॥ పుగయావ్యసనము.

93

సీ॥ వాహనం బెక్కుచో వచ్చిన బడలిక

వాహనంబులఁ దోలి వడఁబడుటయు

వాహనంబులు దనవై పున రాక యెం

దొకదిక్కుఁజేర్చఁ జేటొదపుటెందు

నాఁడట దప్పిచే నలయుట ప్రజలకు

నన్నపానాదిక మమరమియును

జలిగాలి యెండచేఁ గలిగినపీడలు

ప్రతియానములచేతఁ బరగుపీడ

గీ॥ కసపుచే తెల్లచే వెండి యిసుకచేతఁ

జెల్లచే గల్లచే ముండ్ల పట్లచేత

వేళ్ళచే నీళ్ళచే నాటవికులచేత

వెలయుపీడలు వ్యసనముల్ వేఁబలందు ॥

94

కం॥ పుట్టల మిట్టల గుట్టల

పట్టల మఱి మోటచెట్లపట్టున నెపుడుఁ

బెట్టుకొను వెతలు వేఁబఁ

బుట్టెడు వ్యసనంబు లంద్రు ఋభు లెచ్చొటఁ ॥

95

వ॥ మఱియును.

96

సీ॥ కానల నదులను గట్టుల గుహలందుఁ
 బొడలచెంతల దక్కి పొంచియుండి
 కినుకతోఁ బాశెగాండ్లను దోడి దొరలను
 దను గడంగించినఁ దగులువడుట
 యెంతయుఁ గినుకతో నెడసియుండెడుఁ దన
 బలముచే దాయాదకులముచేతఁ
 ద్రోవలఁ గడు మోసపోవుట మఱియును
 ద్రోవల త్రమయుచుఁ దొట్రుపడుట

గీ॥ యాది యగుదోషములు వేఁటలందు నెప్పుడుఁ
 బొడము గాపున నెప్పుడుఁ బుడఱురోస
 వేఁటలాదెడితపకంటు విటవపలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగినస్వపవడుండు ॥

97

చం॥ ఎలుగులు సింగముల్ పులులు నేనుఁగులుం బెనుదాము లాదిగాఁ
 గలిగినక్రూరజంతువులు గ్రమ్ము భయమ్ములు మీఱుఁ గారుచి
 చ్చులువడిఁ జుట్టికొంటయును జూపుల దిగ్భ్రష్ట మావహిల్లఁ దా
 నలఁగుట వేఁటయందు వ్యసనంబులు రాజున కెంచిచూడఁగన్ ॥

ప॥ వేఁటయందు షడ్గుణములు.

99

చం॥ నిలుకడ గల్గులక్ష్యములు నిల్కడలేక చలించులక్ష్యముల్
 బలువిడినేయు, టామము కఫంబును గ్రొప్పు నడంగిపోవుటల్
 మెలఁగెడు వేళలఁ శ్రమము మించకయుండుట, జంతుజాతికిఁ
 గల భయ దోషముల్ దెలియఁగల్గుట, వేఁటగుణంబులెన్నఁగన్ ॥

ప॥ ఇట్లయ్యును.

101

కం॥ ఇలఁ బ్రాణహారకములై

బలసినదోషములు పెక్కు ప్రాప్తించుటచేఁ

దలఁప మహావ్యసనంబై

పొలుపొందుం గాన వేఱు పోదగ దెందు ॥

102

ప॥ అయినను పుటి యొక్కతెఱంగైన సాధన మొచ్చిన యుచిత

క్రియలచేతనే వేఱయందలి మంచి గుణంబులు గలుగుటప

నుపాయంబులు గలవు గావునఁ దత్ప్రకారంబు వివరించెద. 103

సీ॥ వేఱాడగా నిచ్చ విభునకుఁ గల్గెనా

దనపురంబునకుఁ బ్రాంతమునఁగల్గ

పలచెంతనై న నేఱులచెంతనై నను

దగి మృగంబుల నెందు దాటరాని

యగతిరఁజుట్టిరా ననువొంది రమ్యమై

పొదలు ముండులు గల్గు పొదలు లరలు

విషకారణములైన వృక్షలములేక

జలము దచ్చికలై శు చాలఁగల్గి

గీ॥ యర్థయోజన పరిమితంబైన వెళవు

నిడువు గల్గుచుఁ దగునట్టి యడవి యొకటి

యాప్త తతిచేత నిర్మింప నర్హమంఘ్ర

వేఱు లాడెడుకొఱకు ఘావిభున కెందు ॥

104

పీ॥ కప్పుమబ్బుల యొప్పుఁ గప్పుచాయలు గల్గి

పలుచనై కాయలుఁ బండ్లు గల్గి

భుగులు కొల్పెడి తావి పూవుగుత్తులు గల్గి

గుఱుతు పేరెఱుగు మ్రోకులునుగల్గి

భృంగీసంగీత భంగీతతులు గల్గి
 శారికా కీరికా సమితిగల్గి
 హరిణీ కలభజాల కరిణీకులము గల్గి
 పల్లమతల్లికావళులు గల్గి

గీ॥ చాల చోతులచేత మొనశ్శులేక
 శోభితములైన కాలఁకుల చోట్లు గల్గి
 మిగులఁ జెలఁగెడు వనము నిర్మింపఁజేయ
 పలయు నా పులచేత భావల్లభుండు ॥

105

సీ॥ పోవఁగాఁ గొట్టిన పుట్టలు మిట్టలు
 శిలలు మొద్దులు ముండ్లచెట్లు గల్గి
 నిందారఁ బూన్చిన నెఱియలు బొఱియలు
 గుంటలు గోదముల్ గొబలు గల్గి
 పరిభవెంటనెయంటి పలుదెఱంగుల తీవ
 లల్లిబిల్లిగ నింక నల్లికానిన
 రాజిరంబగు వనరాజిచేఁ జుట్టిరాఁ
 జెలువొంది వెలిని మ్రాఁడులను లేక

గీ॥ మిగుల వెడలుపు చదురమై మెఱయునట్టి
 భూమియును గల్గి తన శత్రు భూపతులకుఁ
 జేరఁగా రాక రమ్యమై చెలఁగు వనము
 వాగునేయించవలయు భూపాలుఁ డెపుడు ॥

106

వ॥ మఱియు నాటవికతతుల మనంబు లెఱుంగంజాలి తనకు నా పులుం
 గ్లేశాయాస నహిష్టువులైన జనంబులచేతఁ దదవనరక్షణంబు
 నేయించుచునుండెడి మృగయాధ్యక్షుండైన యతండు వివిధ
 జాతుల మృగంబులం బట్టితెప్పించి యందు దుష్టమృగంబులైన

వానికి గోళ్ళను గోలులును గొమ్మలునుం గొట్టించి యందు విడి
పించఁజేయ వలయు నంత. 107

కం॥ ఇతరంబగు పని మఱుపక
చతురత లివగల్గి యాప్తజనములతోడఁ
బలి ప్రొద్దున వేటాడగ
నతి సన్నాహమున వనికి నరుగఁగవలయు॥ 108

కం॥ జనపతి వేటాడగఁ ద
ద్వనసీమనుజెందు నట్టితఱి నుండంగాఁ
జను నాప్తబలము ప్రాంతం
బునఁ గడు నాయత్తపాటు పొదలుచునుండఁ॥ 109

కం॥ అడవుల వేటాడంగాఁ
దొడరెడి సద్గుణములెల్ల దొరకుం దొరకుఁ
బుడమిం గల్పితవనముల
యెడలనె క్రీడించు నిచ్చ యెసఁగినచోటఁ॥ 110

అ॥వె॥ వేటయందు నిట్టి విధము మంచిది యని
పలుకుదురు ధరిత్రిఁ బ్రాజ్ఞులెల్ల
నటులఁగాక వనికి నవనీశ్వరుండు దా
బోయరీతి వేట బోవరాదు ॥ 111

ప॥ జూదమునకు. 112

సీ॥ ఎంత ధనంబైన నినుమంతనేవులో
పల నాశమౌటయుఁ బరుసదనముఁ
గోప మందుటయుఁ బల్కులచేత జగదంబు
నాయుధంబులచేత నగు కలహము

ఏబ్బఅలాదుట ధర్మముల్ చెడుటయుఁ
జేయంగఁ దగుపనుల్ నేయలేమి
యతిలోభ మందుట యార్యుల విడచుట
దుర్జ్జనసంగతి దొరకుటయును

గీ॥ జేటునకుఁ గారణంబులు చేకురుటయు
వైరములు చెందుటయు నిగ్గు వదలుటయును
మొదలుగాఁ గల్గు బహుదోషములను జెందు
హాళి జూదంబు లాడెడి యాతతాయి ॥

113

సీ॥ కల యర్థములమీదఁ గాంక్షలు లేకుండు
టర్థంబు లేనిచో నాశపడుట
సంతోషమును మనస్తాపంబుఁ జలమును
గడుఁ బ్రతిక్షణమందుఁ గలుగుటయును
జలకంబు మొదలుగాఁ గలిగిన దేహర
క్షణములయందు భోగములయందు
నాదర మించుకయైన లేకుండుట
మెలఁగకుండుటచేతఁ గలిగినట్టి

గీ॥ దుర్బలత్వంబుచేఁ జాలఁ దూలుటయును
మంచి శాస్త్రార్థముల నుపేక్షించుటయును
మొదలుగాఁ గల్గు బహు దోషములను జెందు
హాళి జూదంబు లాడెడి యాతతాయి ॥

114

కం॥ మలమూత్ర నిరోధంబులఁ
గల పీడలు దప్పికొనుటఁ గల పీడలు నాఁ
కలిఁ గొనుటవలనఁ బొడమెడి
యలమటలుం జూదమాడు నతనికిఁ జెందు ॥

115

సీ॥ నలుదేల కోల్పడి కులకాంత నడవిలో
 పల దించి తా నడవాల యయ్యె
 ధర్మజుం డాలిని ధర నోడి యిలనెల్ల
 విడచి కంకుండన విరటుఁ గొల్చె
 దంతవక్త్రుండును దా బలభద్రుచే
 గుఱుతుగా బండ్లుదఁగొట్టఁ బడియెఁ
 గుండిసపుర మేలుచుండుకువిభుండు
 జయము పోనాడి నాశనముఁ జెందె

గీ॥ జూద మాడియె కాదె యీ జూదమెంత
 వాని నై నను బ్రమయించు వాసి చెఱుచు
 జూదము సకలగుణములఁ జూరలాడు
 జూద మెంతిటివానికిఁ గాదు ధరసు ॥

116

కం॥ జూద మనర్థముఁ దెచ్చుం
 జూదంబున భేద మందుఁ జుట్టతీకంబు
 జూదమున నెయ్య ముడుగు
 జూదమె పో కాని దెంచి చూడఁగఁ బతికె ॥

117

ప॥ శ్రీవ్యసనానకు.

118

సీ॥ కార్యకాలంబులు గడచిపోవుటయును
 నర్థంబు ధర్మంబు నలఁచిచెడుట
 యెవ్వేళ నిలువెళ్ళ నెఱుఁగని కతన స
 జ్జనులు మంత్రిజనంబు గినియుటయును
 ధరణిపైఁ బక్షపాతంబునఁ జేయఁగా
 రాని కార్యంబైనఁ బూనుటయును
 దాల్చి లేకుండు తెంతయుఁ గోపమందుట
 వైరంబు సాహసవర్తనంబు

అ॥వె॥ లాదిగాఁగఁ గలునట్టి దోషము రెల్ల
 వెలఁదివలస నెప్పుడుఁ గలుగఁచుండు
 సటులఁగాన నది మహాదోషయుక్తంబు
 విఘ్నేషు దీనిఁదెలిసి విడువఁబలయు ॥ 119

కం॥ చెయవల మోమునె చూచుట
 కలవడి వేగిరముచెందు నల్పాత్మలకుల
 గల కోర్కురెల్ల జప్వన
 ముంతోడంగూడ నాకముల గనకున్నె ॥ 120

ప॥ పానమునకు. 121

సీ॥ తెరివెలేకుండుట చుహూలు బెగడుట
 కక్కులయును గోర కట్టమియును
 గల్లలాడుట బండుగరిమ చోనాడుట
 చలఁపు ప్రజ్ఞయు మతి తలఁగుటయును
 బనిలేనితటి పెరఁబడుట నిప్పుటయును
 ద్రాణబాధయును పిండ్రయును గనుట
 సత్పురుషులతోదీనంగతి పచలుట
 దుర్జ్జనసంగతి దొరకుటయును

గీ॥ గడగడ వడంకుటయు జారిపడుట కడు స
 నర్థ మొందుట శ్రీగోష్ఠి యధికమగుట
 యాదియగు దుర్గుణంబుల నందుచుండు
 మద్యపానంబుఁ దిగిలిన మానవుండు ॥ 122

కం॥ పానవ్యసనముఁ జెందిన
 మానవుఁ డెచ్చోటనైన మదమున మెలఁగుక
 దానమదంబున నెచ్చో
 నైన బహిష్కార మొంది యధమతిఁజెంది ॥ 123

౪౦॥ భృగునముఁదను యోగీశ్వరుఁ
దగఁజీతమతిశాలి షడ్గుణైశ్వర్యయుతుఁ
దగు శుక్రఁడుఁ బానముచేఁ
దగి మదమున శిష్యవరుని చిండిగఁ ద్రావె॥ 124

౪౧॥ కులమును బలమును వేదం
బులు శాస్త్రంబులును శీలమును సంపదింప
గలవారై నను బానం
బలవడుటనె చెడరె యాదవాంధ్రవృష్ణుల్ ॥ 125

౪౨॥ సిరిఁ దొలఁగఁజేయు వ్యసనము
లరయంగా నేడుతెఱఁగులై యది యెప్పుడు
ధర నిది యొక్కటియె నరుఁ
తెఱచున్మఱి యిన్నిగూడఁ తెఱచుట చుచుచే ॥ 126

౪౩॥ మగువల నెంతయుఁ దగిలిసఁ
దగురీతుల మద్యపాన తత్పరుఁడైన
దగు కొంత వేఁట భారము
మిగులం గీదొట విడచి మెలఁగఁగవలయు॥ 127

౪౪॥ చలఁవఁగ మిక్కిలి విషయతత్పరతఁ గలిగించు చెప్పగా
సలపడువేధిశాస్త్రముల నన్నిటి డొరఁగఁజేయు సద్గుణం
బులను మహాత్మ్యముం జెఱుచు బుద్ధియుఁ బెద్దరసంబు సంపదిం
జలనము నందఁజేయును వెనక వ్యసనంబులు దాట వక్యమే ॥

౪౫॥ వ్యసనములు గలుగు నరపతి
పనుచుం బసదొఱఁగు వై రివర్గముచేర
వ్యసనములులేని నరపతి
యసదృశగతి మెలఁగి గెలుచు నరిసంఘములి॥ 129

చం॥ ఇదియిది దీనికిం దిగి రహించు సటంచును గోర్కె మీఱగా
మదిఁ దలపోసి తాఁబ్రకృతి మండలి సత్క్రియతోడఁగూర్చి స
మ్మతమున నీతి రీతులనె మానపనాథుఁడు దా మెలంగినఁ
వదిలనిగొరవంబునఁ ద్రివర్గముఁజెందుఁ బ్రతాపశాలియై ॥ 130

చం॥ అనుపపదాని దాసయుతహస్తైలసద్బలవాహవక్రపా
లనపటుసార సారసవిలాసవిలోకన లోచనవ్యస
ద్విసురి విహారి హారరుచివిశ్రుతకీర్తినివాని వాసవా
త్పానఘమనోజ్ఞాభోగ విభవానిశ బంధురబంధురక్షా ॥ 131

చం॥ దీప్తోత్సాహ మహోజ్జ్వల
నిస్త్రాంగ గుణాగుణాజ్ఞ సరలదిగల
వ్యాప్తప్రతాప వరజల
జాప్తాస్వయరామభావన కృమితీ ॥ 132

కవితావిరాజితము ॥

చతుల తురింగము చంద్రమణి క్రమస్థైర్య విరాజితసారసయో
ద్భుతవిదహప్రతి దింధివాడంధణ దానినిస్వస దానితహా
త్పుట మదిశాత్రవ ఘావ ప్రతాపజ ఘానివిధానిరభూధరిత
స్ఫుటవలయాచల ఘానుతసద్గుణభూషణ నిర్భవిభుస్త్వయితా ॥

గద్యము :— ఇది శ్రీమద్విదనగోపాల పెర్రసాదిలల్ల సాదిసారస్వతి
ధారద్వాజనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాద్యపుత్ర సుకవిజను
విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవనాగధేయ వేంకటనామధేయ
ప్రణీతంబైన కామందక నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు
మత్సాహ ప్రభుభక్తియు సప్తాంగప్రయోజనంబులఁ దద్విద్యుని
సంబులు నన్నది షష్ఠాశ్వాసము.

ఆంధ్రకామంపకము

సప్తమాశ్వాసము

కం॥ శ్రీమదహోబల నృహరి
స్వామిపునస్సాపనప్రశస్తత్యాంకా
రామవదభక్తి వరవి
ద్యామహి హంధ్రాజు వెంకటాద్రిసరేంద్రా ॥ 1

వ॥ అవధిరింపుము. 2

యాత్రాభియోక్తి ప్రదర్శన ప్రకరణము

కం॥ ద్విససము విడిచి త్రిశస్త్రుల
బౌసగి జయాకాంక్షియైన ఘాసతి దినకుం
బనగలతఱి గదలగదగు
వ్యసనంబులు నొందినట్టి పైరులమీది ॥ 3

చం॥ ద్విససము గర్భియుండురిపువర్గముమీదినె దిండు దోషిగా
బౌసగింపటంచు బల్కుచురు పూర్వికు తిట్టిమలంబెకాడు త
ద్యససము చేకయుండు రిపువర్గముమీదటనై సె బాని పె
క్కసమగురీతి దండు చనగాదగు దాను సమిట్టజై నదో ॥

కర॥ ఇలఱేడు శత్రు గెలువం
గలవేళలనై న శత్రుగణముల రాజ్యం
బుల బలమి జెలుపనోపం
గలవేళలనై న దండు గదలగవలయు ॥ 5

ఉ॥ పైరులు పండి పుంజగలపట్టున పైరులసీమమీఁదట॥
ఘోరమణుంటు దండు చనఁబొల్పుగు నీగతి దండువెళ్ళుచు॥
పైరులు చూరఁబట్టి పరిపంథుల జీవనముల్ హరించిన॥
సారదలందుచేఁ దనరి శత్రుల గెల్పును నిర్భయస్థితి॥ 6

చం॥ వెనుకటిపైరులం దనదు వెన్నెనురాఁ గడు మట్టుపెట్టి పెం
పునఁ బరిచర్యలం దెలిసి ముందరఁగల్గుభయప్రదేశముల్
గనిమిలు తెన్నుగా నెఱిఁగి కంటకశుద్ధి యొనర్చి రానుదో
నగుపగుమార్గమందుఁ బతి యాత్ర ననందగు నప్రమత్తుడై ॥

చం॥ నమమగుచోట్ల గుంటలును జాలఁగ మిట్టలునై నచోట్ల నె
య్యముగలవేస మున్నుగఁ బ్రయాణమువోవుట యొప్పు పైధవ
క్రమములయందుఁ దానెఱుఁగ గల్గుచు నాత్మదుఃఖక యన్తపా
నముల సమృద్ధిఁజెంది జతనందుగ దండు చనంగఁ జెన్నుగు ॥

చం॥ జలము పెసంబునుం గలుగు చాయనె వేసవి పైరిమీఁదఁ దో
పలయు మదేభముల్ జలమువల్లఘటిల్లెడు సౌఖ్యమొందఁగా
జలములు లేకయుండినను సామజపంతులకెల్ల వేసవిం
గలుగుచునుండుఁ గుష్ఠములు గాటిపుఁజెండలఁ బట్టుపెట్టచే॥

చం॥ ఒక్కయెడ నిలుచునప్పుడు
గక్కనమగువెట్టినొందుఁ గిరి బృందముల॥
యిక్కిలిఁ బ్రయాణముల నిడి
వెక్కసమై నొంపనున్నె చేసవివే॥ 10

కం॥ నీరములు చేని వేసవి
సారెకు దురవస్థఁ జెంది జంతువు లెల్ల॥
వారణ పంక్తుల తైనం
దీరనితాపముల నపుడె దేహము రెంటు॥ 11

ఉ॥ ఘమ్మను మంచివాసనలు గ్రమ్ముమదమ్ములు గల్గి కొమ్ములం
జిమ్ముట సుగ్గుసూచములు చేసినగట్టులు గల్గి మీటి కా
ర్గిమ్ముఁ గప్పు చుట్టుగమికప్పులయొప్పులు గల్గుటంతి నం
ఘమ్ములయందెకా ధరణీకాంతులరాజ్యభరంబు నిల్పుటల్ ॥ 12

మ॥ అవిచూడక సడగొండలో యనఁగ నీలాత్రంబులో నాఁగి ని
ట్లవియం గొమ్ములఁ జిమ్మనోర్చి మదధారాసారతం బేర్చి కా
త్రపులం గోరుపులాడనేర్చి తగు నుద్యద్భద్ర నాగేంద్రముల్
భువి రాజ్యాస్పదహేతువై నవి గదా భూపాలకశ్రేణీక ॥ 13

ఉ॥ శూరతపోతునేర్చు సముజ్జోకముఁ గల్గిన మావటీఁఁ, పెం
పారఁగ నెక్కి యుక్తెనఁగి యాయితపాటుని మీఱు చారణం
చేరణమందునైన జవమెచ్చినవాఱుల నాటువేలఁ దా
ఁరతమించఁ ద్రుంచు వినుతించు సుదంచితసాహసింబుని ॥

౩౦॥ జలముల నడవుల నప్పుల
బలుదిన్నెల సమములైన పట్టుల వడిఁ గో
టలును గడపు వడియేనుం
గులు గలిగిన దొరకు దొరకుఁ గోరిన జయముల్ ॥ 15

కం॥ ఏతెరువు నీళ్ళు గలయది
యేతెరువు పరభయంబు తెనఁగక తగుఁ దా
నాతెరువునఁ జనవలయు
భూతలపతి బలము శ్రమముఁ బొందకయుండక ॥ 16

దండయాత్రా విధానము

సీ॥ అరిపతి దండెత్తునట్టిచో ఊద్రఱ
త్రుండును వెనుక శత్రువుల రేఁచు
నదియ రింద్రము గాన నహతులౌవారెల్లఁ
గడు ఘనంబుగఁజేయఁ గడఁగుచుండుఁ

చితికి ముందఱవచ్చుపలమున కంటెను
 వెనుక శత్రులపోరె ఘనము దెలియ
 సదిగాక కాననియర్థంబుకొఱకునై
 చేకొన్నయర్థంబు చెఱుపరాదు

గీ॥ కానఁ దనబల్కి వై దుల ఘనతఁదెలిసి
 వెనుక శత్రుల పగమాన్చి విమతుమీఁద
 పండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

17

సీ॥ కనకుఁ బిఱుంద శాత్రువుఁడున్నచోఁ దిస
 కతఁడునులోగక యరిగెనేని
 వెనుకటి శత్రువు వేగ భేదముచెంది
 యలమట నొందించు నటులఁ గానఁ
 దనకుఁ బిఱుంద ముందఱఁగల్గు శత్రుల
 నడఁపగా నోపినయట్టి శక్తి
 కలుగు వేళలను విక్రమయుక్తిచే మించి
 ఘనములౌ ఫలములు గలుగనెంచి

గీ॥ కనకు నెలవైనపట్టిణంబునకు రక్ష
 ణమ్ము గావింపఁదగినబలమ్ము నుంచి
 దండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

18

సీ॥ ఆరయంగ నిఱువదియగు సంఖ్యఁ దగుభటులె
 గలుగు చేరువయ వర్గంబులండు
 ధారుణీస్థలి నిట్టిసేరువ కొక్కొక్క
 ఘనుఁడైన సేరువకానిఁ గూర్చి

పెక్కు చేరువలును బెక్కు చేరువకాండ్లు
 గలిగిన తన యాప్తబలము నేర్పి
 తన పట్టణముఁగావ నొనరింపఁగాఁ దగు
 నిటుల నేరువకాండ్ర నేర్పరింపఁ

గీ॥ బరుల కెందు సభేద్యులై పరగుచుండ్రు
 గాన నీరీతి నొనరించి ఘనతమించి
 దండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

19

సీ॥ తనకు సహాయమా దై పంబుచేత ను
 ద్యుక్తుడై దండెత్తుచుండు రాజు
 ముందరికి నవశ్యమును జను వార్యంబు
 పెనుకళత్రుని రాజ మొనయు శంక
 యొక్కవేళనె కల్గియుండినఁ బదరస
 దళవాఱునై నను దనయునై నఁ
 దన బలంబులలోనఁ దగినట్టు నాలవ
 పాలై న మూఁడవ పాలునై న

గీ॥ బలము నొనఁగూర్చి ముందరి పగఱమీఁది
 మునుపుగా నంపి తా నిల్చివెనుక పగఱ
 నుడుగఁగాఁజేసి కదలుట యొప్పునండ్రు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞు లీధరణిలోన ॥

20

కోపద్వైవిధ్యము

ప॥ మఱియు నాంతరకోపంబును దాహ్యకోపం బనఁగ రెండు తెఱంగుల
 కోపంబులు గలవు. వానియందు నాంతరకోపంబు యధి
 కంబగు నటులై నను నయ్యిరుతెఱంగులవారి కోపంబులు వారించి

మఱి యభీష్టంబుల నొనర్చి వారిం దనవెంటఁ బోకొని చన
పలయు ని య్యిరుదెఱంగులవారి కౌపంబు తెట్టిపనిని. 21

సీ॥ సుతమంత్రిహిత పురోహిత నిజవంశజ
నేనాధిపతులు ప్రధానజనము
అంఘ్రు ధారుణీ వీరతందు నొక్కనికోప
మైన నాంతరకోప మనఁగఁబరగు
గడిఁగారువారలు సదపులకడ సుండు
ప్రజలును మఱియెంచ బాహ్యజనము
లరయంగ వీరలయందులో నొక్కని
కోపమైనను బాహ్యకోప మగును

గీ॥ తనకు నాప్తులు చతురులై తగినయట్టి
మంత్రిజనములచేరిను మనుజవిభుఁడు
తెలియఁదగు నిట్టికోపముల్ తేటపడఁగ
మించి వారల శాంతిఁ బొందించుకొఱకు ॥ 22

గీ॥ ఎట్టిరీతినిఁ దప్తులై యెదసి పగఱఁ
గూడుకొనిపోవ రటులఁ దత్కోపమడఁప
సమరు సామాదులగు సుపాయములనై నఁ
గట్టుకొని వారి విరిపోటు పెట్టియైన ॥ 23

చం॥ హయములును భటలు చచ్చుట
క్షయమగు దవనంబు అసిఁడి కడు వ్యయమైనఁ
వ్యయమగు నిటులఁ జయమును
వ్యయమగు పయనంబు మానవలయుఁ బతికి ॥ 24

కం॥ ఫలముఁ వశ్యము దనకుం

గలయది వేఁ జేతి కిచ్చుగతి వేగమె కా

గలయది వ్యయప్రయాసము

గలిగినయదియైన దండు గదలఁగవలయుఁ ॥

25

కం॥ ఏనుఁగులకు గుఱ్ఱములకు

మానుసులకు నొప్పిదాఁకి మఱి ఫలసిద్ధిం

గానక నొగిలెడు బనికిం

దా నెందును దండుపోవఁ దగ దధిపతికిఁ ॥

26

కార్య వ్యసనంబులు

పం॥ తనకుఁ శక్యముగాని వస్తువులమీఁదఁ యత్నముల్ నేయుటల్

దనకుఁ శక్యములైన వస్తువులమీఁదఁ యత్నముల్ మానుటల్

దనకుఁ శక్యములైన వస్తువుల వేళఁ గోరుటల్ మూఁటి నెఁ

డును గార్యవ్యసనంబులంద్రు సయవేడుల్ మేదినిచుండుటఁ ॥

సీ॥ ఓర్పును గరుణయు నోర్పురేపిండుట

దాక్షిణ్యమును ప్రారతయు భయమ్ము

దంబును సిగ్గు దుష్టత్వంబు దైన్యంబు

సతిధార్మికత్వ మహంకృతియును

దనజాతిఁ బుట్టిన జనులఁ గాదనుటయుఁ

జంపుటయు నుపేక్ష సలుపుటయును

బలువగు నెందకుఁ జిలికిఁ దా నోర్వక

యుండుట వానకు నోర్వరేమి

గీ॥ యివియవేళలఁ జేసిన నెందుఁగార్య

సిద్ధిలకు నెల్ల విఘ్నముల్ నేయుచుండు

ననుచు నీతిరహస్యజ్ఞు లంద్రుగాన

వీని ననుచితవేళల విడువవలయు ॥

28

సప్తవిధ పక్ష లక్షణము

స॥ మితయు మైత్రులును, నిజులును, సంబంధులును, భృత్యులును,
నాశ్రితులును, గృహీతులును, గార్యజులు ననెడు నేడు దెలుంగుల
వార లే పక్షంబనం బరంగుచుండుదు రిట్టి పక్షంబనంగ సహాయు
లనం బరంగుచుండు నిట్టి సహాయు రెట్టివారనిన. 29

సీ॥ తన తల్లిదండ్రుల యనుగుంబంధులె మైత్రు,
తెనసిన ప్రాతవారెల్ల నిజులు,
సరవి వియ్యంకులె సంబంధుంగుచుండ్రు
భృతికిఁ గొల్చెడువారె భృత్యు లరయ
నాచ్యరక్షణమున నాశ్రయించినవార
నాశ్రితు లుపచార మందియుండు
వారు గృహీతులు వసుధఁ గార్యాధ్యులై
యనువాండువారె కార్యజులు చలఁప

గీ॥ నిటుల నేడుదెలుంగులొ నిట్టివారి
పక్షము లటండ్రు ప్రాజ్ఞులై పరగువార
చిందు రాగాపరాగంబు తెలుఁగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥ 30

స॥ ఇట్టి సహాయు లనురాగిసహాయులు సద్వృత్తసహాయులు నన
రెందు తెలుంగులై యుండుదు రందు ననురాగంబుగల సహాయు
రెట్టివారనిన. 31

అనురాగి సహాయలక్షణము

పం॥ అనిశముఁ జేరికొల్చి సుగుణావళిఁ గీర్తనచేసి నిండలక
వినక తదర్థమై తనరు విశ్రుతయర్హము పట్కు శౌర్యముం
గని కనుపట్టు టోషములఁ గచ్చుచు మండుట యెంచు నెంచఁగ
ననువగు నెయ్యముల్ గలుగునట్టి సహాయునిచిహ్న మిమ్ముహి॥

వ॥ సద్వృత్త సహాయం దెట్టివాడనిన.

39

సద్వృత్త సహాయలక్షణము

చ॥ కులమున మించి మోహమునఁ గూడక దైన్యములేక విద్యలఁ బలమును సత్యముం గలిగి పాటిలు లోభము దించి బుద్ధిచే సలరుచు మేలెఱింగి వినయంబు వహించినయట్టిమిత్రుడే జలన సుతించ మంచి తగువ ర్తనమొందిన పక్షమై తగున్ ॥ 34

ఆత్మగుణముల నుద్యోగాదుల శ్రేష్ఠుఁ

గీ॥ త్యాగ ముద్యోగమును ధీరతయును బుద్ధి నిజము మర్యాద సిగ్గు నింద్రియజయంబుఁ బ్రాధీయును గారవం బనురాగ మోర్పు బలము నన ముఖ్యగుణములు పార్థివునకు ॥

35

శక్తిత్రయ స్వరూపము

సీ॥ సారమా నీతిప్రచారం బెఱుంగుట
జగతిలోపల మంత్రశక్తియందు
రాత్మసంపదతోడ నలరినబలము కో
శంబు నెంచఁగఁ బ్రభుశక్తియంద్రి
ఘనమైనయట్టి విక్రమమును బుద్ధియు
సత్త్వంబు సుత్సాహశక్తియంద్రి
నీతిమంతులుగాన నృపవరుం దెల్లచో
నిట్టి త్రిశక్తుల నెనయవలయు

గీ॥ నిటులు శక్తిత్రయంబుచే నెనసి యెప్పుడు
నేర్చుతోడుత వర్తింప నేరకున్న
మించు శక్తుల నెటుల జయించనేర్చుఁ
జెలఁగి సంపద నేరీతిఁ జెందనేర్చు ॥

36

సీ॥ వ్యసనమందిన దైన్య మందకుండుటయును
 ఘనమైన శౌర్యంబుఁ గలుగుటయును
 దక్షిణయును శీఘ్రతయు మహాత్సాహ నం
 పదయంద్రు జగతిలోఁ బ్రాజ్ఞులెల్లఁ
 బుట్టగాఁ బుట్టిన బుద్ధియు శాస్త్రంబు
 దెలియుటకతమునఁ గలుగుబుద్ధి
 పెద్దలసంగతిఁ బెనుపొందుబుద్ధియుఁ
 గడు విచారింపఁగాఁ గలుగుబుద్ధి

ఆ॥వె॥ జ్ఞానరూపమంత్రినంపద యనఁదిగు
 నిట్టి రీతులెల్ల నెఱుఁగనేర్చి
 చివర చివులమీఁద దండు పోవఁగఁచు
 సీతి నెఱిఁగినట్టిస్వపవరుండు ॥

37

మ॥ అల యుత్సాహము శౌర్య మందుటయుఁ గా
 ర్యం బానుటల్ నేయుటల్
 బలువా నిల్కడ పొరుషంబు ముదముఁ
 బ్రాపించు టారోగ్య ముం
 దలపెల్లఁ ఫలసిద్ధిచేఁ దగుటయుఁ
 దైవాశుకూల్యం బగుఁ
 దెలివిఁ భూపతి యిట్టివేళల ధరి
 త్రిం దండుపోవం దగు ॥

38

కం॥ జనపతి తన భండారం
 బనువమగతి వెంటరా సహాయులచే
 ననువాంది గెలుచుటకునై
 చనఁదగు బిడదిహీనశత్రువుమీఁద ॥

39

చం॥ ఈరీతి నీతియుతుడై
 ఘోరపూజనకుండు దుండు పోయినయేనిఁ
 సాహోదరతఁ బారా
 వారావృత్తమైన ఛరణివలయుం బేలుక ॥

40

దండయాత్రాకాల దేశాదులు

చం॥ ఆలములు మబ్బుగల్గుతటి సామజపంట్టికి దిండు పోడిగుఁ
 ఆలములు మబ్బులేనితటి నైంధవరాడికి దిండుపోడిగుఁ
 వెలువని జశ్ను మంచుఁ గడువెట్టియు లేక చెలంగ నాచునిం
 గలయఁగి సర్వనైస్యములు గైకొని ఘోషతి దిండుపోడిగుఁ ॥

గీ॥ గూబి వాటిరి గాకులఁ గొట్టి నొంచు
 వాకి పెగలైన గూబల గడిమిఁజింఁచుఁ
 గాన వేళ విచారించి కదలవలయుఁ
 గాల మెఱుఁగుచుఁ గదలినఁ గలుగు ఆయము ॥

42

॥వె॥ కుక్కచేత మొసలి చిక్కును దరియండుఁ
 గుక్క మొసలిచేతఁ జిక్కు సేద
 నటులఁగానఁ దనకు ననువైన చోటొంది
 చెలఁగు రాజు వార్యసిద్ధిఁ జెందు ॥

43

సీ॥ సుమములై కనుపట్టు చమిరపునేలల
 నశ్వముల్ మున్నుగా నరుగవలయు
 మిట్టలు గుట్టలు గట్టలు నైనచో
 నేసుఁగుల్ మున్నుగా నేగవలయుఁ
 బొదలును మ్రాఁడులు బొదలెడిచోటలఁ
 గాలాళి మున్నుగా గదలవలయు
 ఆలములు లోతుగా గలిగినచోటలఁ
 దగిన యోదలమీఁది దాటవలయుఁ

గీ॥ జదిరములు మిట్ట గుంటలు జలముఁబొదలు
గలుగు నటుపంటి నేలల జలముడిందు
నందుచే ముందు చనఁదిగు నందుచేతఁ
బోవఁదిగు దండయాత్ర మహివిధుండు ॥

44

చం॥ జనపతి వానకాలమునఁ జాలఁగ మిట్టలమించు త్రోవలఁ
జనుపడ వేసవిఁ సలిమార్గమునం జన నొప్పు నెందుఁ ఁ
క్కినయెడ మిశ్రభూములను గేవల దుర్లుటమైన మార్గముల్
గనుగొని యాత్మనేనకు నుఖంబగు రీతుల దండుపోఁదిగు ॥

౨౦॥ జలములు కడుఁ గలత్రోవఁ
జలములు లేనట్టి త్రోవఁ జనక సుఖగతిఁ
నెలవదులఁ గూడి చనఁదిగు
గలయం గట్టియుఁ గనువు గలిగిసత్రోవఁ ॥

45

మ॥ తన చుట్టంబుల మూఁద రాకడలచే ధన్యాదిక ప్రాప్తిచే
ననువై నీళ్ళఁజెలంగి నమ్మికల లోనై యుండు తన్మార్గ భూ
జనముల్ గల్గిసత్రోవఁ బోవఁదిగు నెంచల దీసుఁడై భంగముం
గని వీరకల్చెడి వచ్చుత్రోవఁ జనఁగాఁ గాడెందు భూభర్తకు ॥

చం॥ తెలియక దూరమైన రిపుదేశము వేగిరపాటు మీఱఁగాఁ
జలమునఁ జొచ్చిపోవు దొర సంగరరంగమునందు వై రిఫా
లలపతి ఖడ్గధారల విచారితుఁడై బహు రక్తధారలం
గలగొని పొక్కియుక్కునెడి గ్రక్కునసూరకె చిక్కిఁబ్రుచ్చుచే॥

మ॥ ఇ ట్లపాయంబులఁ జెందిని యుపాయంబులం బయసంబులు
గదిలిపచ్చి నైన్యంబులు విడియింపందగు నచట మఱియును. 49

చం॥ అదులకుఁ జాలరానియటు లాత్మబలంబుల నిల్చి రక్షణం
బరయుచు నీతిరీతిఁ దగి యాపుట శూరులునై స యోధులె

చ్చరితెలఁ జుట్టియుండగ నిశాసమయంబుల యోగనిద్రలం
బొరయుచు నుండగాఁ దగును ఛాపతియెందును జాగరూకుఁడై ॥

చం॥ కలయఁగఁ జాలి రొప్పు కరిఘంటలగల్గు ఘణంఘణ ధ్వనుల్
మెలఁకువఁజెంది గుఱ్ఱముల మించిన హేషిత భాంకృతిధ్వనుల్
నిలుకడఁగాంచు యోధతతి నిశ్చలవాక్య డిమందిమ ధ్వనుల్
నెలకొని వీనులంటఁ బతి నిద్దురసందున మెల్కుపై తగుకా ॥

చం॥ నిదురతిజీ నప్పటప్పటి
కది యెవ్వఁడు మేలుకన్న యతఁడని పతి దా
సదయుఁడయి యాదరింపుచుఁ
బదిలంబని యెచ్చరించి పలుకఁగవలయుకా ॥ 52

ప॥ అంత. 53

చందయాత్రా సమయముల రాజవైఖరి

చం॥ తెలతెల వేగలేచి నరదేవశిఖామణి నామతీర్థమై
కల కులదైవముం గొలిచి ఘమ్మను కస్తురి జివి తీవితోఁ
ఁగుకుదగుక్కున న్నినుచు దార్కొను రత్న విఘాష జాళితోఁ
గొలుపుకు వచ్చుటొప్పు నిరుగోవులగట్టిన వా రహోయనకా ॥

సీ॥ శ్రీమంతులై మించు సామంతు లొకవంక
నుచితమంత్రులు మంత్రు లొక్కవంక
హితచర్యులగు పురోహితవర్యు లొకవంక
నుదిత సశ్యు లమాత్యు లొక్కవంక
ఫలదాయులై నట్టి దళవాయు లొకవంక
నుక్కు నిక్కిన శూరు లొక్కవంక
సధికారుల జయించు నధికారు లొకవంక
నుచిత మితుల మితు లొక్కవంక

గీ॥ నొక్కవంకఁ గళావతు లొక్కవంకఁ
జామరగ్రాహిణులు గూఢచరులు గొలువఁ
దను ప్రతాపంబుఁ బారకజనము వొగిది
నిండువేడుకఁ గొలుపున నుండవలయు ॥

55

కం॥ ఆమెడ ఆగతీనాథుం
దాయతపతి మెఱయ మంత్రులగు వారిలతోఁ
జేయఁదగు సత్ప్రియనులు ను
పాయంబులు నిశ్చయించి పతి గదలఁ దిగున్ ॥

56

చం॥ అలపును వేగిముం గల హయంబులనెక్కి తనంతి చేచి వా
రలు బలుచైదువుల్ నిజరరంబులఁ దాచిచి వెంటఁగొల్పిఁ బ
జ్జల సవిధాన మెచ్చరికె సాపి యహోయని పూని సాహిణుల్
గొలువఁగఁ దేజినెక్కి నృపకుంజరుఁడంతట యాత్రపోయెన్ ॥

మ॥ తనయంతేసిన్యపాంశేఖరులు మైత్రిస్నేహసన్నాహముల్
దనరం చేయలనెక్కి యుక్కుపోడిచాలన్ గొల్పిఁగా సాహిణుల్
వెనువెంటన్ జరిసం బహోయసుచు నేవింపన్ గడున్మించి చి
ర్గుని సామ్రాటేపరాణినెక్కి కదిలంగా నొప్పు రాకయ్యెడన్ ॥

కా॥ రాజేంద్రుండు గజాశ్వసంఘములచర్యల్గొనంగా జనున్
గైజీతంబును గూట మేర్పించి వేడ్కం గానఁగాఁ జెల్లెన్
దేజు బాయితపాటునుం గిడుఁ బ్రసిద్ధిం జెందియున్నట్టి బ
్రేణీలం గజపక్షిఁ జూడఁదగు హాన్ రేపులుమాపులున్ ॥

సర్వాపర్ణనోపాయము

మ॥ సులభంబౌ పొడగాన్నుగల్గి దయచేఁ జూపట్టి మిందిన్మిత్ర
బులఁ జెన్నొందిని పల్కుచేఁ దగఁ బ్రియంబుల్మాటికిఁ బల్కుఁగా

వలయుం జీతముకంటె నెక్కుడుగ నిర్వక్రంబుగా నియ్యఁగా
వలయుం బ్రాణము లిత్తు రీ విహితమౌ వాక్యంబుచేతఁ బటుల్ ॥

చం॥ కరుల రథంబులందుఁ దురగంబులయం దలయోడలందుఁ దా
నరుగఁగ నేర్చి వింట నెరయం జతురత్వముఁ జెంది కార్యముల్
నిరతము నభ్యసించఁదగు నేడ్పున నీగతి నభ్యసించు
ష్కరమగు కార్యమైనను సుఖంబునఁజెందు నరేంద్రుఁడున్నతిఁ ॥

మ॥ కడు సన్నాహముగల్గునేన లిరువంకం గొల్పి సన్నాహముం
బొడవుంగల్గు గజంబునెక్కి రిపులౌ భూపాలకు ల్వంప వెం
బడి నేతెంచిన దూతతో భటభతుల్ పైమాటుగానుండ నె
క్కుడు నేర్పొందెడు మంచివాక్యముల తెక్కుల్మీఁబోవందిగున్

గీ॥ బుద్ధిచే గుణములచేతఁ బొదలు సూధ
చారిజనములచే దూతజనముచేత
పై రివర్యలు దెలిసి పోవలయు వారు
లేనిపతి యెందును గన్నులు లేనివాఁడు ॥

63

చం॥ ఘనత దలిర్ప శత్రు గడిఁగాచుదొరం దన మిత్రుఁజేసికోఁ
జనునపు దించుకించుక యొసంగుచు నాశలు చాలఁజూపియై
నను మఱి బేరమాడునెడ న్యాయముదప్పక పై రి ఘాములం
బనుపడి వచ్చునెట్ల పరిపాలన మొప్పఁగ ఘెల్పుఁగాఁదగున్ ॥

చం॥ అనువగుదూతఁ బంపి తనయందినకార్యము సంతిచేతఁ జ
య్యన నొనరింపఁగావలయు న త్లొనరించిన సంతిగానిచో
దనరుచుఁ గార్యభేదమగు దాన నభేదముచెంది వారిలోఁ
గినుకలు బుట్టుచుండు నది కేవలముఁ బతికిఁ శుభంబగున్ ॥

చం॥ అడవులయందు దుర్గములయందు వసించినవారిఁ ద్రోవలుం
గడులును గాచువారల ఘనంబగుసామముచేత నీగిచే

గడుఁదినియించి మించి తన రైవసమై తగఁ జేసికోఁడుగఁ
విడువక శత్రుభూములకు పీఠతై త్రోవలు చూపఁజాలడుకా ॥

ఉ॥ కారణ మొందియైన మఱి కారణమేమియు లేకయైననుకా
పైరులయొద్దివారు తనపద్ధతి పచ్చిన నాత్మనేపకుల్
పైరులఁ గొల్చియుండి తనవద్దకుఁ గ్రమ్మిర పిచ్చియున్న ఛా
త్రీరమణుండు వారలచరిత్రలు తెన్న నెఱుంగఁగఁ దగుకా ॥ 67

గీ॥ పరులపై నెత్తుపతి మంత్రబలము చాలఁ
జెంది మున్నె విచారంబు నేయవలయు
వాహుబలమునకన్నను బలిమి మంత్ర
బలము వాసనె యింద్రుండు గెలిచె రివుల ॥ 68

చ॥ ధేలగుమితిచే నిరికై
కాలంబునఁ జెందవలయుఁ గార్యం బెప్పుడుకా
గాలం బెడలినకార్యము
వాలాయము పచ్చుఫల మపశ్యము చెఱుచుకా ॥ 69

చ॥ అలరుప్రభావముం గలిగి యించితకార్యములందు దక్షుడై
మెలఁగుచు మంత్రమార్గమునమెల్కుప చాలఁగఁజెందియున్నతె
జెలఁగెడు భారుణీధవులచేష్టల నిద్దుజదిందిమండలికా
నిలుకడఁజెంది యెల్లప్పుడు నిల్చును దైవకపిల్ ధరిత్రయున్ ॥

గీ॥ ఆమని చెలఁగుఁ గార్తికమందునైన
జ్యేష్ఠయును మూలకార్తాయఁ జెందువేళ
నైన మఱి చైత్రమాసంబునందునైన
చందువెడలుట తగునంద్రు ధరణీపతికి ॥

౭౦॥ ఈరీతిఁ బగఱమీఁదిట
నాదూధిన్ దండువెడలి యల నీతివిధిన్
ఘోరమణుఁడు వర్తించిన
వైరిసమూహముల గెలిచి వర్తిలునెంచున్ ॥

72

స్కంధావార నివేశనప్రకరణము

౭౧॥ బలిమిం దనయరిపురిచెం
తలకుం జని విడియఁదగినతాపున విడియఁ
వలయును బాశముదిగునే
చ్చలుగలిగిన రాజు శత్రుభూపతులధరన్ ॥

73

సీ॥ నాలువాకిళ్ళచే నలువొంది చొక్కమై
ఘనమును కొంచెంబుఁగాక ఎనరి
యగడితలనుకోట నట్టిళ్ళఁ జెలువొంది
విరుపులా వీధుల వినుతికెక్కి
యర్థచంద్రునిరీతి నైనను మఱియును
జతురస్రమైయుండు సరణినైన
విడివిగానైనను గడు వట్టుపుగనైన
నాలోనఁ గల భూమియను వెఱింగి

గీ॥ విమతుపురిచెంతఁ బాలెంబు విడియుచోట
మించు *నొకయగారంబు నిర్మించవలయు
సాధుపులు మెచ్చ నచట నెచ్చరికె తెచ్చ
సీతిమార్గం బెఱింగినన్యవపరుండు ॥

74

సీ॥ కోటలో బలము దాకొన విడియింపుచోఁ
గోటకు జలమున్న చోటునడుసు
గయింపండున వీధి కాలగోల మాత్రంబు
విడిచి యచ్చట బైలుపడక నిండి

కొనియుండి చాలమించినపార్శ్వములు గల్గి
 ధక్షిణం బగుచును గక్షపుటము
 నిసువున మూలలై యట సూర్యసోమవీ
 ఘట విరువులుగాఁగ నలరఁజేసి

గీ॥ వాస్తుశాస్త్రక్రమంబుల వైపు దెలిసి
 విమతువురిచెంతఁ బాశెంబు విడియుచోట
 నిట్లు బలముల విడియించ నెఱుఁగవలయు
 సీతమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

75

కం॥ పాశెమునడుచక్కి మహా
 మూలబలము చుట్టుఁగలిగి ముందట నకుమకా
 మేలిమియగుభందారము
 చాలఁగలుగు నగ రానర్పఁ జను నెచ్చోటన్ ॥

76

కం॥ ఇలఁజేరు నగరిచుట్టును
 బలియించఁగవలయుఁ బ్రాతప్రజఁ గైజీత
 మ్ములఁగూటము మిత్రబల
 మ్ముల శత్రుబలంబు నడవిమూఁకను వరుసన్ ॥

77

ప॥ ఉత్క్రమంబు.

78

సీ॥ సరనాథమణి తననగరికిఁ జుట్టును
 మునుమున్నుగాఁ బ్రాతమూఁక నిల్చి
 యాతరువాతఁ గైజీతంబు విడిపించి
 యాకడఁ గూటపుమూఁక నిల్చి
 యావల మిత్రసైన్యంబుల విడియించి
 దానియవ్వల శత్రుసేన నిల్చి
 యందున కవ్వల నడవిమూఁకల నిల్చి
 యావల జీతంబు లంది కొల్చి

గీ॥ తొలుతఁ బనులకువచ్చి యాపులును గ్రూఢు
లగుచుఁ గుక్కలు గలిగినయట్టి వేట
కాండ్రు చుట్టను విడియింపఁగా వలయును
గ్రమము దప్పక నీతివిక్రమము మెఱయ ॥

79

రాజాభిరక్షణకై వైన్యావసానము

ఆ॥వె॥ అదిపు నగరిచేరువందు నుండఁగఁదగు
నాప్తరక్షితంబు లగుచుఁ దనరి
పేరు గలిగినట్టి పెద్దయేనుంగులు
నదిక జవముగల్గునశ్వములును ॥

80

కం॥ అంతఃపురపరిచారకు
లెంతయుఁ ధమి విచ్చుఁగత్తు లేమిటక చూచి
కాంతుని గావఁగవలయును
సంతతమును జాలిరొప్పు సన్నహసమునన్ ॥

81

కం॥ మేటియగు నాపుఁ దెక్కిన
పోతేనుఁగు జవము కలిమిఁ బాలించిన హయము
బాలించి నగరివాకిటి
చోటనె యెపు డుండవలయు జోక చెలంగన్ ॥

82

కం॥ దళవాయి మున్నుగాఁగల
బలమం దొక కొంత యేరుపడి యత్తముతో
వెలుపటఁ జుట్టను దిరుగఁ
వలయును రేలందుఁ గడు నవారితశక్తిన్ ॥

83

కం॥ వేగము బలమును గలిగిన
వేగులవా రెల్లవేళ విమతులచర్యన్
బాగుగఁ దెలియుచుఁ దా మతి
వేగమె రాఁబోవవలయు విభునకుఁ దెలుపన్ ॥

84

చం॥ చళచుగు తాటిక్రావ్విరులదండలు గట్టినతోరణంబులుం
బలువగు చంచనంబులును బాణము లాదిగఁగట్లు యంత్రముల్
చళుకగు పెక్కెముల్ గలుగు ద్వారము లాపులఁ గావఁజేయఁగా
పలయు నృపాలశేఖరుఁ డవారితపూరితకీర్తిసాయఁడై ॥ 85

జాగ్రదవస్థిత్వావశ్యకత

చం॥ పోవుచు వచ్చుచు వాకిటి
కావలివారలకు నెఱుకఁగా సకలజనుల్
పోవలయు వై రిచూతలు
హవిభుననుమతినె యుండి పోవక పలయున్ ॥ 86

గీ॥ రిత్తకోలాహలంబులు రిత్తహాస్య
ములును జూదంబులును బానములును మాని
సవరణల మించి యుత్సాహసహితు లగుచు
బలము తెవ్వేళఁ గనుగల్గి పరగవలయు ॥ 87

చం॥ చనకోటకు వెలుపలిదెసఁ
చనబలము చరించుభూమిఁ దడవక వైరుల్
మొనసి చరియించుభూములె
జనవతి చరియింపవలయుఁ జతురుం డగుచున్ ॥ 88

ప॥ అది యెట్లన్నను. 89

కంటకాదిభూదూషణము

కం॥ ఒక్కొక్క యెడఁబరు పాతం
లొక్కయెడఁ ముంద్లకంప లొకయెడ ముల్కుల్
మిక్కిలి గలిగించి రిపుల్
ద్రొక్కెడి చోల్లెల్లఁ జెఱువ దొరకొనవలయున్ ॥ 90

కం॥ తన బలములు మెల్లఁగుట్టకై
తనబడిపనివారిచేతఁ దరువులు బుట్టర్
ఘనమగు మొద్దులు శిలలు
గనుపట్టకయుండ నమము గావింపఁదగున్ ॥ 91

చ॥ అందు నుత్తమమధ్యమాధమ భూములు విడిచించెడి. 92

ఉత్తమాది భూభేదములు

సీ॥ తనిమూఁకలకు నెంతయు మెల్లఁగావచ్చి
వైరిమూఁకలకు రావైపుగాని
దేశ ముత్తమమగు దేశంబు మఱియును
బగటకుఁ దన కొక్కధంగియైన
దేశంబు మధ్యమదేశమై చెలువొంది
వైరిమూఁకలకు రావచ్చియుండి
తనిమూఁకతెల్ల నెంతయుఁ బోవఁగారాని
దేశంబె యధమప్రదేశ మటులఁ

గీ॥ గనుక నుత్తమదేశంబె తనకు వలయు
నది దొరకకున్న మధ్యమమైన దై న
వలయు నదిగాక చెఱసాలవంటిదైన
యధమదేశంబు వలదు ధరాదిపతికి ॥ 93

చ॥ మఱియు నవజయసూచక ప్రకారంబు చెట్లన్నను. 94

నిమిత్తజ్ఞానప్రకరణము - అపజయసూచక నిమిత్తములు

సీ॥ గ్రహముసోఁకిన లీలఁ గళవళ మొందుట
తెవులుచేఁ బీడలఁ దవులుటయును
గారణంబులులేక కడుభీతి నొందుట
మంచును దుమ్మును ముంచుకొనుట

కడుదూమ్రమై దొడ్డగాలి పై కానుటయు
 సూరకె పెక్కుంబు లుర్విబడుట
 తమలోనఁ దమకు ప్రోహములు గల్గుటయును
 వాద్యముల్ తెప్పిఁగా వాగమయును

గీ॥ మిగుల మదిలోన సూరక చిగులుపడుట
 నేల యులుముట చుక్కలు రాలటయును
 చొగలు పెంటలు గత్తులఁ బొడముటయును
 గలుగు పాశెంబు విజయంబు గానదండ్రు ॥

95

సీ॥ చాల దాపట సక్కు యాలఁబెట్టుటయును
 ఘనమైనతాపంబు గలుగుటయును
 ప్రూక్షులపైనుండి మూతలుగా వచ్చి
 కాకుల గ్రద్దలు గ్రమ్ముకొనుట
 క్రమ్ముకో రాజసక్షత్రంబులందును
 ప్రహరగ్రహంబులు గూతుటయును
 గారణంచేమియుఁ గలుగక మద మింకి
 యేనుఁగుల్ గదిలక వ్రానుపడుట

గీ॥ తురగవయములు గదలక తొట్టుకొనుట
 సూర్యనందనుమొందెముల్ చూడఁబడుట
 నెరసి నెత్తురువానలుఁ గురియుటయును
 గలుగుపాశెంబు విజయంబుఁ గానదండ్రు ॥

96

ప॥ మఱియును జయసూచకంబు తెల్లన్నను.

97

విజయసూచక నిమిత్తములు

సీ॥ తేజీలసకిలింపి లోజమై చెలఁగుట
 కాంతలుఁ బురుషులు సంతసిలుట
 భేరిరవంబు గంభీరమై యుండుట
 పరిబృంతహింబు లగ్గలము లగుట

పుణ్యాహమంత్రముల్ పొలుపు వహించుట

పాటలు నాటలుబ్రబలు తెందు

నీతిబాధలులేక యింపొంది యుండుట

సంతతోత్సాహముల్ సంఘటిలుట

గీ॥ సారె జనులెల్ల విజయంబు గోరుటయును

వాన లటుగల్గి ధూళిచే నూనకుంట్ట

గ్రహము లనుకూలగతులను గాంచుటయును

గలుగుపాశెంబు విజయంబుఁ గను సటిండు ॥

98

పీ॥ మెల్లనితావులఁ జల్లగాడ్పులుగల్గి

సంతోషములఁజెందు జనులుగల్గి

పక్షిజాతులమంచిపట్కులు వినఁగల్గి

చెలఁగుచునుండు మిత్రులునుగల్గి

వందిమాగధకుభవాక్యవాతురిగల్గి

వలఁగొనుశిఖరి వహ్నులఁజెలంగి

మదధారల నెసంగు మాతంగములుగల్గి

పలపట నక్కకూఁతలును గల్గి

ఆ॥వె॥ యలర నెందు దివిని సంతరిక్షమునందు

నవనితలమునందు నదృతముగ

నురక పొదమునట్టి యుత్పాతములులేక

వెలయుపాశెమునకుఁ గలుగుజయము ॥

99

కం॥ పాశెంబున కపశకునమె

చాలంగాఁ గలిగెనేని జయములు దొలఁగుట

పాశెమున మంచిశకునమె

చాలంగాఁ గలిగెనేని జయముం గలుగున్ ॥

100

౬౦॥ ఇలబోవల శీకునంబులె
దెలుపును జయ మపజయంబుఁ దేటపడంగా
నిలతేఁ దటుగన శాస్త్రము
/ తెలివిత శీకునంబులెల్లఁ దెలియఁగవలయు॥ 101

౬౧॥ మునుమున్నుమంచిశీకునము
లనుపుంగని విమలచిత్తుఁ దగుపురుషుఁడు పూ
నినకార్యము సఫలం బగు
ననుచుం బలుకుదురు ప్రాజ్ఞ లగువా రెందు॥ 102

౬౨॥ బలమును దైవబలంబును
సలప్రజ్ఞయు నిశ్చయంబు యత్నమును సహా
యులకలిమి నెట్టివానికి
గలుగు॥ ధిరనట్టివాఁడు కడు జయ ముండు॥ 103

గీ॥ కనపు దివంబు నీళ్ళును గట్టియలుగు
జేకుకకయుంట చుట్టముల్ రాకయుంట
చేలు బగలును లాచి కగ్గోడు వడుట,
విడుదులకు మృత్యువగు దీని విడువవలయు ॥ 104

౬౩॥ శారీరి దండు విదీయుచు
సారె శుభాశుభము లిచ్చుకలన స్థితులం
దారెఁబుఁగవలయు స్వపతులు
వైదిలయశుభములు దెలియవలయు॥ పుంస॥ 105

ఉపాయ వికల్ప ప్రకరణము

౬౪॥ ధృతి యుద్యోగము సత్త్వం
బతులితమతి దేవతాసహాయత గలఘా
పతి సప్తోపాయంబుల
గతు లెఱుఁగుచుఁ జూనువవలయు గదిఁదిరిపులపై॥ 106

కం॥ చతురంగబలముకంటెను

బ్రతిభండగు మంత్రబలము భండారము ను

న్నతిమించుఁ గాన వీననె

యతులితగతి గెలువవలయు నహితుల నెల్లఁ ॥

107

సప్తవిధోపాయములు

కం॥ ఇలవోన సామదానం

బులు భేదము మఱియు దండమును మాయోపే

క్షయ నింద్రజాలమనఁగాఁ

గలిగిన యాయే దుపాయగతు లంద్రు బుడల్ ॥

108

ప॥ అదియెట్లన్నను దత్ప్రకారంబు గ్రహించున వివరించెడి.

109

సామ స్వరూపము

సీ॥ మునుపుగాఁ బ్రియమున మ్రొక్కు తొనర్చుట

పెద్దలనుగుణముల్ పేరుకొనుట

చారిసత్కర్మముల్ వరుసతో నెన్నుట

తొలుతటి సంబంధములు దెలుపుట

తనకుఁ జుట్టఱికంబుఁ దానె కల్పించుట

యిరువురయుపకార మెన్నికొనుట

యన్యోన్యగుణముల సందందఁ బొగడుట

మీదటిఫలములఁ దాఁ దెలుపుట

గీ॥ మంచితనమునఁ గల్పుకోల్కాట లాడి

యేను నీవాఁడ నని తను నిచ్చికొనుట

యివియె సామప్రకారంబు లిట్టి వెల్లి

నెఱుకగలరాజు వేర్వేర నెఱుఁగ వలయు ॥

110

పంచవిధ సామప్రకారములు

వ॥ ఇట్టి సామప్రకారంబు లన్నియునుం గూడి యైదు విధంబులై
యుండు నది యెట్లన్నను పరస్పరోపకార ప్రదర్శనంబును, ఐర
స్పరగుణకీర్తనంబును, ఐరస్పర సంబంధకథనంబును, సుత్తప
కాలఫలప్రదర్శనంబును, నేను నీవాఁడనని తను నిచ్చుకొనుట
యుంగా, మఱియు నది ప్రయోగించు తెలుంగెట్లన్నను. 111

సామప్రయోగవిధానము

గీ॥ ఎలమి నిరువుర యుపకార మెంచి మించు
గుణముఁగొనియాడి సంబంధగణననేసి
మీఁదటిఫలంబు గనఁబల్కి మీరు నేను
దగు లటనుచును సామోక్తిఁ బలుకవలయు ॥ 112

గీ॥ అరసి బహుమాన మొనరించు నట్టికరణ
నాదరంబునఁ గనుఁగొనునట్టి సరణి
సమృతకణములు చిలుకుచున్నట్లు నేర్పు
కులుకుచుండఁగ సామంబుఁ బలుకవలయు ॥ 113

కం॥ సామంబుగ నిజ మాడుట
ప్రేమం గొనీయాడుటయును బ్రియ మాడుటయుం
దా మఱి ప్రార్థన నేయుట
యీమార్గము మనుజుపతుల తెలుఁగగవలయు ॥ 114

కం॥ నేమమునఁ గార్యసిద్ధికి
సామమె యొనరింప వలయు నకల మగునెడఁ
సామమునఁ గార్య మగు నని
ధీమంతులు సంపదంబుఁ దెలిపెడుకతన ॥ 115

క॥ సురలసురులు మును సామ

స్ఫురణఁ శరనిధి మథించి శుభ మొంది రిలఁ

ద్వరితమున సామ మొల్లక

కురురాజకుమారు లవనిఁ గూలరె జరుగై ॥

116

వ॥ సామసాధ్యులకు.

117

సీ॥ అలసుని శౌర్యము దలఁగినవానిని

గడునుపాయంబులు చెడినవాని

క్షయముచే వ్యయముచేఁ బయనంబుచేతఁ దా

నెందు సంతాపంబుఁ జెందువాని

బవరంబులోపలఁ బాటిపోయినవాని

మూర్ఖుని భయమున మునుఁగువానిఁ

బడుచువానిని ధర్మపరుఁడైనవానిని

నతివలయందు ముందైన వాని

గీ॥ చెరుగువానిని నేస్తంబుచేయువాని

మంచిమతిగల్గువాని సాధించవలయు

మంచిమాటలచేత లాలించి మెల్ల

వారిఁ దనవారిగాఁ జేయవలయుఁ బతితి ॥

118

కం॥ పలుతెఱఁగుల కార్యములకు

నిలలో సాధకములైన యిట్టియుపాయ

ములలో సామమే నేళులు

దెలియుచు నొనరింపవలయు దీమంతులకు ॥

119

వ॥ దాన ప్రకరణము.

120

సే॥ అధికంబు మధ్యమం బల్పంబుగా ధన
మిచ్చినట్లినె మళ్ళ నిచ్చుటయును
దససాములెవ్వయుఁ దానియ్యకయె మున్నె
కైకొన్న సమ్మతిఁగని యలరుట
యరుచులై మించినయట్టి పదార్థంబు
లింపు మీఱంగఁ దా నిచ్చుటయును
దా సప్పు లిచ్చిన ధనములు దక్కుగా
నవ్వణబెట్టి తా నప్పగించు

గీ॥ టస్యలధనంబుఁ గైకొన నడరెనేని
యందులకు సమ్మతించి సహాయుఁడగుట
లిట్లు లైదువిధంబుల నెనయుదాన
రీతు లెఱుఁగంగవలయును నృపవరుండు ॥

121

కం॥ ఘానాధుఁడు లోభముగల
వానిఁ మఱి పేదయైనవాని నెఱుఁగుచుఁ
దానోపాయముచేతనె
తా నెంతయు పశులఁజేయఁ దగు నెచ్చోటఁ ॥

122

కం॥ దానవగురుఁ డింద్రునిచే
దానంబున శాంతిఁజెందె ధర నటుగానఁ
దానముననె కలహంబులు
మానుషఁగావలయు బుద్ధిమంతుల కెల్లఁ ॥

123

సం॥ తనయాచుబిడ్డకును ద
బ్బినరించినఁ జూచి కోప మొదవినకుక్రూ
మును వృషపర్వుఁడు దానం
బున మాన్పెం గాన నదియె ముఖ్యం బెందుఁ ॥

124

కం॥ కలహము మాన్పెడుకొఱకై
బలియున కీవలయుఁ బ్రియముఁ బుట్కొచ్చునైనా
నలదుర్యోధనుఁ దీయక
చలమునఁ గులమెల్లఁగూల్చి సమయఁదె రాను॥ 125

కం॥ జనపతి దానోపాయము
మునుగా సామంబు భేదమును గావింపం
జను దానముచేతను మిం
చినసామము భేద మర్థసిద్ధిం జేయు॥ 126

అ॥పె॥ తృణముపోలే నీవి నెసఁగనిసామంబు
గార్యసిద్ధిచేయఁగాన దెండు
నీవి చూపఁదేని యిల్లాలు దనతైన
రిత్తమంచిమాట బత్తిగనునె ॥ 127

ప॥ భేదోపాయప్రకరణము. 128

కం॥ అనురాగంబును నెయ్యం
బును జెఱుచుట చాలఁగినుకఁ బట్టించుట జం
తెన చూపి తలఁక చేయుట
యన భేదము మూఁడుదెఱఁగులై చెప్పొందు॥ 129

ప॥ భేదోపాయప్రయోగము. 130

కం॥ తనువాని కమ్ముకొనుగతిఁ
దననేర్పులు చాల మెఱసి తా హితచర్యం
దనదుచు నరి భేదింపం
జనుఁ జల్లనయైన నీళ్ళు తై లముఁదోలె॥ 131

కం॥ తమవారు శత్రుచే భే
దము నొందక యుండఁ జేసి తా శత్రుల భే
దముఁ జెందఁ జేయవలయు॥
సమకొని తమపక్షమునకు శాంతి పుట్టిల్లె॥ 132

కం॥ జననాధుండు పురోహిత
జనులకా మంత్రుల సమాత్యజసులను యువరా
జును భేదింపఁ జను ని
ట్లుపుగ భేదించెనేని యరి నెడు నెందుకా ॥ 133

కం॥ జననాధమణికి మంత్రయ
తనుగవ యువరా జమాత్యగణములు భుజముల్
గన పీఠలయం దొక్కడై
ను భేదముఁజెంద రిపుడు నాకముఁ జెందుకా ॥ 134

కం॥ మును డుండెఱుగుల సదకల
బెనుపొందినపై రిబలఱ భేదింపంగఁ
జను భేద మొంది యాతఁడు
తననెలపును దానె చెఱుచు దావాగ్నిగతకా ॥ 135

కం॥ తనశత్రుసేదాయాదియుఁ
ఁనశత్రునిచనఁబరియును దగ నము లిటు వీ
రిని భేదింపక వలయును
ఁనయందును భేద మొందు తగులకయుండకా ॥ 136

చం॥ చనవున మించి శత్రునెడఁజాలఁగఁగోపము రేచమాన్పనో
పినఁజను భేదముంబఱచి పెంపెనిఁగం దెలియంగ నొప్పు న
జ్జనుఁడును దుర్జనుం దగుట సజ్జనుఁడైనను బూనుకార్యముల్
దనరఁగఁజేయు దుర్జనుఁడు దా ధనరాక్షసుఁగూల్చు నిర్వ్వరకా॥

చం॥ జనవిభుఁడప్పు డించుక యొసంగుచు నాశలు చాలఁ జూపుచుకా
దనరఁగ నిందు నందును ఘనంబుగ జీతముఁ జెందువారిచే
ననువునఁజొచ్చినలెఱుగురై తగుభేద్యుల నెల్లభేదముం
గన నొనరింపఁగావలయుఁ గాలము దేశముఁ దా నెఱుంగుచుకా॥

వ॥ ఇట్టి నాలుగుదెలుగుల భేద్యులెట్టివా రన్నను విఘనిచేత శీతంబులు
చెందిని బుట్టుంటును, నవమాసంబు చెందిన యభిమానియు,
వెలుపింపబడిన భీతుండును, గోపింపబడిన కృష్ణుండును,
నసంబరగుచుండుదురు. చిత్ప్రకారంబు గ్రహించుని వివరించెడి.

సీ॥ అపరిమలబెట్టింప నిరుగుచుండెడువాఁడు
మిగులంగఁ బేదమై నొగులువాఁడు
పతిచేతఁ జెలుపఁగాఁబడిన ధర్మంబును
గాఢంబు నర్జుంబు గలుగువాఁడు
వెలుపట వొక్కంబు గలిగినవాఁడును
నధికభోగముఁగోరునట్టి వాఁడు
వసుధ నెంచఁగ బుద్ధివర్గమై చనుచుడి
రిట్టివారల మార్గ మెల్ల నెఱిగి

గీ॥ యర్థములయందు మిగులంగ నాఁగొల్పి
మఱియు నందురుఁ దగినట్టి మాట లాడి
భేద మొందించవలయును బెంపుఁ జూపి
నితిమార్గం బెఱింగినస్వప్నంబుండు ॥

110

॥ అభిమాని ప్రకారంబు.

141

సీ॥ కలహంబుపైఁ గాంక్ష గలిగియుండెడువాఁడు
సాహసవృత్తి నెసంగువాఁడు
ధనముచేఁ గులముచేఁ దనకు నీడై నవాఁ
డెంచ రేఁదంచు గర్వింపువాఁడు
పూజాద్బుద్ధై యుండి పూజనొందిని వాఁడు
నేపాటిమాపైన నెడయువాఁడు
సరిగానివానితో సాటిచేసినఁ గోప
మంది సమర్థుడై నట్టివాఁడు

గీ॥ ఐనుభలో వీరి నభిమాని వర్గ మండ్రు
క్రమముతోడుత వీరిమార్గంబు రెటిగి
భేద మొందించవలయును బెంపుఁ జూపి
సితిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥ 142

ప॥ భీతివర్గ ప్రకారంబు. 143

సీ॥ బతితోడఁ గోపించి పగఁబెట్టుకొనువాఁడు
పిఱికిదనంబున బెగఁచువాఁడు
పతిచేతఁ గోపింపఁబడియుండువాఁ డెంచు
నరనిదాయాది యైనట్టివాఁడు
తా నేరిములు నేసి రలఁకుచుండెడివాఁడు
గడునగ్గి ప్రియమాడఁ బడినవాఁడు
వెలివేయఁగాఁబడి వెరలఁ జెందినవాఁడు
గణుతింప భీతిపర్గం బటండ్రు

గీ॥ పీరిమార్గంబు రెటిగి వివేకి యగుచు
మఱియు నందుకుఁ దిగినట్టిమాట లాడి
భేది మందించవలయును బెంపుఁ జూపి
సితిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥ 144

ప॥ ప్రతిపర్గ ప్రకారము. 145

సీ॥ ఇయ్యంగఁదగు నర్థ మియ్యక యెంతయుఁ
గాలంబు గడపఁగాఁ గడఁగునంచు
నవమాన మొందిన యభిమాని యగువాఁడు
లేనినిందలకు లోనైనవాఁడు

గానుకకై యరికట్టఁగాఁ బడువాఁడుఁ
 దన బంధువుల నొంపఁగినియువాఁడుఁ
 గారణంబేమియుఁ గలుగక రారుజీ
 పతిచేత విడువఁగాఁ బడినవాఁడు

గీ॥ పనుధలో నెంచగాఁ గ్రుద్ధవర్గ మగుదు
 రిట్టివారికిఁ గోపంబు తెచ్చఁజేసి
 భేద మొందించవలయును బెంపుఁ జూపి
 నీతిమార్గం బెఱంగినన్యపవరుండు ॥

146

సీ॥ ఆదాయమునకునై ప్యవహారమొదఁగా
 గెలిపింతు నని తానె పీలువఁ బంచి
 మోడించినను గోప మొందియుండెడు వాఁడు
 పనిలేనిపని యచ్చపాటుచెంది
 మనసులో నెంతయుఁ గినిసియుండెడువాఁడు
 పనిగల్గి యరికట్టఁబడినవాఁడు
 * (భార్యార్థనములఁగోల్పడ్డవాడును నాత్మ
 వోషంబుచేఁ గడుదుఃఖితుఁడును)

గీ॥ పనుధలో నెంచఁగాఁ గ్రుద్ధవర్గ మగుదు
 రిట్టివారలఁ గోపంబు తెచ్చఁజేసి
 భేద మొనరింపఁగాదగుఁ బెంపుఁ జూపి
 నీతిమార్గం బెఱంగినన్యపవరుండు ॥

147

ఉ॥ ఈవరుణ- విరోధియొక నెంతయు భేదముఁడెందఁజేసి తా
 నావలపచ్చువారలకు నప్పుడ కోరిన వెల్లనిచ్చి సం
 భావననేయఁగా వలయు మన్ననతోఁ దనయట్టివారలఁ
 భూవరుఁ డెందు భేదమునఁ బొందక యుండ నొసర్పఁగాఁదగుఁ
 * (.....)

భేదోపాయములు

కం॥ ఇచ్చుట యాశలు చూపుట
మచ్చిక మాటాడుటయును మన్నించుటయుఁ
హెచ్చినభయంబు చూపుట
నిచ్చలు భేదంబునేయునేర్పులు జగతిఁ ॥ 149

కం॥ మునుభేదముఁ దొరయింపుచు
దసయరినై స్వంబుమీఁద దండ మొనర్చు
దను దాచె వెఱుగుచుండును
ఘనముగ నుసివురుపు దినినకట్టియదోరెఁ ॥ 150

కం॥ బలవంతులతోఁ గలహం
బలవడ భేదమున గెలువ నగుఁ జందామ
య్యల భేదపఱచి దివిజులు
గెలువరె దానవుల నెల్ల క్షితి సుతియింపఁ ॥ 151

ప॥ దండోపాయ ప్రకరణము. 152

కం॥ అలమటఁబెట్టుట చంపుట
కలిగినదనమెల్ల నొదిచి కైకొనుటయుఁగా
నిల దండము మూఁడు దెఱుం
గుల వెలయు నటండ్రు నీతికోవిదు లెల్లఁ ॥ 153

ప॥ అందు వధరూపంబగు దండంబు ప్రకాశంబు నప్రకాశంబున
రెండు దెఱుంగుకై యుండు నది యెట్లన్నను. 154

కం॥ జగతిని జూరులు చోరులు
నగువారిని దనకు శత్రులగువారి మదిం
దగ నెఱిఁగి తాఁ బ్రకాశం
బగు దండ మొనర్చఁ చెల్లు నధిపతి కెందుఁ ॥ 155

కం॥ సేనాపతులను బురిగల
మానవులను దనదుసీమ మనుమానవులం
దా నొనగూర్చుగ వలయును
దానమునట భేదమునను ధరణీకుఁ డిలన్ ॥ 169

చం॥ కలఁకలు బుట్టజేసి తిరుగంబడియుండుకులంబువారి చెం
తల గడినుండురాజుల వసంబుల 'నుండెడివారి భేదిపుం
జెలుపున దండవై ఖరిని) చిక్కగఁజేయఁగ నొప్పునెరుపున్
బలియఁగ నన్యులం దగునుపాయముచేఁ జను పుట్టుపెట్టగన్ ॥

ప॥ ఇది చతురుపాయస్వరూపంబగు నింక మాయోపేక్షేంద్రజాలంబుల
ప్రకారంబులు గ్రమంబున వివరించెద. 171

మాయాప్రకారములు

సీ॥ జనులు కంబములలోనను దేవతాప్రతి
మలలోపలను జొచ్చి మెలఁగుటయును
గాంతాదిరూపముల్ గైకొనుటయు రాత్రు
లందుఁజీకటుల మహాద్భుతముగఁ
గౌరవిదయ్యముల బాగున మించుటయును భే
తాశుని చందంబుఁదాల్చుటయును
బులుల నక్కల యెలుఁగుల రూప మొందుట
యివి మనుజులమాయ లెంచి చూడఁ

గీ॥ గామరూపంబుఁబూను టింగలము సంప
కోలలును రాశు నీశును గురియుటయును
గాలి గట్లును మొగిలు చీకట్లు గలుగఁ
జేయుచుండుట దేవతామాయ యగును ॥

గీ॥ పడఁతిరూపున మును సహ్యాబలునిఁ జంపె
మహిని భీముండు మానవమాయచేత
నలుఁడు ప్రచ్ఛన్నరూపుఁడై కొలిచె దేవ
మాయఁగై కొని ఋతుపర్ణమనుజవిభుని ॥ 173

గీ॥ అవని నన్యాయమును బోధువ్యసనములును
నడరుచుండఁ బ్రవర్తించు నట్టివాని
నరసి మాన్వక యుండిన నగు నుపేక్ష
యిదియు మూఁడు దెఱంగులై యిటుల వెలయు ॥ 174

సీ॥ కామాంధుఁడై ముందు గానక గర్వించి
ద్రోపదిపై కాంక్ష దసరుసింహ
బలుని భీముఁడు రేయి పట్టి వధింపుచో
విరటుఁ డుపేక్షించి విరుచటయును
మునుపు హిడింబుఁ దో మోహించి భీముని
వరియించి యతనిపై వాంఛఁజేసి
తనతోడఁబుట్టిన దనుజు హిడింబుని
సురక యుపేక్షించి యుండుటయును

గీ॥ ననఁగ నీగతి నన్యాయమైన యెడల
వ్యసనములయెడ జగదంబు వచ్చునెడల
నగు నుపేక్షింపఁ దనవారిని న నెందు
నీలిమార్గం తెఱిగినన్యపవరుండు ॥ 175

ఇంద్రజాలప్రకారము

సీ॥ ఘనముగా మాయచే గట్టులు చీకట్లు
జెనువాన లగ్నిఁగల్పించుటయును
దవ్వల నున్నతధ్వజములు గలిగిన
నేనలఁ గన్పడఁ జేయుటయును

దునకలు మొందెముల్ దుండంబులై పడి
 సొరిగిన మూఁకలఁ జూపుటయును
 నదరి సముద్రంబు లటుముంచు కైవడిఁ
 బెల్లుఁగా వెల్లిఁ గల్పించుటయును

గీ॥ ననఁగఁగల యింద్రజాలంబు లద్భుతముగ
 వైరిరాజులు భయ మందవలసి నేర్పుఁ
 దనర నొనరించపలయు సుదారలీల
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

176

గీ॥ దైవమాయా విలాసంబు దడవు నిలుచు
 నింద్రజాల విలాసంబు లెల్ల నపుడె
 గానుపించును నామీదఁ గాసరాక
 పోవు నివి దెలియందగు ఛామిభిభుఁడు ॥

177

ఉ॥ నీతివిరిజ్ఞుడైన ధర్మజీవతి యీగతి నీయుపాయముల్
 చాతురితోడ శత్రువులనై న్యమునందును నాత్మనై న్యమం
 దాతతరీతిఁ జేయఁదగు నాగతిగాక యుపాయహుస్యుడై
 యేతటి నూరకున్నయెడ నెందును నంధుఁడనంగఁ జేద్దమున్ ॥

చ॥ అనలములోన నుండి తనరాదునువర్ణము బట్టుకొనినం
 గొని బిగఁబట్టినందునకు గొబ్బున జారక చిక్కుచూడ్కి శ
 త్రునియెడ నున్నసంపదయు రూఢిమెయిందగు నీయుపాయప
 త్తనమునఁబూనిభూవిభుఁడుదా బిగఁబట్టినఁజిక్కుఁగ్రక్కునన్ ॥

ఆ॥ శ్రీరఘరామపాదసరసీరుహభ క్తినియు క్తమానసో
 దారధరాధురావహనదక్షిణ దక్షిణబాహుదండవి
 స్తారయశస్సరోవరలసన్నవసీరజకోరకాకృతి
 స్ఫారసరోజజాండనయచారవిచక్షణ భద్రలక్షణా ॥

180

కం॥ విమతహరణార్దయాత్రా
క్రమకౌశల విజయశకునగతినిర్ణయధా
గ్విమలమతి సారపటువి
క్రమ సప్తోపాయచతుర ప్రఖ్యాతజయా ॥

181

తోటం॥ పటుధాప్రతిభాభరణాభరణా
చటువాక్పణనజ్జనతాభినుతా
ఘటితాంచితలక్షణలక్ష్మరసో
క్రమ రాష్ట్రకళారణాదరణా ॥

182

గద్యము :— ఇది శ్రీమద్విదనగోపాల పరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత
వారద్యాజనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవనాగధేయ వేంకటాచార్యుని
ప్రణీతంబై స రామందక నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునంబు
యాత్రాభియోక్తులర్చనప్రకారంబును, స్కంధాచారినివేశనిమిత్త
జ్ఞానంబును, సప్తోపాయ చిత్రంబునున్నది సప్తమాశ్వాసము.

ఆంధ్రకామందకము

అష్టమాశ్వాసము

- కం॥ శ్రీశ్రీతమందిర రఘుపతి
విశ్రుతగుణవినుతిచతుర విమలరుచియశో
మిశ్రతలోక సుధీనిక
రాశ్రయ కొండ్రాజువెంకటాద్రినరేంద్రా ॥ 1
- ప॥ అవధరింపుము. 2

నేనావివరము

- అ॥వె॥ సామధానభేదసరణులు శాత్రవ
వదులయెడల నడపవలయు వరుస
నందుఁ జక్కఁగానియపుడు దండోపాయ
శక్తిఁ జూపవలయు జనవిభుండు ॥ 3
- చం॥ తనకుఁ బ్రసన్నధావమునఁ దారకలుం గ్రహమల్ చరింపుచో
విసయముతోడ దేవతల విప్రులఁ బూజిలునేని సంచసం
బెనయఁగ నాకు చందముల నెన్నికకెక్కుబలంబులం గ్రమం
బున నడపింపుచుఁ గదలి పోదగు భూపతి శత్రుమీదటన్ ॥ 4

షడ్విధబలప్రకారము

- సీ॥ కైజీతమగు మూఁకకంటెను గర్భితే
ములకు లోనగుప్రాత్రమూఁక మేలు
కూటంబుకంటె నెక్కుడు స్వామివశమైన
జీతంబుఁ జెందుకై జీతగాండ్రు

మిత్రనైన్యముకంటె మేలగుఁ దనసీమ
సమసుఖం బొందు కూటములమూఁక
శత్రునైన్యముకంటె మిత్రనైన్యము మంచి
దేశార్థమతి నెయ్య మొనయుకతన

౨॥వె॥ మిగులఁ జెడుగు లగుచు మెలఁగి నిల్కడలేని
యడవిమూఁకకంటె నరయ మేలు
శత్రునైన్య మిట్టిచందంబు బలముల
తారతమ్య మెఱుంగఁ దగు విభుండు ॥

5

౩॥ అది యెట్లనినను మఱియు విభునిదేత సత్కారంబులు చెందుట,
యతనియం దనురాగంబు గలిగియుండుట, సహాలాపంబులు
గలిగి పర్తించుట, బహుకాలంబుననుండి యతనితోడంగూడి
కలిమిలేములకు సుఖదుఃఖంబులకు లోనైనవారగుటం జేసి
ప్రాత్రవారలు కైజీతంబుమూఁకలకంటెను మేలు. అసన్న
వర్తులై యుండుచుఁ జెప్పినపని జెప్పినట్ల నేయుచుండుకతనను
తమ జీవనంబులు భూవిభునియధీనంబులగుటం జేసి కైజీతంపు
మూఁక కూటపుమూఁక కంటెనుమేలు. సమంబుగా సంతోష
రోషంబులం జెందుట విఘనకు సుఖంబుగలిగినం దామును
సుఖవృత్తిఁజెందుట, యతనిదేశంబుననే నిచ్చలు మెలంగుటం
జేసి కూటపుమూఁకలు మిత్రబలంబుకంటెనుమేలు. సమంబుగా
దేశకాలంబుల నొనఁగూడి వర్తించుట, యిరువురు నేకప్రయో
జనంబున నానక్తిమెలంగుట, పరస్పర స్నేహంబు గలుగుటం
జేసి శత్రుబలంబుకంటె మిత్రబలంబు మేలు. స్వభావంబున
ధర్మపరులై పరధనంబులయందె లోభంబుగలవారై దుర్జనులై
మాటపట్టుదప్పెడివారలైన యడవిమూఁకలకంటెను దను
గొల్చు శత్రుబలంబులె మే లిదియునుం గాక.

6

సీ॥ అరిబలంబులు మఱి యాటవికులు విభు
 సీమఁ దా మెప్పుడు జెఱుతు మంచు
 నదను గోరుకయుండునట్టివారగుటను
 దండయాత్రలు గల్గుతఱిని దెలిసి
 తనవెంట వీరిఁ దోడ్కొని పోవఁగాఁదగు
 సటులఁగాకున్న రాజ్యంబు నెల్ల
 జెఱుపుచుండురు రందుచే శత్రువులకును
 జయము నిశ్చయ మెట్టి పరవి నైన

గీ॥ నదియుఁగాకున్నచో భేదమైనఁ గలుగుఁ
 గావునను దండయాత్రలు గదలు నపుడు
 వారివెంటనె తొడుకపోవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడో ధరణివిభుఁడు ॥

ప॥ ఇట్టి పద్విధబలంబుల చందంబు లెఱింగి ఉంచు గదలునప్పుడు
 విభుండు దనవెంటనేతోడుకపోవువిధం బెల్ల నిన్ను ఉత్ప్రికారంబు
 గ్రమంబున వివరించెద.

సీ॥ వ్యయమును దడవును జీయమును గలయాత్ర
 తనమూలబలముతోఁ జనగవలయుఁ
 దడవును నాశంబుఁ దగులనియదియైనఁ
 గై జీతములతోడఁ గదలవలయు
 సరిమూఁక కడుఁగొంచెమై తడ వందని
 యెడఁ గూటములతోడ నెత్తవలయుఁ
 దనకులొనై ఫలం బొనగూర్చుమిత్రుతో
 సమకార్యములయందె చనఁగవలయు

గీ॥ దుర్గములచెంతఁ గంటకాదులకు నెదుర
 శత్రుబలములు మున్నుగాఁ జనగవలయు

సరులఘాములఁ జొచ్చుచో నడవులందు
నాటవికసేనతోఁ జన నర్హ మంద్రు ॥

9

స॥ ప్రాతఃసూత్రకలకు.

10

సీ॥ కడుచేప యనురక్తి గలిగిన ప్రాతఃసూత్ర
కలఁజెంది శత్రుండు బలిసి యున్న
సతనికి సమబలంబై యుండునట్లుగా
క్షయము వ్యయంబును జాల నోర్పు
ప్రాతఃసూత్రకలఁగూడి పైనెత్తఁగాఁ దగుఁ
గదుదూరమగుఁ ద్రోవగలిదియైన
దడపువర్తెడు నట్టిదందైనఁ దనచేత
బహుమాన మొందినప్రాతఃసూత్ర

గీ॥ లిలఁ గడలజెంది యాటికి నిలుచుఁగాన
ప్రాతఃసూత్రకలె ఘనమైనబలముతోడ
వైరిమీఁదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణీవిభుఁడు ॥

11

సీ॥ తడవు వర్తెడునట్టి దందైన మిగులంగ
దండఁగల్గినయట్టిదందునందు
బలములు బహువిధంబుల నుండు కతముస
వ్యయము క్షయం బోర్వనట్టి కతన
గమనప్రయాసము గల్గినకతమునఁ
దనప్రాతఃసూత్రకలు దక్క నితర
బలములయం దెల్లఁ గలుగును భేదంబు
లటుగాన నిట్టిచో నన్యమైన

గీ॥ బలము నమ్మక నమ్మిక గలిగి కలిసి
బలిసి వర్తించు ప్రాతఃసూత్రకలనె కూడి

వైరిమీదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుడౌ ధరణివిభుడు ॥

12

సీ॥ కదనంబులకు నోర్పుకై జీతమగుమూఁక
ఘనముగాఁ దనకును గలిగెనేని
తనప్రాత మూఁక తెంతయుఁ గొంచెమై బట్టి
కొనఁగూడఁగా లేక యుండెనేని
పగతు మూలబలంబు మిగులంగఁ గొంచెమై
చేవయు బలిమియుఁ తెందరేని
యతనిచేఁ గై జీత మందెడి మూఁకయు
నల్పమై యనురాగ మందెనేని

గీ॥ చాలఁ గల్గియు ననినేయఁ జాలదేని
యపుడు కై జీతమొందు నైన్యంబుఁగూడి
వైరి మీదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రా విధిజ్ఞుడౌ ధరణివిభుడు ॥

13

సీ॥ కడుఁదడవందక కనుపట్టు దండైన
నరయ దూరముగాని యట్టిదైన
నెవ్వేళ నమ్మిక నెనసి చేకూడుచుఁ
దనమూఁక భేదంబుఁ గనకయ్యున్న.
నసమర్థభావంబు నందుచు నరిరాజు
దన తెందు లోకువై దనరియున్న
నప్రయాసమున మంత్రాజులచే గెల్పు
దనకుఁ గల్గెడు లీలఁ దనరియున్న

గీ॥ క్షయము వ్యయమును మిగులంగఁ గలుగదేని
యపుడు కై జీతమైన నైన్యంబులొడ

వై రిమీదట దందెత్త వలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుడౌ ధరణీవిభుడు ॥

14

ప॥ కూటపుమూకలకు.

15

సీ॥ కడు సధికంబుగాఁ గలిగిన యదియైనఁ
దనవెంటఁ దొరుకపో నొనరెనేని
చెలఁగుచు బదలికల్ చెందని యదియైన
బహుముఖంబులుగాక పరగియున్న
చేరువదందైన చేకొద్దియై కార్య
ఘోషయాసంబున నగుచునున్న
శత్రుఁడు కాంచెపునైన్యంబుతో నున్న
నేమరుపాటున నెనఁగియున్న

గీ॥ నెట్టిచోటున మోసంబు నెనయకుండు
జాడఁ గూటపు మూకలతోడఁగూడి
వై రిమూకల దందెత్త వలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుడౌ ధరణీవిభుడు ॥

16

ప॥ మిత్రనైన్యమునకు

17

సీ॥ తనమిత్రనైన్యంబు ఘనమైనయదియైన
ననికఁ దెచ్చుటకుఁ దా నర్హమైనఁ
దడవుగాకుండెడి దందైనమాత్రంబు
వలననే దాడియుఁ గలహములును
దఱచుగా గలుగక తనకుఁ జేకూడిన
కార్యంబు సమమైనఁ గలుగు ఫలము
మిత్రునధీనమై మెఱసి చేరెడిరైన
నరిసీమ చెఱిపెడు నట్టిరైనఁ

గీ॥ బగఱచేతను గానుకల్ పట్టి మగుడు
 నట్టిదైనను మిత్రనైన్యంబుఁ గూడి
 వైరిమీఁదట దండెత్తవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

18

సీ॥ కుక్కక్రావ్యునుఁ బందిక్రావ్యుఁ గోరెడు బోయ
 వెసఁగుక్కఁ బందిపై విడిచినట్లు
 తనుఁగొల్వవచ్చు శాత్రవులనై న్యంబులఁ
 బగవారిపైఁ బోరఁ బంపవలయు
 సదిగాక వారు బాహ్యుంబైన కోపంబు
 నేసినచోఁ దనచేరువలనె
 నిలువఁగాఁ దగుఁ జెంత నిలిచిన నాంతర
 కోపంబు బుట్టింప గుట్టు దెలిసి

తే॥ యపుడు గనుమలలోపల నడవులందు
 గలుగునల కంటకాదుల గదుమఁ బనిచి
 వారిచేతనె నొప్పించవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

19

కం॥ కనుమలఁ గంటకవతులం
 బనివడి శోధించునపుడు బరసీమలకుం
 జనునప్పు డడవిమూఁకను
 దనసేనకు మునుపె పనుఁ ధగు జనపతికి ॥

20

ప॥ ఇట్లు చెప్పిన షడ్విధబలంబులును రథగజతురగ పదాతులతోడం
 గూడఁ బ్రత్యేకంబులుగాఁ జతురంగబలంబు లగుచునుండు.
 కలనన్నాహంబుల నిదియ కోశమంత్రంబులతోడంగూడి
 షడంగంబు లనం బరగుచునుండు, నిట్టిబలంబుల చందంబు

ఓన్నియు మనంబున నిశ్చయింపుచు వైరియోధుతికిం దగినట్లు
ప్రతివ్యూహంబులు గల్పించు విజిగీషువైనరాజు పండయాశ్ర
గదలందగు నందు. 21

౪౦॥ బలముల నేనాపతియును

జెలు పలరగఁ జేయుపనులు జేయని పనులుం

చెలియం దగు వారలకుం

గల సన్నాహంబు తెఱుగఁగఁ దగుఁ బలికి ॥

22

౪౧॥ దశవాయికి.

23

నేనాపతి ప్రభావము

సీ॥ కులజుడై రనసీమ నెళవరియై తగి

మంత్రిసమ్మతుఁడునై మంత్ర మెఱిగి

పండనీతి యొకింతఁ దప్పక యుండంగఁ

జదివి ప్రయోగించుచంద మెఱిగి

నిజము సత్త్వము నోర్పు నియకడయును గల్గి

చూఢుర్యసింహగణమహిమఁ జెంది,

తనరుప్రభావ ముత్సాహసంపదఁగల్గి

తనుగొల్పువారి కాఠార మగుచు

గీ॥ నెందు నధికుల మిత్రుల పొందుఁ గల్గి

చాల దాయాదులును బంధుజనులు గల్గి

యన్నివ్యవహారములు నేర్చి యెన్నఁగలుగు

ఘనుని దశవాయిగాఁ జేయఁ జనును బలికి ॥

24

సీ॥ రాజ్యాంగములకుఁ బురంబువారలకును

సమ్మతుండై మించి చాలఁ జదివి

కారణంబులు లేని కలహంబులకుఁ బోక

కలఁగక శుభకర్మకలితుఁ దగుచు

నెందును మోసంబుఁ జెందక తూరుఁదై
 వ్యాధులఁ బొరయక త్యాగియగుచు
 కడుమంచిపనిఁబూనఁ గలిగి కాల మెఱింగి
 సజ్జను లెల్లను జాల మెచ్చు

గీ॥ విక్రమముచేత నెంతయు వినుతిత్కి
 బడలికల గెల్చి తేరుల భద్రకరుల
 నశ్వముల నెక్కునేర్చుల నలరి మించు
 ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

25

సీ॥ మల్లయుద్ధములందు మఱిత్తైదువులఁజేయు
 జగదంబులందును జరుపు లేక
 కడువేగదాఁటి పైఁబడెడు వీరక లెఱింగి
 బవరంపునేల లేర్పఱుప నేర్చి
 సింహవిక్రమమునఁ జెలఁగి యాలస్యంపుఁ
 బనివాఁడుఁగాక కోపంబుఁగలిగి
 జాడ్యంబు నొందక చాల నుద్ధతి లేక
 యెప్పుడు జనాంతరం లెఱుంగ నేర్చి

గీ॥ కఠితురగరథచయములఁ గైదువులను
 గలుగు లక్షణములు లెస్సఁగా నెఱింగి
 చక్కదనమునఁ జెలువొందు చతురుఁడై స
 ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

26

సీ॥ మే లెఱుంగఁగ నేర్చి చాలంగ దయఁగల్గి
 నేర్పరులను గూర్చి నేర్చుఁ జెంది
 జోరులు ధరియించు జోక లెల్ల నెఱింగి
 యన్ని యుద్ధమ్ముల యను వెఱింగి

జగదంపు సవరణచందంబు లెఱుఁగుచుఁ
గరులచిత్తంబులు నరులమనసు
హయములహృదయంబు లనువొంద నెఱుఁగుచు
వానిగుర్తులఁ బేరువరుస నెఱిఁగి

గీ॥ వానిబనిగొసునేర్పులు దా నెఱింగి
సకలదేశస్వభావముల్ సకలరిపులు
సకలభాషల నెఱుఁగుచు సరసుఁడైన
ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బలికి ॥

27

సీ॥ ఘటపును వెఱపును మది నెఱుంగక రేయిఁ
జరియింపఁగా నేర్చి శకునగతుల
సరపులు దెలిసి నక్షత్రగ్రహంబుల
యస్తమయం బుదయంబు నెఱిఁగి
దిక్కులు దేశముల్ దెఱుపులు నెఱుఁగుచు
వాని నెఱింగిన వారి నేలి
యరికభయాత్తుల కభయంబు లిచ్చి
గాలికి వాన కాకలికి నోర్చి

గీ॥ దప్పిదగలకు నెందకుఁ దాళఁగలిగి
మిగుల దూరంబు పయనముల్ మెలఁగ నొప్పి
పరులమూఁకలఁ జీకాకు పఱుప నేర్పు
ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బలికి ॥

28

సీ॥ కడు నసాధ్యంబులై కనుపట్టు పనులైన
సాధించునేర్పు నిశ్చయముఁగల్గి
తనమూఁత విఱిగిన ననికి నిర్వాఁగ నేర్చి
గగ్గోలు జగదంబుగతు లెఱింగి

బలములు గావించు పను లెఱుంగఁగ నేర్పి
 పరుల దూతలచర్య లరచు నేర్పి
 ఘనమైనయువ్యోగ మొనరించి వేగమె
 యందు ఫలంబులఁ జెంద నేర్పి

గీ॥ పట్టి యీడేచ్చకొనునట్టి పనులు గల్గి
 యటుల మెలఁగెడువారల నరసి నిలిపి
 పరిభవంబై నయెడఁ గ్గేశపడక యుండు
 ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతిక ॥

29

౩॥౪॥ ఇట్టి లక్షణముల నెంతయుఁ జెలువొంది
 పతిహితంబునందె భక్తి గల్గి
 చెలఁగు సంపదలను జేకూర్చు ఘను దళ
 వాయిఁ జేయ మెలపవలయుఁ బతికి ॥

30

౪॥౫॥ ఎడయక రాత్రులుం బవలు నెచ్చరికందళవాలు యేఱుల
 చడపులఁ గొండలం గడు భయంకరమైతగు చుర్గసీమి
 ల్లడపడకుండునట్లుగ బలంబుల వ్యూహమొసర్చి తానె యె
 ప్కుడుజితనంబునఁ మెలఁగి చూడుచు నేనలఁగాఁగఁగఁగఁగఁ

ప్రయాణ వ్యసనరక్షణ ప్రకరణము

సీ॥ మేటియోనాకదొర మిక్కిలి శౌర్యంబు
 గలఘోరకతో మున్నుఁగదలవలయు
 రఘునీసమూహంబు రాజుభండారంబు
 చదలంబునడుముగాఁ జనగవలయు
 వానికి రెండుపార్శ్వములందు హయములు
 హయములపజ్జల సరదములును
 వానిపార్శ్వంబుల నేనుగుర్ వానిపా
 ర్శ్వంబుల గదియంగ వనబలంబు

గీ॥ లరుగవలయును వీరల కన్నిటిని
వెనుక దిశవాయి బడలినజనముఁ దేర్చి
నామము నాయత్తపాటుతోఁ జనఁగఁ జేయ
పలయు దండెత్తునట్టి భూవల్లభుండు ॥

32

సీ॥ భయము ముందర గల్గిఁ బటుమకరవ్యూహ
ముననైన తెక్కలు దనర విచ్చి
రహి మించునట్టి గృధ్రవ్యూహముననైన
వీరముఖంబైన తీరుబడిన
సూచిరావ్యూహంబు సూటిచేసె నను
బలముల నడిపింప పలయుఁ దెలిసె
ధయము పిలుందనొ పట్టున శకటరూ
పించునమఱి పార్శ్వభయములందు

గీ॥ సలరు వజ్రాయుధమురీతి నన్నిదిశల
ధయము గల్గిన సర్పతోధద్రురీతి
బలము వ్యూహంబుగాఁ బన్ని చలవిఘండు
సడువగాఁ జేయవలయు యత్నంబుతోడ ॥

33

ప॥ బలప్రయాణ వ్యసనములకు.

34

సీ॥ గుహలందు నెఱులందుఁ గొండల నదిత్రోవ
నడవుల నిఱుకబమైన యెడల
బడలిన నాకొన్నఁ గడు దప్పిఁజెందినఁ
గఱవుచేఁ దెవులుచేఁ గలిగియున్న
దొంగలు మారియుఁ దోలుక తిరిగిన
నడుసు నీళ్ళును ధూళి యలమునొనినఁ
తెదరిన నందడిఁ జెందిన నిద్దుర
నందినయెడఁ గూడి హాళిసున్న

గీ॥ కొంచెమైనను సవరణ గూడకున్న
 గాలివానల నగ్నులఁదూలియున్నఁ
 దనదు సైన్యంబు రక్షించుకొనఁగవలయు
 శత్రుసైన్యంబు లటులున్న జరుపవలయు ॥ 35

గీ॥ దేశకాలవిశేషముల్ దెలిసి యరుల
 బలము భేదంబు నందించి బలసి చెలఁగు
 బలియునకుఁ గూటయుద్ధంబు గలుగదేచి
 యేయెడఁ బ్రకాశయుద్ధంబు చేయవలయు ॥ 36

కం॥ అడవులు గనుమలు మొదలగుఁ
 గడు నిఱుకటమైనచోట్లఁ గళవళపడుచుం
 దెడి శత్రుఁ దునుమ వలయును
 విదువక గగ్గోలువదెడి వేళలయందు ॥ 37.

కూటయుద్ధ ప్రకారము

సీ॥ అహితుండు పోల్లాడ ననువైనచోటుఁ దాఁ
 గైకొని యచ్చోటఁ గదలకున్న
 నతనిమంత్రులు మొదలయిన వారల భేద
 మొందించి యచ్చోట నునికిఁ జెఱచి
 మైన నాటవికసైన్యంబు పేరిటిత్రాళ్ళ
 చేఁ జుట్టి పోరికిఁ జెదరఁదీసి
 తనమూఁక విఱిగిన యనువున నలయించు
 కొనివచ్చి యొక యిఱుకునకుఁ దెచ్చి

గీ॥ వలనెఱుఁగు వీరభటులకు నెలవుఁ బెట్టి
 చేరి చుట్టుక జగడంబు చేసియైనఁ
 గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁగూల్చవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥ 38

సీ॥ జనపతిముందరఁ గనుపట్టుగా నిల్చి
 తన కెరు రెక్కుశాత్రవునిమీఁద
 వెనుకచక్కికి మేటివీరయోధుల నంపి
 పొడిపించి స్రుక్కించి కెడపియైనఁ
 గాక పిఱిందిభాగంబున మొనసూపి
 ముందర నలయించి మొత్తియైన
 సీకటి ప్రక్కఁ దా నెదిరించి భూరుల
 నవ్వలి ప్రక్కది క్కంపియైన

సీ॥ నటుల నవ్వలిపార్శ్వంబులందు మొనపి
 యిప్పలికి భూరతతి నంపి యెంచియైనఁ
 గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

..॥

సీ॥ మునుచక్కి విషమమై మొనుపరాకుండిన
 వెనుకటిదిక్కునఁ జెనకియైన
 వెనుకక్కి మునుచక్కి మొనుపరాకుండినఁ
 దొడరి ప్రక్కలఁజేరి పొడచియైన
 నదిగాక మఱి తన యడవిమూఁకల శత్రు
 బలఘ్నుల దూఘ్నులఁ బనిచి మొదల
 జగడంబు చేయించి మిగులఁ దా బడలించి
 సన్నమై కూఁతలు సడలియున్న

సీ॥ వైరితతిమీఁదఁ బరుచును వాహనములు
 గలఁగఁ దనరౌతులను బంపి కడిమియైనఁ
 గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

40

సీ॥ చూష్యుల సరిమూకఁ దొలుదొల్ల నళికించి

విఱిగి రా నళికించి విఱిగి రనుచు

విశ్వాసమునఁజెంది విమతు నేమరినచోఁ

దనదు బల్మి చెలంగఁ దరిమియైనఁ

దాదింబు దిగుచోటఁ బట్టఁబులచోటఁ

బైరుల నూళ్ళను బ్రజలయందు

గొల్లకాసులుచూపి గొల్లలు చాలఁగాఁ

బట్టినచోఁ జుట్టు ముట్టియైన

గీ॥ వేఁటలాడంగ నడవికి వెదలి బదలి

యుందులతోఁ జుట్టు ముట్టి చెందియైనఁ

గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁగూల్చవలయు

నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

॥

సీ॥ మునుపుగా నొకకొద్ది మూకల మొననేసి

కడు గట్టి మూకలకడను దాచ

సరిమూక సరకునేయక మీఱి గర్వించి

తనమూకపైఁ బేర్చి యని యొసర్చు

మునుపు తాదాచిన మూకచే శత్రులఁ

జేరి చుట్టుక నొంపఁజేసి యైన

నదిగాక పగవారి యావులఁ బట్టించి

వార లందుకుఁగూయవచ్చుచోట

గీ॥ నడుమతెరువున సరికట్టి నదికియుండి

కడిమిమై చుట్టుముట్టుక పొడిచియైనఁ

గూటయుద్ధంబుచే శత్రులఁ గూల్చవలయు

నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

సీ॥ గగ్గోలుచే భీతిగలిగి రాత్రులయందు
 నిద్రఁగానక పగల్ నిద్రఁ జెంది
 యలసి యేమఱినచో నదరిపాటుననైనఁ
 బగ లెల్ల నాయత్తపాటు చెంది
 బడలినచోట మాపటిజామునందైన
 ననురేయిఁగడు నిద్ర దొడరువేళ
 రేతిరిజగడంబు రీతి దానెఱుఁగుచుఁ
 బలుజోళ్ళు కొమ్ముకత్తులను గల్గి

సీ॥ పరులచేనైన వేగంబు గలిగినట్టి
 పూరతతిచేతనైనను జుట్టుముట్టి
 హుటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చువలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

4.1

సీ॥ ఎండకుగాలికి నెదురెక్కి కనుమోడ్చి
 సుడివడి తడఁబడుచోటనైన
 నదిగాక జుద్రంబు లగునట్టియడవుల
 మంచున మచ్చుల మలలఁ బొడిల
 వాఁగుల వ్రంతలఁ దీఁగెల గుంతల
 తాల నేఱులను బోరానియిఱుకు
 తెరవుల నరికట్టి తిరుగువారుచునైన
 మిగులఁ దా నచ్చిద్రుఁ డగుచు యింది

సీ॥ యదనుఁ జేకొని పైఁబడి చదిపి యైనఁ
 బదరి తినఘోర బడలిక పడఁగనీక
 హుటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చువలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

4.4

గీ॥ ప్రాణములయందుఁ గడు నానపాటులేక
 విఱిగిఁ లజ్జించి తిరిగిన వీరవరుడు
 మొక్కలంబునఁ బైఁబడి మొత్తుఁగాన
 మిగులవిఱిగినఁ దఱుమగాఁ దగదు పతికి ॥ 15

గీ॥ ఇటులఁ గపటంబు జగడంబు తెఱిగెనేని
 గతు ననాయాసమున గెల్పు గల్గుచుండుఁ
 గాన ధూమిశుఁడగువాఁడు గపటయుద్ధి
 సరణిచేతనే శత్రులఁ జదుపవలయు ॥ 46

ప॥ క్షయస్థాన పృథ్విలట. 17

కం॥ వెచ్చము నాయము సమమై
 వచ్చిన స్థానంబు చుటియు ప్యయ మధికంబై
 వచ్చిన క్షయ మం దాయమె
 హెచ్చిన నది వృద్ధి దీని నెఱుఁగఁగ వలయు ॥ 48

ప॥ దొరయుత్సాహము గల్గి మోసగతులెందులెంబఁగా సేక యే
 సరణిఁ వైరుల గెల్పునట్లు రిపులఁ సాధింతు నఁ శంకఁదా
 నిరతంబుఁ మది నిల్చి చారతదిచే నేర్పుల్ పగఁ శత్రులం
 దరయంగాఁదగు సర్వకార్యములు నూహాపోహసన్నాహియై ॥ 49

ఉ॥ మోసపుపోరిచే రిపులమూఁక నవశ్యము నొంచఁగా సగుఁ
 వేసటలేకయుండుపృథివీపతి యీగతి శత్రు గెల్పుటల్
 దోసముగాదు మున్నిటుల ద్రోణసుతుండును ద్రోపదేయులం
 బ్రాసముఁ బూని యేమతినపట్టిన నొంపఁడె నిద్రవేళిల ॥ 50

చతురింగబల ప్రయోజన ప్రకారము-గజకర్మ

సే॥ పింజయాత్రును ముందరఁగాఁగ నడచుట
 పనమిర్గములు చొచ్చి చనుట మఱియుఁ
 వెఱుపులు లేనిచోఁ దెఱుపులు వెట్టుట
 పొలఁకుల నదుల లోతులును దెలిసి
 బలసిఁపూహంబుల ఇలముఁ దాటించుట
 యనహాయగతి జయ మందుటయును
 జౌరరాని మూఁకలఁ జొచ్చి భేదించుట
 పేర్చి వేఁగినమూఁకఁ గూర్చికొనుట

సే॥ పొడవుల వెఱుపుయాపుట పొడవుదైన
 పోటులును గోటవాల్సిన గూల్చుటయును
 జాల భండారములు హెవఁ జాలుటయును
 భయము దీర్చుట గజముల పను లటంఁట్రు ॥

51

రథకర్మ

సే॥ రసనేనల రక్షించుట
 యనిఁ జెదరినఁ గూర్చికొనుట యరిసేసలు దా
 పొనియుండిన భేదించుట
 యును నరికట్టుటయు రథము లొనరించుటను ॥

52

అశ్వకర్మ

సే॥ కొండలదండ దిక్కుల మార్గములయందు
 విమతులమూఁకల వెదకుటయును
 దాన్యాదులను మిత్రతతుల రాఁ జేయుట
 వేగంపుఁబనులు గావించుటయును

బరుల వెంటాడుట తిరుగుచో విఱుగుట
 విఱిగియుఁ గ్రమ్మఱ వెంటఁబడుట
 ముసుచక్కి నడుచక్కి వెనుచక్కిఁ బ్రక్కల
 పొదివి పొంకమెఱింగి పొడుచుటయును

గీ॥ వైరి యచ్చాళువై మీఱి పోర జాణిఁగి
 పోయి పాశెంబువై బడి పొడుచుటయును
 దీను లగువారిఁ దోడ్కొని తెచ్చుటయును
 వాడిపేడలుట గుఱ్ఱపుదళముపనులు ॥

33

పదాతికర్మ

సీ॥ ఎవుడుఁ గైదువులు రా మేమఱుకుందుట
 త్రోవల బావుల రేవులందు
 నేఱుల విడిదలయెడఁ గవటంబులు
 వెలియుచుఁ దిరిగి శోధించుటయును
 పృణకాష్టజలములు వెచ్చుచోటులయందు
 మిగుల నెచ్చరికతో మెలఁగుటయును
 రేయిను బగలు ధూపాలుఁ గాపాటుట
 చెప్పిన యట్లనె వేయుటయును

గీ॥ నివియ మొదలుగఁ గలిగిన యిట్టి వెల్ల
 బలము లొనరించు పను లండ్రు తెలిసి చూడ
 నిటులఁ జతురంగములపను లెఱుఁగవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగినస్వపవరుండు ॥

34

సీ॥ మంచిజాతియుఁ బరిమాణంబు వేగంబు
 స్థానంబు వయసును సర్వములును
 విలకడ పనులందు నేర్పును దేజంబు
 చెప్పినకై వడిఁ జేయుటయును

ఘనతయు భద్రలక్షణముల నాయువుఁ

గలిగి యెన్నికమీఱ మెలఁగుటయును

గుఱ్ఱములకు నేనుఁగులకును మఱియును

గాలిమందికిని లక్షణములెందు

గీ॥ నిటుల బలముల లక్షణం బెఱిగి యెప్పుడు

వాని వానిఁ జేయఁగా వలయు పనుల

యందు నియమింపఁగాఁ దగు హరుపు లెఱిగి

నీతిమార్గం బెఱింగినస్మపవరుండు ॥

55

ప॥ చతురంగ బలముల నేలలకు.

56

గీ॥ గుంటలను మిట్టలను జెట్ల గొప్పతాళుఁ

బుట్టలను మోటుచెట్టలు బొదలుగల్గి

మెలఁగిఁగా వచ్చి ముందులు గలుగదేని

కాలిమూఁసల సనిసేయు నేల యంద్రు ॥

57

వాచిభూమి

ప॥ జలమును నతునును నెఱియలు

గలుగక మ్రాకులును తాలుఁగడు లేక సమ

స్థలమై మెలఁగఁ వచ్చుచు

సలరిన గుఱ్ఱములనేల యగు నంద్రులును ॥

58

రథభూమి

సీ॥ ఇనుకలు మొద్దులు నెందెందె యుండక

బలుగుండ్లు నడును గుంటలును లేక

చేలును మళ్ళును జెట్లుఁ దీగలు లేక

గుంటలుఁ బొదలు వాగులును లేక

నెఱియలు నొడ్డులు బొఱియ లేమియు లేఁ
 పడి దాఁట గొరినెఱాఁకుదుల కోర్చి
 కడుగట్టిమై బండికందులు గలఁగక
 చదరమై మిగుల విశాల మగుచు

గీ॥ నిగుడ మగుడంగఁ దగునట్టినేలలందు
 నరదములు జగదమునేయ నమరుచుండు
 నిట్టిజగదంపునేలల నెఱుఁగవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

59

నాగభూమి

సీ॥ తెవిచివేయఁగవచ్చుతీవయల్ గలయది
 పట్టి విఱువవచ్చుచెట్టు గలది
 యిసుకలు నసలును నెనఁగనియదియును
 నేనల కెందు రాఁబోనియదియు
 ఘనములై కనుపట్టు గట్టులు గలయది
 కడు గుంట మిట్టలు గలుగునదియు
 గలయంగ నుడుగువేరులుగలయదియును
 ననినేయఁ గరులకు సర్వమైన

గీ॥ నేల యదిగాక యెటువంటి నేలయైనఁ
 గరుల కగు వాని కెందు నగమ్యభూమి
 గలుగకుండుట గాదె నాగంబు లయ్యె
 నిట్టిభూముల నరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

60

సీ॥ అనిమొస విఱిగినయశ్వాదిబలముల
 నిలువఁగా నోపుచు బలము రాజు
 వెనుకదిక్కిందు నిల్చిన ప్రతిగ్రహ మంటి
 రదియు నిన్నుఱువిండ్లంతదప్పు

గరిగిన వెనుచక్కి నిలుకడగా నిల్చి
 జగడంబు నేయింప జయము గల్గు
 నటువలె లేకలదు యనినేయు నేబలం
 బదియు పీఠిగినబలం బనఁగఁ బరగు

61|| నిట్లు గావున జగడంబు లెఱుఁగురాజు
 వెనుకదిక్కునఁ దా నిచ్చి విఠిగింపచ్చు
 దారిఁ గడు నాడుకొని నిల్పవలయు నెంచు
 వెనుక సనిలేక పోవు గావింపరాదు ||

61

దానకల్పన ప్రకరణము

62|| పరి యూధంబుల మీఁదఁ బెట్టుకొని చేగు చాచ్చురేణిల ను
 పరయ స్తుల్యులఁ గావుగా నిలిపి యోగ్యులైన చుట్టంబుతో
 సనాథుం దెట్టి నిల్పు నచ్చటనె భండారంబును స్తుల్పుఁగాఁ
 బనిగుఱ రావఱికింబు నిల్పు నదిగా భండార మెంచుం భరణ ||

63|| రాయికొలుతఁ దాడిచి గెలిచిన
 భళి భళి యని పిలిచి యొసఁగఁ బతి పగు సిప్పుర
 గరిగిన నెవ్వఁడు చాడువఁడు
 చలమునఁ బై కుఱిచి శత్రుసంఘముల నిలక ||

63

64|| పోరిలోఁ బగరాజుఁ దాడిచినవాని
 దాక్షిణ్య మొసరఁగా లక్షసంఖ్య
 నతనికుమారుని నతనినేనాపతి
 నైనఁ జంపినవాని కందునగము
 శత్రునేనలలోన సన్నుతి తెక్కిన
 పీరుఁ జంపినఁ బదివేలమాళ్ళు
 పోతేనుఁగను గడు మేటిప్రధానుని
 ననిఁ గూల్చునతనికి నయిదువేలు

గీ॥ నహితుచనవరినై నను హయమునైన
 వెనుకఁ దియ్యక చంపిన వెయ్యిమాళ్ళు
 బంటుతలఁగొట్టి తెచ్చిన బంటునకును
 బతి యొసంగఁగఁదగు తెందు పదులమాళ్ళు ॥ 61

కం॥ పరబలముల తెదిరింపుచు
 నురువడి శౌర్యంబుఁజూపు యోధుల తెందుఁ
 నరవరుఁ దీనుమడి జీతం
 బరయుచుఁ దా నియ్యవలయు నందఱు మెచ్చు ॥ 65

గీ॥ ధరణీనాథుల కర్హమై తగినయట్టి
 కరితురంగాదివస్తువుల్ గాక యన్య
 వస్తువుల నాజి గెల్చి యెవ్వార తెందు
 నేమి తెచ్చినఁ బతి వారి కియ్యవలయు ॥ 66

కం॥ అనిలోన గెలిచి వచ్చిన
 తనభటులకుఁ దగిన వస్తుతతి నొసఁగుచు నె
 మ్మనముల సంతోషములఁ
 గనఁ జేయఁగవలయు ధరణీరాంతుం తెప్పుడు ॥ 67

వ్యూహావికల్ప ప్రకరణము

ప॥ బారులు తీర్చుటకు, 68

సీ॥ మొనకు ముందఱు విలుమూఁకల నిల్పుచో
 బారులసందున వారలకును
 ధనువంతనేల యంతయ నెడఁగా నిల్చి
 యచటికి మూఁడు విండ్లంతనేల

* (ఒండొంటికిని నెడ నొప్పునట్టుల గుఱ్ఱముల బారు నిల్పుఁగావలయు దాని)
 వెనుక నేనుఁగుబారులను నిల్పుఁగాఁ దగు
 వానికి వెనుచక్కి వరుసతోడ

గీ॥ సటుల సరదంబు బారుల నమర నిల్పు
 సగు ధనుర్మాస మనఁగ నీ యవనిలోన
 నైదు ధూరలపొడవగు నది యెఱింగి
 దారు లిటు తీర్చవలయు భూపాలవరుఁడు ॥

69

సీ॥ ఇట్టి చారులలోన నెడనెడ విలుకాండ్ర
 మను వాజులకు నేనుఁగులకు మఱియు
 సరదంబులకును బార్శ్వంతర భూముల
 క్రమ మొప్పుచుండు నొక్కటియు మూఁడు
 నైదు నైదగు సంఖ్య నమరిన శమముల
 యంతరవృత్తుల నిల్చి యర్హమొందు
 నట్టి శమంబును నమరఁ జతుర్దశాం
 గుళసంఖ్య ధరణిలోఁ దెలిసి చూడ

గీ॥ నిన్నియు నెఱింగి బారుల నిటులఁదీర్చి
 పోరగాఁదగు నిదిగాక పోరఁ దనకు
 నెటులఁ బోరకంబుసందడి యెసఁగ రెటులఁ
 జేరువగు నెటు లటులైనఁ బోరవలయు ॥

70

వ్యూహారచనా ప్రకారము

ప॥ మఱియు బలంబులు దొట్రుకొనకయుండ ననేక ప్రకారంబు
 తెఱింగి వ్యూహంబులు బన్ని జగదంబు చేయించవలయు
 నవ్వెధం బెట్లిన నజానీకంబును, రథానీకంబును, మిత్రానీకంబు

నన ననీకంబులు మూడు దెలుంగులై యుండు నందు గజంబులు
 తొమ్మిదియును, నందొక్కగజంబునకు ముందర జగడంబు
 నేయు గుఱ్ఱంబు చేనింటిచొప్పున నలువదియైదు గుఱ్ఱంబులును
 సందొక్క గుఱ్ఱంబునకు ముందర జగడంబునేయు వీరభటులు
 ముగ్గురి లెక్కను నూటముప్పదియైదుగురు వీరభటులును నిట్లు
 పాదసంరక్షణార్థంబు పార్శ్వంబులయందుఁ గాచికొనియుండు
 గుఱ్ఱంబులు నలువదియైదును, వీరభటులు నూటముప్పదియైదు
 గురునుం గూడి తొమ్మిది గజంబులును, దొంబది గుఱ్ఱంబులును
 నిన్నూటదెబ్బది సంఖ్యగల వీరభటులునుం గలయది గజాసీం
 బనం యగు, నీ ప్రకారంబునఁ తొమ్మిది రథంబులును, దొంబది
 గుఱ్ఱంబులును, నిన్నూటదెబ్బది సంఖ్యగల వీరభటులునుం గల
 యది రథాసీం బనం యగు. తొలుదొల్ల వీరభటులును, వారల
 వెనుక గుఱ్ఱంబులును వాని పేఱుండిన రథంబులును, వాని
 వెనుకన్కి నేసుంగులునుం గలయది మిత్రాసీం బన నొప్పు
 నిట్టి యనీకసమూహందే పూహం బనం బరగు, నదియు
 చండపూహంబును, భోగపూహంబును, మండిలపూహంబును
 ననంహతిపూహంబును నన నాలుగుదెలుంగులై యుండు మఱియు
 నేతద్వేదంబులైన పూహంబు లనేకంబులు గల పెది మొటింగి
 పూహంబులు నన్ని నపు డనీకాసీకమధ్యంబున నై దేసి విండ్లంక
 చవుగులుగఁ బన్నవలయు, నం దనంహృతపూహంబున
 ననీకంబులు చూరంబున నిల్చునట్లుగాఁ బన్నవలయు, నిట్టి
 పూహంబునకు శుక్రమతంబువార లురోభాగం బొకండును
 బార్శ్వభాగంబులు రెండును, మధ్యపుచ్చభాగంబులు రెండునుం
 గూడి పంచాంగంబులుం గలవందురందునకుఁ దనకుంగల బలంబు
 మూడుపాశుగ నేర్పఱచి యురోభాగంబున నొకపాలును,
 బార్శ్వభాగంబుల నొకపాలును, మధ్యపుచ్చభాగంబుల నొక

చాలగుం గా నింపవలయునంద్రు. మఱియుఁ గొన్నిమరంబుల
 వారి రి పంచాంగవ్యాహంబునరే యంగంబున కొక్కొక్క
 యసింబు రెక్క నసింబునై దింటి పుండర జగడంబునేయు
 వార లాఱుహట దెబ్బదియైదుగురు వీరభటులును, నిన్నూట
 యిరువదియైదు గుఱ్ఱంబులును, సులపదియైదేసుంగులును నిట్టురే
 పాదసంరక్షశార్థబలంబునుగూడి వేయినిన్నూట యేబదిసంఖ్య
 గల వీరభటులును, నన్నూటయేబది గుఱ్ఱంబులును, దొంబది
 యేసుంగులును గలిగి యుండవలయు నంద్రు. వెండియు
 బ్రహ్మస్పతిమిరంబు వార రి పంచాంగవ్యాహంబునరే చక్షభాగం
 బుల రెండుగుం గాడి శస్త్రాంగంబులం బ్రహ్మర్థిల్లసంపిరిండునకుం
 గల బంబు చాలుపాఞ్శానరించి యురోహగింబుల నొకపాలును,
 గజచాగంబుల నొకపాలును, పార్శ్వచాగంబుల నొకపాలును,
 మధ్యపుద్భవాగంబుల నొకపాలునుంగాఁ బన్ను ఆగడంబు
 నేయించవలయు నంద్రుండు.

71

౧॥ కమరోనఁ దాము సందడిపడి పలయు
 యని యొసర్చుగఁ దగు నదియుఁ గావి
 కలిసి పోరాడి సంకుల సమరం బగు
 నట్టి సంచడికయ్యమందు నెల్లఁ
 చమయేసుంగుల దండఁ దాఁగొని జగడంబు
 నేయఁగావలయు నజేయవీలఁ
 దిమమూఁకమీఁద గుఱ్ఱములు పైకొన్నచో
 నొండొరుల్ చెదరకయుండి పోర

౧॥ వలయు బాణంబులును దుపాకులును విండ్ల
 మూఁక ముందర నిడికొని మొనకు నడచి
 యెట్టి మూఁకలు బైకొన్న నట్టిమూఁక
 చేతఁ దోరింపవలయును షితివరుండు ॥

72

ప్రకాశ యుద్ధ ప్రకరణము

ప॥ సేనాంగాలకుఁ బ్రత్యేకనాయకులకు,

73

పం॥ కులమున మించువారిఁ దమకుం దగులై తగువారిఁ బోరితో
నలవడి తత్ప్రతిక్రియల నన్నియుఁ జేయ నెఱుంగువారిఁ గ్రే
వల దమమూఁకఁ గావఁ గలవారల నేనుఁగు లాడియైన మూఁ
కలకును వేఱువేఱ నధికారులఁగా నియమింపఁగాఁ ఎగు॥ 74

పం॥ ఈరీతి వ్యూహములుగా

నేరుపుతోఁ బన్నినట్టి నిజబలములచే

పై రిబలంబుల మీతీ వి

దారింపఁగవలయుఁ గదిసి దళవాయి తగ॥ ॥

75

పం॥ బలిమిగల పై రిబలముల

బల మినుమడి గలిగినట్టిబలములచేత॥

గెలువఁదగుఁ దెఱపి చూపని

బలముల నేనుఁగులఁ బఱపి పఱవఁగవలయు॥ ॥

76

గజబలప్రశంస

లయగ్రాహి॥ మెండగు జిరాలురముదంద బలుకేదెములు

నించుకొను గుమ్ములును చందీతలరాణుల్

గండమర లూనుచుఁ బ్రచండమదమత్తులగు

దండిమగ లేమఱక భండనములో ను

ద్దండగతి లోహమయదండములు బూసుకొని

నిండుపమజోకఁదగుచుండు పరసేనం

జెండఁ జనునందుఁ గలగుంచుపడ వాద్యముల

డిండిమ డిమండిమ డిమండిమ లెసంగ॥ ॥

77

చం॥ ఘనుడగు మావటీఁడు మొనగాలునఁగేలున నంచుశంబునఁ
దను బురిగొల్పఁదొండము ముదంబునఁ జొపుచు వాలమెత్తుచుఁ
గనుగవయుం జెవుల్ నిగుడఁగాఁ దననేన నెఱింగి శత్రునే
సనె నురుపాడి గెల్పు నధూధున కిచ్చుఁగదా గణం బనిఁ॥ 78

ఉ॥ ఏనుఁగు బున్నఘోనె వసియించును శ్రీహరిరాణి సంచరిం
దేనుఁగు పాఁజగల్గుదొర యేమిట నోటమిఁ దెందఁ దెట్టిచోఁ
గాన చుదేభయాధ మధికంబుగఁ గొల్వఁగ దంతి నెక్కిసం
వ్రాణముతోడి దుర్గము నృపాలకుఁ దెక్కిన యల్ల పోరిలోఁ ॥

చం॥ రొడచు భయప్రదేశముల దుర్గములై పడిఁ బాటు నేలులఁ
గదివఁగ నొడరై రణముఖంబున రాక్షసురై ప్రయాణముల్
వెడల గృహంబులై మనసు వెచ్చగఁ జూడను గారణంబులై
రదుమద మెచ్చు నేనుఁగురై రా జయసాధనముల్ పరింపఁగఁ॥

చం॥ బలిమి మురింబునుం గలుగు భద్రగజంబుల రాజు శత్రుఘ్నాఁ
రల నురుపాడి చెందుగఁ గరాపికచేసి జయించు నేనుఁగుల్
బలువుగ గల్గినన్ జయము బ్రాఁతియె కావున వానిఁ ద్రోవఁగా
వలయు నృపాలశేఖరుఁ డవశ్యముఁ రా జయలక్ష్మి పుంపఁగఁ॥

సీ॥ పొగడవువృలతావి పొదివి ఘగుల్కొన
వెదజల్లు సంచతమదముఁగల్గి
రేనెవన్నియ గల్గి దీప్తమై పొడవులై
వలుదలై పొలుచు కొమ్ములును గల్గి
దొరయుచు సమములౌ తుంటి దిక్కులుగల్గి
యొద్దికై కూడి పెన్నుద్దు లనఁగ
దొరయుచుండెడునట్టి బృంహితస్వనములు
సమములై నట్టి యంగములుగల్గి

గీ॥ సకలశుభలక్షణంబులు చక్కఁదనము

చెలుపు గంభీరగమనము గలిగినట్టి

భద్రగజముల నేలుధూపాలకుండు

సకలసంపదఁ జెలవొందు జనులు వాగడి ॥

౪౨

చం॥ గజములు గల్గు భూవిభుఁడు గా నొకదిక్కున గార యెల్లచో

గజములు గల్గువాఁడు ధరఁగల్గదు కావున ఎంతికోటలఁ

గజముల వీల సప్త్యములఁ గన్నఁడు బంటులఁ జూచి నేరసఁ

విజయము తేజముఁ సిరులు విశ్రుతకీర్తలు గల్గు ధర్మకుఁ ॥

రథబల ప్రశంస

ఉ॥ పూరతగల్గు సారథులు చొక్కపు తేజులు కింపజేయు

త్కారమహారవంట దిరుదధ్వజకోటలు మెఱఁచో

వైరిమనోరదంబులను వానిరదంబులఁగూల్చి పొల్పు బం

తేరులవారు గల్గునరదేవున కెద్ది యసాధ్యమే ధరఁ ॥

౪౩

అశ్వబల ప్రశంస

కం॥ ఏటికి గరు లేటికి నరు

లేటికి మఱి రథచయంబు లీధరలోనఁ

సేటగు జయము హాసంగెడి

ఘోటకములె చాలఁగలఁ గువలయపతిఁ ॥

౪౪

సీ॥ నిలిచెనా యకుగులోనే నిల్చి చిత్రమై

కదలెనా బాణవేగము దెరల్చి

యనినిఁ గైదువుల సాధనకానిగతిఁ బొల్చి

చాచెనా లేడిచందం బదల్చి

గమకించెనా సింహగమనంబు గమకించి
యడఁగెనా తాఁబేటియనువు మించి
చుట్టైనా వేదెంబు సుడిగాడ్చు నదలించి
బెళితెనా బేదీనబెళుకు బెళికి

గీ॥ యెడమ కుడి వాగెబాగుల నెఱిగి తిరుగ
నిరుదెఱుగుమోము లనఁదగి హరువు మురుపు
వెఱుపు నొఱుపును గడుమించు నరుదుబిరుదు
నదుట నుదుటొందు తేజి రాజార్హమండ్రు ॥

86

చం॥ తలఁప నవేళలకా మిగులఁ దాఁ దిగులై తగుసట్టి చుట్టమై
యల రణభూమి పేరఁదగు సంబుది దాఁటగ మేటితేఱవమై
సలరగఁ గ్రీడలనెల్లఁగు నప్పుడు దా వెలలేని రచ్చమై
జెలఁగెడు గుఱ్ఱ మేహితము నేయదు నాయకుఁ డై నవానికికా ॥

చం॥ బలువగు కందముం బిరుదు బంగరుచాయహాసించు సంపద
గల పరిపూర్ణదేహము విలాసముఁ జక్కఁదనంబు నోజయుఁ
గళలును జెల్చు తేటతెలిగన్నులు లక్షణముం జపింబునుం
గలిగిన తేజలకా సిరులు గైకొను భూభుజఁ దేలఁగాఁ దిగుకా ॥

కం॥ ఏ నరపతి గుఱ్ఱంబుల
నేనలచే మిగులఁ బ్రబలు షీతిలో నెపుడుకా
వానిది నిరి వానిది ధర
వానిదె జయలక్ష్మి కీర్తి వానిదె సుమ్మి ॥

89

చం॥ ఈగతి నీతిమార్గమున నెంతయు సుస్థిరుఁడైన రాజు దా
ధీగరిమన్ వహింపుచును దిగ్విజయంబును సర్వసంపదల్
భోగము గల్మియుం గలిగి భూవిభులెల్లను జేరికొల్పి సు
ద్యోగము లెల్లఁజేకుర సుభోన్నతి రాజ్యమునేయు నిచ్చులున్ ॥

ఉ॥ శ్రీరఘురామపాదసరసీరుహభృంగదనూనమానసో
దార మదారివీరవరదర్పవిమర్దన దుర్దమక్రియా
స్ఫూరచుజాబలాధిక విసారిత పూరితలోక సద్యశో
హారవిహారమానితమహాకరివాజివిరాజితాంగణా ॥

91

మంగళమహాశ్రీ ॥

శ్రీమహాతథామనుత సింధువృతభూష్టలివిశిష్టహితభాసిత గుణశ్రీ
కాముకకథాకృతినికాయకృతివర్జిత ప్రకాశిత నయాధిక జయశ్రీ
రామ హిమధామ శరరాజి సురరాజి తరురాజిత విశాలసుయశశ్రీ
ఘామరమణీయనిజభూజనసుఖప్రదప్రభుత్వయుతమంగళమహాశ్రీ

గద్యము :— ఇది శ్రీమన్మదనగోపాల వరప్రసాదలబ్ధ సారసారస్వత
వారదవాజసగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామార్యపుత్ర సుకవిజన
విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవభాగధేయ వేంకటనామధేయ
ప్రణీతంబైన కామందక నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునంట
నేనావివరంబును, నేనాపతిప్రధావంబును గూటయుద్ధప్రకారంబును
ఆతురంగబలప్రయోజనంబులును దద్భూములును వ్యసనంబులును
బారితోషికంబును జతురంగబలప్రశంసయు సున్నది సర్వంబు
సప్తమాశ్వాసము.

మ॥ రమణీయంబుగళాలివాహశకవర్షంబుల్ గతంబై సహ
స్రము నేనూఱును నాఱునై వెలయఁగా బ్రౌఢిం దెనింగించి రౌ
ర మహిం దిమ్మయ వెంకటాద్రి విభుపేర వేడ్కఁగామందకీ
యము శ్రీవేంకటరామకృష్ణులు స్వభాన్వర్జింబున రూఢిగ ॥

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

